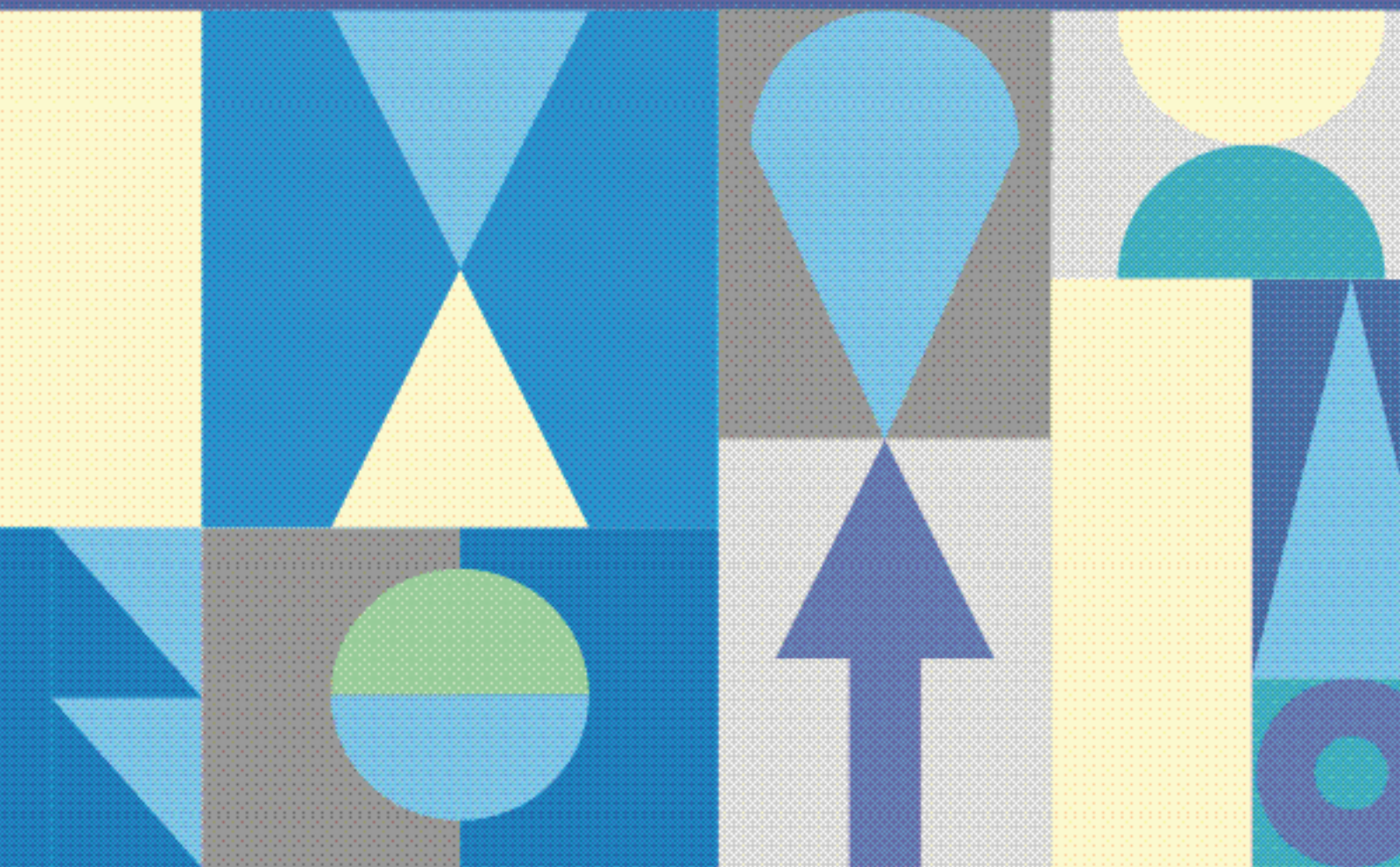

Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо

Усулдук колдонмо

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо

Усулдук колдонмо

БИШКЕК 2012

УДК 371
ББК 74.204
О 93

2011-жылдын 24-июнунда Кыргыз билим берүү академиясынын окумуштуулар кеңешинин чечими менен бекитилип, басып чыгарууга сунушталды (№ 6 протокол).

Түзүүчүлөр:

Шакиров Р. Х., Буркитова А. А., Дудкина О. И.

Техникалык эксперттер:

*Хамзина С., Умралиева С., Сайназаров К., Иманжулова М., Жамакеева З.,
Рыскулова Ж., Валькова И., Кендирбаева Д., Шамбеталиева Х., Наумова Н.,
Кыдыралиева М., Тенизбаева С., Чепекова Г.*

Рецензенттер:

*Осмоналиева А., Кыргыз билим берүү академиясынын уюштуруу, илимий-методикалык
жана басып чыгаруу иштери боюнча бөлүмдүн башкы адиси
Иптаров С., Кыргыз билим берүү академиясынын окуучулардын билим берүүдөгү
жетишкендиктерин баалоо бөлүмүнүн башчысы*

О 93 **Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо.** Методикалык колдонмо/Түз. Р. Х. Шакиров, А. А. Буркитова, О. И. Дудкина. – Б.: «Билим», 2012. – 84 б.

ISBN 978–9967–452–02–2

Бул колдонмо USAIDдин «Сапаттуу билим» долбоорунун алкагында Кыргыз Республикасында даярдалды.

Бул колдонмо USAIDдин «Сапаттуу билим» долбоорунун алкагында даярдалды. Колдонмо орто мектептин жетекчилери жана мугалимдери, билим берүү бөлүмдөрүнүн адистери, лицейлердин, колледждердин жана кесипчилик окуу жайларынын, ЖОЖдордун педагогикалык факультеттеринин студенттери жана окутуучулары үчүн иштелип чыкты. Сунушталган материалдарда баалоонун максаттары, негизги принциптери, түрлөрү жана функциялары сыпатталат. Мында калыптандыруучу баалоого көбүрөөк көңүл бөлүнүп, анын негизги компоненттери сыпатталып берилди. Бул колдонмо мугалимдерге окуучулардын жетишкендиктерин баалоо усулдарын байытууга өбөлгө түзөт. Колдонмо эл аралык консультанттар В. И. Бриллер, Б. Стасдын колдоосу аркылуу иштелип чыккан.

USAIDдин «Сапаттуу билим» долбоору бул колдонмону иштеп чыгууга катышкан ыктыярчыларга (волонтер-лорго), мектеп мугалимдерине, кыдырып иштеген тренерлер тобунун мүчөлөрүнө ыраазычылыгын билдирет.

Бул документ Америка элинин АКШнын Эл аралык өнүгүү агенттиги (USAID) аркылуу көрсөткөн көмөгү менен даярдалды. Creative Associates International, Inc. USAIDдин же АКШ Өкмөтүнүн көз карашын милдеттүү түрдө чагылдырбаган бул жарыянын мазмуну үчүн жооп берет.

О 4306000000-12

УДК 371
ББК 74.204

ISBN 978–9967–452–02–2

© USAID, 2012

МАЗМУНУ

Киришүү	4
1. Инсанга багытталган окутуудагы баалоо тутумунун өзгөчөлүктөрү	6
1.1. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун максаттары	7
1.2. Максат коюу жана анын баалоодогу ролу	7
1.3. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо принциптери	9
1.4. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун түрлөрү.....	10
2. Калыптандыруучу (формативдик) баалоо	13
2.1. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо критерийлери	13
2.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо усулдары	16
2.2.1. Топто иштөө ыкмасы колдонулгандагы окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо.....	22
2.2.2. Портфолиону баалоо.....	25
2.3. Талдоо.....	28
2.4. Кайтарым байланыш.....	34
2.5. Окуучулардын ички кызыгуусун ойготуу (мотивациялоо)	41
2.6. Окуучулардын өзүн-өзү баалоосу / бирин-бири баалоосу	43
3. Жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо	47
4. Окуучулардын жетишкендиктеринин жыйынтыктарын каттоо	50
5. Сабакка байкоо жүргүзүү	52
6. Корутунду	55
7. Сөздүк	56
8. Тиркемелер:	64
1. Калыптандыруучу баалоону колдонуу менен өткөрүлгөн сабактын үлгүсү.....	64
2. Говард Гарднердин «Көп түрдүү интеллект» теориясы.....	67
3. Топтордун ишин баалоо.....	71
4. Жеке окуучунун топтогу ишке кошкон салымын баалоо	72
5. 1-вариант. Баалоонун жыйынтыгы боюнча көрсөткүчтөрдү талдоо таблицаларынын үлгүлөрү.....	73
2-вариант. Баалоонун жыйынтыгы боюнча көрсөткүчтөрдү талдоо таблицалары.....	74
6. Окуучунун өзүн-өзү баалоо жана мугалимдин баалоо формалары.....	75
7. Окуучунун өзүн-өзү баалоо жана мугалимдин баалоо формалары.....	76
8. Сабакка байкоо жүргүзүү формалары.....	77
9. Баалоонун түрлөрү	79
10. Калыптандыруучу баалоонун келип чыгыш тарыхы. Дүйнөлүк банктын Кыргыз Республикасындагы «Айылдык билим берүү» долбоорунун «Калыптандыруучу баалоо» бөлүмүнүн өзгөчөлүктөрү	80
9. Адабияттар	82

КИРИШҮҮ

Акыркы он жыл ичинде билим берүү мазмунунда сапаттык өзгөрүүлөр болду: окутуунун негизги максаты катары сабак берүүгө жасалып келген басым, эми окуучунун жалпы окуу көндүмдөрүн калыптандырууга которулду. Өз кезегинде бул баалоо тутумунун да өзгөрүшүнө алып келди. Билим берүүнүн азыркы шартында салттуу түрдөгү баа коюуга негизделген баалоо тутуму бир катар кыйынчылыктарды жаратышы мүмкүн. Мисалы:

- жалпы кабыл алынган «баа коюу» тутуму мугалимге жана мектепке окуучунун жетишүүсүн сырттан көзөмөлдөө мүмкүндүгүн гана берет;
- окуучунун баалоодогу өз алдынчалыгын калыптандырууга толук мүмкүнчүлүк бербейт;
- окутууну жекелештирүүнү кыйындатат. Мугалим үчүн ар бир баланын окуудагы чыныгы ийгилигин мурунку жетишип келген натыйжалары менен салыштырып оң баа берүү жана белгилеп туруу кыйын;
- маалыматты аз берет. Баа коюунун формалдуулугуна жана критерийлеринин жашыруундугуна байланыштуу, чыныгы билим деңгээлин белгилөө кыйын. Мындан тышкары, эң негизгиси, иштин кийинки багытын – эмнени жакшыртып, кайсы кемчиликтерди жоюу керектигин жана бул канчалык деңгээлде ошол бала үчүн мүмкүн экендигин аныктоого болбойт;
- көбүнчө көңүл оорутуучу мүнөздө болот. Бүт бойдон мугалимдин колунда, ыктыярында турган «баа коюу» тутуму бир жагынан балага, экинчи жагынан ата-энелерге таасир көрсөтүү жана психологиялык кысым жасоо куралы болуп калат. Мугалимдин окуучулар менен кайтарым байланышы көбүнчө окуучунун натыйжалуу окуусуна жардам берүү үчүн эмес, социалдык жана башкаруучулук максаттарда жүргүзүлөт;
- мугалимдер окуучунун сапаттык жетишкендигине эмес, аткарылган жумуштун көлөмүнө жана формасына гана баа коюуга көнүп калган;
- окуучуларды бири-бири менен салыштырууга басым жасалат, бул болсо жигердүүлүктү жана дилгирликти басаңдатат, жетишүүсү начар окуучуларды кысынтат, алдыңкы окуучулардын да толук кандуу өсүп жетилүүсүнө өбөлгө түзбөйт.

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоодо окутуудагы терс көрүнүштөрдү четтетүүгө мүмкүндүк берүүчү, окуу процессин жекелештирүүгө ыңгайлаштырган, окууга болгон ички умтулууну (мотивацияны) ойготуп, окуучунун окуп-үйрөнүүдөгү өз алдынчалыгын жогорулата турган башка олуттуу мамиле зарыл. Баалоонун мындай формаларынын бири – **формативдик (калыптандыруучу) баалоо**, аны **окуп-үйрөнүүнү жакшыртуу үчүн баалоо** деп атаса да болот.

- Калыптандыруучу баалоо инсанга багытталган окутуп-үйрөтүүнү жүзөгө ашыруучу мамиле болуп саналат. Ушуга байланыштуу мугалимдин ролу өзгөрөт. Инсанга багытталган технологиялар (усулдар) окуу процессин субъектилер ортосундагы кызматташуу аркылуу жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Мугалим менен окуучунун кызматташуусу үзгүлтүккө учурабайт, тескерисинче чыңдалат. Баалоо тынымсыз жүргүзүлүп турат да, сапаттуу жыйынтыкка карай жакындао процессинин өзү бааланат. Окуучунун жеке өзүнө тийиштүү кайталангыс ийгиликтери бөлөк окуучулардын жетишкендиктерине салыштырбастан бааланат. Окуучу өз алдынча жана аң сезимдүү түрдө өзүнүн кемчиликтерин аныктайт да, оңолуунун жолун мугалим менен биргеликте издейт. Басым ар бир окуучунун өз алдынча үзгүлтүксүз окуп-үйрөнүү процессиндеги өсүшүнө жасалат. Көзөмөл тизгининин бири окуучунун колуна тиет да, ал өзүн текшерүү жана өзүн баалоо көндүмүнө айланат.

Билим берүүдөгү инсанга багытталган мамиле эки түшүнүктүн: **окутуунун жана үйрөтүүнүн** маанисин айкын түшүнүүнү көздөйт.

«**Окутуунун** максаттары адатта «сырттан белгиленип берилип»..., мугалимдин карамагында болот. «**Окуп-үйрөнүү** – жеке адамдын ишмердик ыкмаларын өздөштүрүү жана бышыктоо (же болгондорун

өзгөртүү) процесси», ал окуучунун өзүнүн аракетине байланышкан. «Окуп-үйрөнүүнүн натыйжалары – жеке тажырыйбанын элементтери (билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр). Окуп-үйрөнүү – окуучунун аракетин, «жеке муктаждыктарын жана умтулууларын камтыган ички процесс» (В.А. Якунин)¹.

Инсанга багытталган окутуунун негизги бөлүктөрүнө:

- окуучуларга окуп-үйрөнүүнүн максаттары, баалоо критерийлери жөнүндө маалымат берүү,
- окуучуларды критерийлердин негизинде өзүн-өзүн баалоого катыштыруу,
- окуучуларга андан аркы кадамдарын жана аларды жасоо ыкмаларын аныктоодо көмөктөшүп, ар бир окуучунун өз жетишкендиктерин жакшырта аларына ишенимин бекемдей турган кайтарып байланышты камсыздоо кирет.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Окуучу эмес, анын иши бааланат, ошондой эле, анын окуусундагы кемчиликтери эмес, жетишкендиктери бааланат.

---

¹ См: Низовская И.А. Словарь программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо». – Бишкек: ОФЦИР, 2003.

1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУДАГЫ БААЛОО ТУТУМУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

“Бөлчөктөрдү кошуу жана кемитүү» деген жаңы теманы бышыктагандан кийин мугалим пландалган чакан тестти өткөрүп (3-4 мүн.), окуучулардын бөлчөктөрдү кошуу жана кемитүү амалдарынын ырааттуулугун (алгоритмин) канчалык түшүнөрүн жана колдоно билерин текшерди. Тапшырма аткарылып бүткөндө, мугалим чакан тесттин жыйынтыгын окуучулар менен биргеликте талкуулады. Маалыматты талдап көргөн соң, бул тема боюнча сабакта дагы 10-12 мүнөт иш жүргүзүүнү чечти. Мугалим чакан топторду түзүп, аларга тема боюнча тийиштүү көндүмдөрдү бышыктай турган тапшырмаларды өз-өзүнчө берди.

Калыптандыруучу баалоонун “чакан тест”

ыкмасын колдонуу менен өткөрүлгөн сабактын бөлүгү

Айрыкча инсанга багытталган окутуу усулун колдонууда баалоонун ар кандай түрлөрүн жана ыкмаларын пайдалануу зарыл. Окуучулар өз билимдерин жана жөндөмдөрүн көрсөтүүгө, дагы кайсы нерселерге көбүрөөк көңүл буруу керек экендигин билүүгө мүмкүнчүлүк алышат, ал эми мугалимдер окутуунун мазмунун окуучулар тереңирээк түшүнүшүнө жана окуп-үйрөнүүдө көз карандысыз болушуна көмөктөшүүчү керектүү маалыматтарды алышат.

Баалоо – бул окуп-үйрөнүүнүн натыйжасында окуучулар эмнелерди билип, түшүнүп жаткандыгын, алган билимин кантип пайдаланышы мүмкүн экендигин толугураак билүү үчүн ар түрдүү булактардан маалымат чогултуу жана талдоо.

Томас А. Анджели, К. Патрисия Кросс. Класста баалоо ыкмалары: колледждердин окутуучулары үчүн. 2-бас. Англ. тилинде. – Джосси-Басс, 1993

Баалоо жолдорунун ар кандай түрлөрүн окуучулардын көндүмдөрү жана теманы түшүнгөндүгү жөнүндө маалымат чогултуу үчүн пайдалана билүү мугалимге окутууну жекелештирүү (дифференциялаштыруу), б.а. ар бир окуучунун муктаждыктарын жана жөндөмдөрүн эске алуу мүмкүндүгүн берет. Ал эми окуучулар өздөрүнүн учурдагы жана келечектеги окуп-үйрөнүүсүн көзөмөлдөө билгичтигин эң жогорку деңгээлде калыптандыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Баалоо – бул окутуудагы жетишкендиктерди өлчөөнүн жана маселелерди аныктоонун, кайтарым байланыш жүргүзүүнүн, билим берүү процессинин катышуучуларына (окуучуларга, мугалимдерге, ата-энелерге ж.б.) жана мамлекетке билим берүүдөгү кыйынчылыктар, жетишкендиктер тууралуу билдирип туруунун негизги каражаты. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо тутуму (системасы) – бул окуучулардын билим программасын өздөштүрүү (пландаштырылган билим берүү натыйжасына жетишүү) сапатын баалоо тутуму, билим берүү процессинин эң маанилүү элементи.

Азыркы мезгилдеги мектептеги билим берүү тутумунда **БААЛОО**, **БАА БЕРҮҮ** жана **БАА КОЮУ** көбүнчө синоним катары колдонулат.

БААЛОО – бул окуучулардын окуу жана таанып билүү ишмердүүлүгүнө байкоо жүргүзүү, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана чечмелөө процесси.

БАА БЕРҮҮ – бул баалоо процессинин натыйжасы, кайтарым байланыштын сапаттык мүнөздөлүшү.

БАА - бул символ (белги), окуучулардын окуудагы жетишкендиктерин баалоонун цифралар, тамгалар жана башка аркылуу шарттуу туюнтулушу.

Бул терминдер башкача чечмелениши да мүмкүн, бирок бул колдонмодо мындан ары «Баалоо», «Баа берүү» жана «Баа» сөздөрү жогоруда сунушталган аныктамалардагы мааниде колдонулат.

Окуучулардын окуу процессиндеги иш-аракеттеринин оң натыйжалуулугуна жетишүү үчүн, заманбап баалоо тутуму төмөндөгүдөй болушу керек:

- билим берүү процессинин бардык катышуучуларына түшүнүктүү;
- ийкемдүү;
- ыкмалары боюнча көп түрдүү;
- психологиялык жактан жайлуу
- көп курамдуу.

Окуучулардын окуудагы жетишкендиктерин натыйжалуу баалоо үчүн мугалим баалоонун ар кыл (диагноздоочу, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу) түрлөрүн айкалыштыра билиши керек.

1.1. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо максаттары

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун максаты – алынган билим натыйжаларынын алдын ала пландаштырылган натыйжаларга канчалык дал келерин аныктоо

Баалоо төмөнкүдөй максаттарда жүргүзүлөт:

- окуучулардын көңүлүн окуп-үйрөнүү максатына жана ийгилик критерийлерине буруу;
- мугалимдин иш-аракетин ар бир окуучуну жекече жетилтүү усулдарын жакшыртууга багыттоо, тактап айтканда:
  - окуучулардын андан ары окуп-үйрөнүүсү боюнча чечимдерди кабыл алуу үчүн зарыл маалыматты (эмнелерге көңүл буруп, эмнелерди жакшыртуу, түзөтүү, кайсы жагынан көбүрөөк иштөө керектиги жөнүндөгү маалыматты) берип туруу;
  - окуучулардын өзүн-өзү баалоо көндүмүн калыптандыруу;
  - окуучу менен туруктуу кайтарым байланыш түзүү;
  - окуучуну андан ары максаттуу багытта окуп-үйрөнүүгө кызыктыруу.
- төмөнкүлөргө маалымат берүү:
  - окуучуларга – өздөрүнүн ишинин сапаты жөнүндө;
  - мугалимдерге – окуучулардын өсүшү жөнүндө;
  - ата-энелерге жана коомчулукка – окутуудагы жетишүү деңгээли жөнүндө;
- жалпы мектептик, бүткүл өлкөлүк отчет берүү саясатын калыптандыруу.

1.2. Максат коюу жана анын баалоодогу ролу

Максат коюу баалоонун ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Ал баарынан зарылын аныктоого, чечим кабыл алууга жана пландалган ишти жүзөгө ашырууга жардам берет. Максат канчалык анык белгиленсе, баалоо ошончолук натыйжалуу жана так болот. Көпчүлүк учурларда максат коюу төмөнкү талаптардын аткарылышын болжойт:

- а) максаттарды так белгилөө;
- б) максаттарга жетишүү үчүн ишке ашырыла турган милдеттерди аныктоо;
- в) кызыгууну ойготуу жана аракетчилдикти камсыздоо;
- г) үзгүлтүксүз баалоо.

а) Так белгиленген максаттар төмөнкүдөй болууга тийиш:

- конкреттүү, бөтөнчө – эмнеге жетишүү керектигин билүү үчүн;
- өлчөнүүчү – максатка жетишкендикти так айтуу мүмкүн болушу үчүн;
- жетишүүгө мүмкүн болгон, багыттуу – иш-аракеттердин кайсынысы көздөлгөн натыйжага жеткирерин билүү үчүн;
- жөндүү, акылга сыярлык – ишке ашыруу мүмкүн болушу үчүн;
- аткаруу үчүн мөөнөт так аныкталып, жетиштүү каражаттар болушу керек¹.

Мисалы: Жуманын аягына чейин окуучулар бештен кем эмес сын атоочту колдонуу менен сүрөттү сыпаттап бере алууга жетиши керек.

б) Максаттарды милдеттерге (иштин баскычтарына) бөлүү

Мугалим максатты белгилегенде, ал ошол максатка жетишүүгө шарт түзө турган багыттарды аныкташы зарыл. Максат коюу ага жетүү үчүн жасоо керек болгон маанилүү чаралардын тизмегин түзүүгө мүмкүндүк берет.

Мисалы:

Окуучулар:

- 1) сөз түркүмү катары сын атоочтун маанисин түшүнүп алат;
- 2) сын атоочторду зат атоочтор менен айкаштырып колдонуп көрүшөт;
- 3) сын атоочторду өздөрүнүн оозеки жана жазма кебинде колдоно алат.

Бул кайсы максатка жетишүү үчүн милдеттер?

в) Кызыкчылыкты ойготуу жана аракетчилдикти камсыздоо

Мугалим окуучуларды белгиленген максаттарга кызыктырып, ага жетүүдөгү алдын ала каралган бардык кадамдарды жасашы зарыл.

Мисалы:

Мугалим окуучуларга топтун кызыкчылыктарын эске алуу менен татишфманы өз алдынча түзүүнү сунуштады. Билдирүү (презентация) учурунда калган окуучулардан татишфманы талдоону жана аны иш жүзүндө колдонуу мисалдарын келтирүүнү өтүндү.

г) Үзгүлтүксүз баалоо

Максат коюу – белгилүү бир убакыт аралыгында жүзөгө ашырыла турган үзгүлтүксүз процесс. Коюлган максаттардын баарын убагынан кечиктирбей талдап, зарыл болгондо кайра караштырып туруу керек. Максаттарды үзгүлтүксүз талдап туруу зарылдыгы мугалимдерди дайым эң маанилүү багыттарды аныктап (эң башкысын тандап), тийиштүү чечимдерди кабыл алып турууга мажбурлайт. Ишке ашпай калган же улам эле кийинкиге калтырылып жаткан максаттарга өзгөчө көңүл бөлүү керек.

Максат коюуда аны мугалимдин да, окуучунун да көз карашына тууралап белгилөөгө болот. Мугалимдин көз карашына ылайык белгиленген максат салттуу окутууга мүнөздүү, ал эми окуучунун көз карашына ылайык белгиленген максат ишбилгиликке (компетенттүүлүккө) багытталган азыркы окутуу усулдарына туура келет. Төмөндө максат коюунун ушул эки ыгына мисалдар келтирилди.

¹ SMART – коюлган максаттар кандай болушу керектигин көрсөткөн англисче сөздөрдөн кыскартылган: Specific – конкреттүү, Measurable – өлчөнүүчү, Achievable – жетишүүгө боло турган, Realistic – акылга сыярлык, and Time-bound – жана убактысы аныкталган.

Сабактын максатын мугалимдин көз карашына тууралап белгилөө	Сабактын максатын окуучунун көз карашына тууралап белгилөө
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучуларды карта менен тааныштыруу. • Окуучуларды картадагы шарттуу белгилер менен тааныштыруу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулар картаны окуй алат, андагы шарттуу белгилерди түшүнө билет. • Окуучулар картаны пайдаланып, бейтааныш жерде адашпай жүрө алат.
<ul style="list-style-type: none"> • Сын атооч жөнүндөгү билимдерди тутумдаштыруу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулар сын атоочторду колдонуп, сөз айкаштарын жана сүйлөм түзө алат. • Окуучулар сын атоочторду өз кебинде колдоно алат.
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучуларды үч бурчтуктар менен тааныштыруу. • Тең жактуу үч бурчтуктардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө айтып берүү. 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулар үч бурчтуктун канча жагы бар экендигин билет. • Окуучулар тең жактуу үч бурчтукту кураштыра алат, тең жактуу жана ар башка жактуу үч бурчтуктардын айырмаларынын атай алат

Орто билим берүүнүн Алкактык Улуттук куррикулумунда башкы орунга коюлган инсанга багытталган окутууда максатты окуучунун позициясына тууралоо зарылдыгы да эске алынат. Бул мугалимге окуучулардын сабакта берилген материалды кандай өздөштүргөнүнө карата чара көрүү мүмкүндүгүн берет, ал эми окуучуларга сабакта өздөштүрүү зарыл болгон нерселерге көңүл топтоо жагынан көмөктөшөт.

1.3. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо принциптери

Мугалим өз ишмердигинде баалоонун төмөнкүдөй бирдиктүү принциптерин колдонушу керек.

Баалоонун негизги **принциптери:**

- **Маанилүүлүк.** Окуучулардын окууда жана ишмердигинде жетишкен эң маанилүү ийгиликтерин баалоого басым жасалат.
- **Шайкештик.** Билимди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү, баалуулуктарды баалоо окутуу максаттарына жана жыйынтыктарына дал келиши керек.
- **Объективдүүлүгү жана адилеттүүлүгү.** Баалоонун конкреттүү критерийлери кылдат иштелип чыгат. Критерийлер баа берүүнү жана бааны кысым жасоо куралы катары колдонууга бөгөт коет.
- **Интеграциялашкандыгы.** Баалоо окутуу процессинин пландалган жана кылдат ойлонулган курамдык бөлүгү катары жүргүзүлөт.
- **Ачык-айкындык.** Баалоо критерийлери жана стратегиясы окуучуларга алдын ала билдирилет. Окуучулар баалоо критерийлерин иштеп чыгууга катышат.
- **Жеткиликтүүлүк.** Баалоонун формалары, усулдары, максаты жана баалоо процессинин өзү билим берүү процессинин бардык катышуучуларына ачык-айкын жана түшүнүктүү болууга тийиш.
- **Ырааттуулук.** Баалоо ырааттуу жана мезгилдүү түрдө жүргүзүлөт.
- **Ыкластуулук.** Окуучулар менен мугалимдин ортосунда шериктештик маанайын жаратуу улам дагы мыкты ийгиликтерге умтулууга шарт түзөт. Окуучулардын өнүгүүсүнө жана аларды колдоого багытталат.

Мектептин өнүгүүсүнүн азыркы мезгилдеги негизги максаты – окуучуну жетилтүү. Андыктан баа таасир берүүнүн, өзгөртүүнүн, окутуунун жана өрчүтүүнүн чен-өлчөмү болуп саналат. Бардык мугалимдер баалоодо бирдиктүү критерийлерди колдонсо гана, жакшы натыйжаларга жетишүү мүмкүн.

1.4. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун түрлөрү

Баалоонун натыйжалуулугун камсыздоо үчүн, мугалим жалпы эле баалоонун максатын жана анын ар бир түрүнүн өзүнчө максаттарын, мазмуну менен жүргүзүү жол-жобосун билиши зарыл. Мында баалоонун төмөнкүдөй үч түрү бар: **диагноздоочу, калыптандыруучу жана суммативдик (жыйынтыктоочу) баалоо** («Баалоонун түрлөрү» деп аталган 9-тиркемени караңыз).

Диагноздоочу баалоо – бул окуучунун билимдеринин, билгичтиктеринин, көндүмдөрүнүн (ББК – ЗУН: знания, умения, навыки) жана ишбилгилигинин (компетенттүүлүгүнүн) калыптануусунун алгачкы деңгээлин аныктоо. Диагноздоочу баалоо адатта окуу жылынын башында же тема, бөлүм же бап боюнча биринчи сабакта жүргүзүлөт.

Баалоонун бул түрү мугалимге да, окуучуга да учурдагы абалды жана таяныш керек болгон талаптарды туура билүүгө мүмкүндүк берет. Диагноздоочу баалоонун зарылдыгы төмөнкүдөй шарттарга байланышкан:

- а) окуучулардын билим деңгээли ар кандай болот;
- б) мазмунду өздөштүрүүдө ырааттуулукту камсыздоо керек;
- в) окутуу жана окуп үйрөнүү процессин окуучунун «жетилүүсүнүн жакынкы чегине» жараша мүмкүнчүлүктөрүнө жана муктаждыктарына ылайык алдын ала көрө билүү зарыл.

Диагноздоочу баалоонун максаты – тийиштүү сабакта окутула турган темалардын же бөлүмдөрдүн (баптардын) башында окуучулардын окуп-үйрөнүү **максатына канчалык жакын же алыс** экендигин аныктап, тактап алуу. Диагноздоочу баалоо мугалимдин окуу планына окуучулардын муктаждыгына жооп бергидей же алар туш келиши мүмкүн болгон кыйынчылыктардан чыгууга көмөктөшкүдөй оңдоо-түзөтүүлөрдү киргизүүсүнө мүмкүндүк берет.

Диагноздоочу баалоонун биринчи өңүтү – бул сабак боюнча билим деңгээлин же тиги же бул көндүмдөрдүн же компетенттүүлүктөрдүн калыптануу деңгээлин (окуучунун сабакты же теманы окуй баштаганга чейинки билимдерин) алдын ала талдоо. (Мурунку окутулган темалар, бөлүмдөр боюнча мамлекеттик стандартка шайкеш келген суроолор, «алдын ала тест»). Бул иш мугалимге жаңы материалды окутуунун кайсы бөлүгүндө окуучу кыйынчылыктарга туш келиши мүмкүн экендигин болжолдоп, алардын алдын алуу үчүн тийиштүү кадамдарды пландаштыруу жагынан жардам берет.

Алдын ала жүргүзүлүүчү тест окуучулардын баштапкы билимдерин аныктайт. Ал билимдерге баа берүү үчүн эле эмес, кызыкчылыкты ойготуучу көйгөйлүү кырдаалды жаратуу үчүн да зарыл. Педагогдор алдын ала тест жүргүзүү максаттарынын бүтүндөй тизмегин (ошондой эле андагы суроолор менен тапшырмалардын мазмунун да) иштеп чыгышкан:

- болгон билимдерди жана тажырыйбаны **аныктоо (диагноздоо)**;
- болгон билимдерди жана тажырыйбаны **актуалдаштыруу**;
- болгон билимдерди жана тажырыйбаны **маселе катары кароо** (алардын чектелүү экендигин көрсөтүү);
- окуучулардын өздөрүнүн даярдык деңгээлине **баа бериши**;
- сабактын окуучунун көз карашында маанилүү болгон жактарын **бөлүп көрсөтүү** (классификациялоо);
- окутула турган сабакка **кызыгууну пайда кылуу** (Сен ... кыла, түзө, колдоно аласыңбы? Кантип ... билесиңби? Силер ... каалайсыңарбы?);
- окуучулардын окула турган сабактан эмнени **күтөрүн аныктоо**.

Көрүнүп тургандай, диагноздоочу баалоонун “кирүү” тесттин жүргүзүүдөн (билим деңгээлин аныктоодон) башка да формалары бар. Сабакты, теманы окуп үйрөнүүнүн баштапкы мезгилинде ал тууралуу божомолдоого жана ой жүгүртүүгө багытталган рефлексивдүү атайын кырдаалды уюштурууга болот. Бул баскычта жөн гана теманы, программаны, о.э. алдыдагы окуп үйрөнүүдөн эмнелерди күткөндүгүн талкуулоо маанилүү¹.

¹См.: Форум: <http://beleducation/ning/com/forum/topics/2226804:Topic:1393>

Диагноздоочу баалоонун экинчи өңүтү – бул окуучулардын жаңы тема боюнча ББК, компетенттүүлүк деңгээлин текшерүү. Алдын ала тестте окуучуларга сунуштаган тапшырмаларды мугалим тема окутулуп бүткөндөн кийинки “соңку тестте” материалдын канчалык деңгээлде өздөштүрүлгөнүн текшерүү максатында пайдаланышы мүмкүн. (Соңку тест – бул компетенттүүлүктөргө ээ болуу деңгээлин текшерүү).

Калыптандыруучу (формативдик) баалоо – бул окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси. Калыптандыруучу баалоо формалдуу эмес (көп учурда баа коюлбаган) баалоо болуп саналат. Ал критерийлерге ылайык баалоого негизделет да, кайтарымы байланышты камсыздайт. “Эгер баа берүүнүн натыйжалары аныкталган муктаждыктарды эске алуу менен окутуу процессин жакшыртуу максатында пайдаланылса, баа берүү “формативдик” (калыптандыруучу) болуп калат”¹.

Калыптандыруучу баалоонун максаты – окутуу-үйрөтүү процессинде мугалим менен окуучунун ишмердигин оңдоп-түзөө. Оңдоп-түзөөдө мугалимдин өзү же окуучулар менен биргеликте окуп-үйрөнүүнүн натыйжаларын жакшыртуу үчүн милдеттерди аныктоосу каралган.

Калыптандыруучу баалоо мугалимге окуучунун окуп-үйрөнүү максаттарына жетишүү процессине байкоо жүргүзүп, окуу процессине баштапкы мезгилде түзөтүү киргизүүгө, ал эми окуучуга өз билим алуусу үчүн жоопкерчилигин тереңирээк сезишине мүмкүнчүлүк берет.

Калыптандыруучу баалоо:

- күнүмдүк практикада (ар бир сабакта, күн сайын) колдонулат;
- мугалим үчүн да, окуучу үчүн да ыңгайлуу формада колдонулат.

Жыйынтыктоочу (суммативдүү) баалоо белгилүү убакыт аралыгында теманы, бөлүмдү аяктоо учурунда билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн калыптаныш деңгээлин аныктоого арналат. Жыйынтыктоочу баалоо ар түрдүү текшерүүчү иштердин (тест, текшерүү иши, лабораториялык, изилдөө иши, дилбаян, эссе, долбоор, оозеки жүзачар ж.б.) жыйынтыктары боюнча жүргүзүлөт. Текшерүү иштери боюнча мурунку баалар жыйынтыктоочу бааларды аныктоо үчүн негиз болот.

Жыйынтыктоочу баалоонун максаты – белгилүү убакыт аралыгында окуучулардын билимдерди өздөштүрүү, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн калыптаныш деңгээлин белгилөө жана алынган натыйжалардын стандарт талаптарына шайкештигин аныктоо.

Текшерүү иштеринин ар кандай түрлөрү азыркы учурдагы жыйынтыктоочу баалоо үчүн онтойлуу шарт түзөт. Көзөмөлдөө/текшерүү үчүн тапшырмаларды иштеп чыгууда суроолор мамлекеттик билим берүү стандарттарына жана окуу программаларынын (сабактын куррикулумдарынын) негизинде түзүлөт.

Окуучулардын жетишкендик деңгээлин аныктоо үчүн адатта мугалимдер иштелип чыккан суроолордун, тесттердин варианттарын же окуу китебинин бабынын, параграфынын аягында сунушталган суроолорду колдонушат. Ошондой эле мугалимдер өздөрүнүн жеке тажрыйбасына таянып, кошумча булактарды пайдалануу менен өз алдынча тапшырмаларды жана суроолорду даярдашы мүмкүн. Жыйынтыктоочу (чейректик, жылдык) жалпы сынак иштерин жүргүзүү үчүн Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги түзгөн жана сунуштаган суроолор пайдаланылат.

БУЛ КЫЗЫК!

Роберт Стейк сорпонун эки баскычта бааланышынын мисалында баалоонун эки түрүнүн айырмачылыгын көрсөткөн: Ашпозчу сорпону даамдап көрсө – бул калыптандыруучу баалоо; тамактануучу (же эксперт) сорпону ичип жатканда – жыйынтыктоочу баалоо болот. Башкача айтканда, калыптандыруучу баалоо сапаттын ички көзмөлдөлүн чагылдырат, жыйынтыктоочу баалоо болсо даярдалып бүткөн продуктунун анык дүйнөдө канчалык жакшы керектелерин көрсөтөт.

¹ http://blog.discoveryeducation.com/assessment/files/2009/02/blackbox_article.pdf

П. Блэк жана Д. Уильям өздөрүнүн «Кара үкөк: ичинде эмне бар?»¹: деген эмгегинде: “Мектептеги окутуунун сапатын жогорулатуу мамлекеттик маанидеги олуттуу милдеттердин бири болуп саналат. Бул максатта: (1) пландоону жана башкарууну жакшыртууга, (2) максаттарды аныктоого аракет жасалып, (3) кыйла кылдат жана тез-тез текшерүү жүргүзүлүп турат. Мунун баары мектептеги окуу-тарбия ишин өркүндөтүү жагынан ойдогудай натыйжа бербей келет. Биз өз ишибизде кара үкөктүн ичин кароого аракеттенебиз. Биз **“натыйжалуу окутуунун негизи” болуп саналган “калыптандыруучу баалоо”** жагын кеңири карайбыз.

Окутуунун натыйжасын өзгөртүүгө таасир этүүчү жогоруда аталган факторлор менен катар, баалоо тутумун өнүктүрүүнүн азыркы баскычында мугалимдин күнүмдүк тажрыйбасына калыптандыруучу баалоону киргизүү максатка ылайык жана зарыл.

¹ http://blog.discoveryeducation.com/assessment/files/2009/02/blackbox_article.pdf

2. КАЛЫПТАНДЫРУУЧУ БААЛОО

Калыптандыруучу баалоо – бул окуу жана окутуу процессине өзгөртүү киргизүү максатында окуучунун өсүшүн баштапкы мезгилде баалоо. Мындан сырткары, калыптандыруучу баалоо окуучулардын өз өсүшүн түшүнүп, байкоо жүргүзүүсүнө жана кийинки кадамдарын мугалимдин жардамы менен пландоосуна мүмкүндүк берет. Калыптандыруучу баалоо окуучунун жанында болуп, ийгиликке жетелөө дегенди билдирет.

Калыптандыруучу баалоо билим берүүдө анча деле жаңы көрүнүш эмес. Утурумдук баалоо калыптандыруучу баалоонун милдеттеринин бир бөлүгүн аткарып келген. Бирок көп учурда ал окутуунун максатына жетишүүнүн куралы болбостон, өзү максат болуп калган, жана окуучулардын билген-билбегендигин, колунан келер-келбесин белгилөө жана журналдга баа топтоо катары гана жүзөгө ашырылып келген.

Инсанга багытталган окутууда калыптандыруучу баалоо башкача касиеттерге ээ болот. Анын максаты окуудагы жетишүү деңгээлин белгилеп коюу эмес, окуучулардын окуусун жакшыртуу болуп саналат. Окуучулардын жекече жетишкендиктери башка окуучулардын жетишкендиктерине салыштырбастан бааланат. Баалоодогу жаңыча мамиле инсанга багытталган окутуу усулдары менен айкалыштырылып, окуучулардын таанып-билүү ишмердигине да, мугалимдердин окутуу ишмердигине да оң таасирин тийгизе алат.

П. Блэк жана Д. Уильям өздөрүнүн «Кара үкөк: ичинде эмне бар? Окуучулардын билимдерин баалоо окуу-тарбия процессинин оң натыйжалуулугун жогорулатуу техникасы катары» деген эмгегинде калыптандыруучу баалоонун төмөнкүдөй компоненттерин белгилешкен:

1. Мугалимдин окуучу менен оң натыйжалуу кайтарым байланышты камсыз кылуусу;
2. Окуучунун өз окуу процессине жигердүү катышуусу;
3. Баалоонун натыйжаларын эске алуу менен окуп-үйрөнүү процессине түзөтүү киргизүү;
4. Баалоо окуучулардын өзүн сыйлоосуна жана сабакка кызыгуусуна терең таасир тийгизерин, бул өз кезегинде окууга да олуттуу таасир этерин таануу;
5. Окуучулар өз билимдерине өз алдынча баа бере билүүсү.

2.1. Баалоо критерийлери

Баалоонун бардык түрлөрүндө, айрыкча калыптандыруучу баалоодо, окуучулардын ишин/иштерин баалоону уюштуруу үчүн кылдат иштелип чыккан критерийлер колдонулат. Критерийлердин негизинде жүргүзүлүүчү баалоо бул процесстин жалпыга айкын жана түшүнүктүү болушуна шарт түзөт. Критерийлер баалоонун калыс жүргүзүлүшүнө өбөлгө түзөт.

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо критерийлерин иштеп чыгуунун негизи болуп окуу максаттары саналат. Критерийлерди мугалим өзү же окуучулар менен биргеликте иштеп чыгышы мүмкүн. Критерийлерди окуучулар менен бирге иштеп чыкканда, алардын баалоого карата мамилеси жакшырат, өздөрүнүн жетишкендиктери үчүн жоопкерчилиги күчөтүлөт. Баалоо критерийлерин иштеп чыгууда дайыма сабактын максаттарын жана мазмунун көңүлдө тутуу зарыл.

Критерий – кандайдыр бир белгинин негизинде бир нерсени аныктоо, классификациялоо же баа берүү. Баа берүүнүн ченеми.

И.Низовская. «Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ойлорду өнүктүрүү» программасынын сөздүгү.- Бишкек:-, 2003.

БУЛ МААНИЛҮҮ !

Аралык иштердин натыйжасын баалоо (калыптандыруучу баалоо) үчүн иштелип чыккан критерийлер максатта белгиленгендерди гана сыпаттап, баалашы керек.

Критерийлерди окуучулар менен чогуу иштеп чыгуунун мисалы

1. Теманы, бөлүмдү окуп-үйрөнө баштаганда окуучуга анын максатын түшүндүргүлө.
2. Ар бир окуучудан билим алуунун натыйжасы деп саналуучу иштерди баалоонун бир-эки критерийин жазуусун сурангыла.
3. Окуучулар сунуштаган критерийлерди тактага жазгыла.
4. Сунушталган критерийлерди окуучулардын баары түшүнгөндүгүнө ынаныңыз.
5. Критерийлерди маанилүүлүк даражасына жараша жайгаштыргыла.
6. Талкуунун жүрүшүндө эң керектүү критерийлерди тандап алгыла.
7. Эгер баа коюу керек болсо, ар бир критерийге сандык белгилерди (упайларды) койгула же баскычтарга бөлүлө (тапшырманы аткаруу деңгээлдерине жараша).

Андан ары окуучулардын ишин иштелип чыккан критерийлердин негизинде гана баалоо зарыл.

Критерийдин мазмуну окуучуларга жана алардын ата-энелерине түшүнүктүү болушу, башкача айтканда, түшүнүктүү жана жеткиликтүү тилде баяндалышы зарыл. Критерийлердин мазмуну жөнүндөгү негизги маалымат окуу бөлмөлөрүнүн дубалдардарына илинип, окуучулардын иш дептерлеринде белгиленүүгө тийиш. Баалоо критерийлери окуучулардын өз иштеринин сапатын калыс баалоосуна жардам берет. Критерийлердин негизинде баалай билүү жөндөмү адамга өмүр бою керек. Эсиңизде болсун: окуучуларды баалоо критерийлери менен тапшырманы аткаруулардын алдында тааныштыруу зарыл.

Жакшы иштелип чыккан баалоо критерийлери жана алардын даражалары окуучуларга эмнелер кандайча бааланарын айкын көрсөтөт да, ишин аткаруу учурунда багыт берип турат. Критерийлердин даражаланышы (градацияланышы) – бул көздөлгөн натыйжага жетүүнүн ар кандай деңгээлдеринин сыпаттамасы.

Баалоо критерийлери канчалык так чечмеленсе, окуучулар тапшырманы ийгиликтүү аткарыш үчүн эмне кылуу керек экендигин ошончолук жакшы түшүнүшөт.

Баалоо критерийлеринин кээ бир мисалдары:

- Текстте мүчөлөр грамматикалык жактан туура колдонулган;
- Бөлчөктөрдүн бөлүнүш алгоритми ырааттуу түзүлгөн;
- Жүзачарда (презентацияда) таблицалар, диаграммалар колдонулган;
- Дилбаянда (эсседе) эки-үч цитата келтирилген;
- Баяндамада чиймелер жана схемалар колдонулган;
- Баяндаманын аягында тыянак жасалып, адабияттардын тизмеси көрсөтүлгөн ж.б.

Төмөндөгү мисалдан критерийди, анын даражаларын кантип иштеп чыгууга болорун жана мында кандай каталарга жол бербөө керектигин көрөсүз.

Мисал

«Айлана-чөйрөнү коргоо» темасындагы долбоор менен иштеп жүрүп, 6-7-класстардын окуучулары китепче түзүшөт. Аларга баалоо критерийи жана анын даражалары сунушталат (№ 2-таблицаны караңыз).

Баалоо критерийинин даражаларын так эмес белгилөөнүн мисалы

№ 2-таблица

Критерий	Критерийдин даражалары			
	5	4	3	2/1
«Курчап турган чөйрө маселеси» ачып берилген.	Курчап турган чөйрөнүн маселелерин терең түшүнгөндүгүн көрсөтөт	Курчап турган чөйрөнүн маселелерин жакшы түшүнгөндүгүн көрсөтөт	Курчап турган чөйрөнүн маселелерин жарым-жартылай түшүнгөндүгүн көрсөтөт	Курчап турган чөйрөнүн маселелерин түшүнгөндүгүн көрсөтө албайт

Сунуш кылынган критерийлер өтө бүдөмүк белгиленип, айкын эмес болгондуктан, окуучулардын ишин сапаттуу баалоо үчүн аларды колдонуу кыйын. Мисалы, «терең түшүнүү, жакшы түшүнүү» деген эмнени гана билдирбейт! Окуучулар жана алардын ата-энелери түшүнүүнүн мындай түрүнө каалаган иш туура келет деп эсептеши мүмкүн.

Окуу материалын өздөштүрүүдө «терең түшүнүү» негизги максат болгондуктан, бул сөздөр эмнени билдирерин жана аны баалоо критерийлеринде туура, толук ачып берүү ыгын табуу зарыл. Бул үчүн мугалим төмөнкүдөй мазмундагы суроолордун жоопторун табышы керек:

- *Жөн гана түшүнүү терең түшүнүүдөн кандайча айырмаланат?*
- *Терең түшүнүү жакшы түшүнүүдөн эмнеси менен айырмаланат?*
- *Муну түшүнгөндүк кандайча аныкталат?*
- *Окуучулардын терең түшүнүүсүнө ой жүгүртүүнүн кайсы көндүмдөрү өбөлгө түзөт? Ал көндүмдөрдүн бар экендиги кандайча билинет?*

Сунушталган иштин мазмунун терең түшүнүп, аны сапаттуу аткарууда окуучуларга жардам бериш үчүн, аларга № 3-таблицаны сунуш кылса болот – анда критерий жана анын даана аныкталган даражалары толук берилген.

Баалоо критерийинин даражаларын анык белгилөөнүн мисалы

№ 3-таблица

Критерий	Критерийдин даражалары			
	«5» баасы	«4» баасы	«3» баасы	«2/1» баасы
«Курчап турган чөйрө маселеси» ачып берилген.	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучу адамдын айлана чөйрөгө оң жана терс таасир тийгизишинин беш факторун келтире алат. • Окуучу ошол беш фактордун таасирин конкреттүү мисалдар аркылуу көрсөтө алат. • Окуучу ошол беш факторду талдап бере алат. • Окуучу бул факторлордун ар биринин маанилүүлүгүнө жараша ордун аныктап бере алат 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучу адамдын айлана чөйрөгө оң жана терс таасир тийгизишинин төрт факторун келтире алат. • Окуучу ошол төрт фактордун таасирин конкреттүү мисалдар аркылуу көрсөтө алат. • Окуучу ошол төрт факторду талдап бере алат. 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучу факторлорду баяндап берди. • Окуучу мисалдарды чаржайыт келтирди. • Окуучу айрым факторлорду анча-мынча талдап берди. 	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучу экиден кем факторду айтып берди. • Окуучу эч кандай талдоо жасаган жок.

Окуучу көрсөтүлгөн критерийге жана анын даражаларына таянып иштейт, ал эми мугалим бул маалыматты окуучулардын иштерин баалоодо пайдаланат.

Бул формаларда окуучунун ишин бирдиктүү критерийлердин негизиндеги баалоо ыгы берилди. Мындай ык тийиштүү көндүмдөргө ээ болуунун жалпы критерийлерин сыпаттоо үчүн колдонулат. Эң жогорку упайды алуу үчүн талаптардын сыпатталышы бул критерий боюнча жетишкендиктин эң жогорку деңгээлин мүнөздөйт. Калган сыпаттамалар тигил же бул көндүмгө ээ болуунун ар кайсы деңгээлдерин жогортон төмөнкү тартипте көрсөтөт.

Эгер татаал көндүм калыптандырылып жаткан болсо, бир нече негиз боюнча баа берүүгө шарт түзө турган талдоо ыгын колдонгон оң. Талдоо ыгында:

- аткарылган иштин ар бир жагын өзүнчө сыпаттаган;
- ар бир жагы үчүн мүнөздөмөсү аз санда болгон;
- «кылдат» кайтарым байланышты жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берүүчү¹ бөлүмдөр (рубрикалар) иштелип чыгышы керек.

Критерийлердин негизинде талдап баа берүүнүн төмөндө келтирилген мисалы критерийлер теманы окуп-үйрөнүү максаты жана жетишүү керек болгон натыйжа менен кандайча байланышарын көрсөтөт.

Максаты: жаныбарды ар түрдүү кеп стилдеринде сүрөттөп берүү билгичтигин калыптандыруу (5-класс, орус тили сабагы).

Сабактын натыйжасы (өнүмү): эссе (жеке таасирлеринин негизинде жазыла турган чакан жазуу иши, дилбаян).

Баалоо критерийлери

1. Сыпаттоонун туура келиши (эсседе жаныбардын белгилерин санап берүү, бул белгилерди тийиштүү тартипте жайгаштыруу, кластердеги жана өзү тандап алган сөздөрдү пайдалануу).
2. Мазмундун тандалган кеп стилине туура келиши (лексика, синтаксис).
3. Эссе жазуудагы ырааттуулуктун сакталышы (киришүү, негизги бөлүк, корутунду).
4. Сабаттуулук (орфографиялык эрежелердин сакталышы жана тыныш белгилеринин туура коюлушу)².

Мугалим окутуунун салттуу тутумунда натыйжаларга баа берүү жагынан жеке өзү судьялык кылып, окуучулардын бардык ийгиликтери жана кемчиликтери үчүн өзү жооптуу болгон. Эми критерийлердин негизинде баа берүү ыгын колдонгондо, мугалим өзүнүн жеке пикирине эмес, критерийлерге жана алардын даражаларына же рубрикаларына таянат.

2.2. Калыптандыруучу баалоодо колдонулуучу техникалар

Калыптандыруучу баалоо техникаларынын өзгөчөлүктөрү талдоо жол-жоболорун жана окуучулардын таанып билүү процессиндеги өсүштү өлчөө техникаларын колдонууга байланышкан. Мындай баалоонун жыйынтыктарын окуп-үйрөнүүнү жакшыртуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн пайдаланууга болот.

Калыптандыруучу баалоо техникаларын шарттуу түрдө бир нече деңгээлге бөлсө болот.

Теманы түшүндүрүп же окуучулар тапшырма аткарып (окуп-үйрөнүп) жатканда мугалим баалоонун ар түрдүү техникаларын колдонуучу деңгээл:

1. Кол менен жаңсоо техникасы. *Мугалим түшүндүрүүсүн токтотуп, окуучулардан материалды түшүнгөндүгүн же түшүнбөгөндүгүн билдирүүнү өтүнөт. Бул үчүн мугалим окуучулар менен тийиштүү белги-жаңсоолор тууралуу макулдашып алышы керек:*

¹ См.: Капитонов А. Критерийлердин негизинде баа берүү технологиясы (Технология критериальной оценки). http://www.kapitonov.ru/RUS/Page_004_Short_Term.htm

² См.: Задорожная Н.П., Низовская И.А. Оценка в русле критического мышления // Мектеп-Школа. №1. 2007. – С. 62-72.; Матохина Т.А. Оценка на уроках литературы... // Мектеп-Школа. №1. 2006. – С. 45-56.

- Мен _____ түшүндүм жана түшүндүрүп бере алам (баши бармак жогору көтөрүлгөн)
- Мен _____ анык түшүндүм деп айта албайм (баши бармак төмөн багытталган).
- Мен _____ дагы эле түшүнө элекмин (баши бармак туура жакка багытталган).

Жаңсоолорго карап, мугалим айрым окуучулардан сурайт. (1) түшүнгөн жокмун дегендерден: «**Сен эмнени түшүнгөн жоксуң?**»; (2) жообунун тууралыгына шектенгендерге сөз берет; (3) баарын түшүнгөндөргө сөз берилет. Мугалим тактоочу суроолорду берет: «**Силер эмнени түшүндүңөр?**» Сөзсүз түрдө бир нече жооптуузу керек.

Алынган жооптордун жыйынтыгына жараша, мугалим теманы кайталап окутуу, бышыктоо же окууну улантууну чечет. Теманы кайталап түшүндүрүү, бышыктоо керек болсо, мугалим дагы бир чакан текшерүү ишин колдонот. Бул кадам кыйналып калган окуучулардын түшүнүүсүндө кандай өзгөрүү болгонун билүү жана андан ары эмне кылуу керектигин аныктоо үчүн жасалууга тийиш.

2. «20 секунда» техникасы. Мугалим башкы суроону берип, ал боюнча 20 секундадан кем эмес убакыт ичинде ойлонууну сунуштайт. Бул техниканы колдонгондо, бардык окуучулар өздөрүнүн жоопторун ойлоноштуруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Мугалим күн сайын сабакта суроо бергенден кийин жоопторду дароо эле уга баштайт. Андыктан эң тез ойлонгон 4-6 окуучу гана жооп табууга үлгүрөт да, бардык окуучуларды жооптун үстүндө ойлонтуу мүмкүн болбой калат. Ортоңку жана жогорку класстардын окуучуларына бири-бириңердин ойлоношуңарга тоскоолдук кылбаши үчүн жоопторуңарды (айрым сөздөр, идеялар түрүндө) кыскача жазып тургула десеңиз болот.

Окуучу чыгып сүйлөгөндөн кийин, мугалим кошумча тактоочу суроолорду («**Эмне үчүн? Кандайча? Канттип?**») берүүчү деңгээл. Мындай суроолорду мугалим туура эмес жооп укканда да, туура жооп укканда да бериш керектигин эсте тутуу зарыл. Бул теманы, маселени окуучу канчалык терең өздөштүргөндүгүн аныктоо жана баалоо үчүн жасалат.

Мисалы:

окуучу аквариумга салынган үлүлдөрдүн жашоосуна жүргүзгөн байкоосу боюнча билдирүү (жүзачар) жасап жатат. Окуучу мындай дейт: «Менимче, азыркы учурда аквариумда үчүнчү муундагы үлүлдөр жашап жатат». Мугалим суроо берет: «Эмне үчүн андай деп ойлойсуң?» Окуучу: «Анткени биз кармаган кезде үлүлдөр негизинен эки башка көлөмдө: чоң жана орточо эле. Азыр аквариумда абдан майда үлүлдөр пайда болду. Ошондуктан мен аквариумда үч башка муундагы үлүлдөр жашап жатат деп болжолдодум». Ушинтип, тактоочу суроонун жардамы менен, мугалим окуучунун теманы канчалык терең түшүнгөндүгүн текшерет.

Калыптандыруучу баалоонун **кийинки деңгээли** – аралык чакан иштерди жүргүзүү: тесттерди, тапшырмаларды аткаруу, бир мүнөттүк/үч мүнөттүк эсселерди жаздыруу, жекече тапшырмаларды аткаруу. Аралык иштердин бул түрүн өткөрүүнүн максаты – конкреттүү теманын тийиштүү жериндеги материалды өздөштүрүү деңгээлин аныктоо, зарыл болсо, окуучуларга дагы керектүү көрсөтмөлөрдү берүү, ошондой эле мугалимдин ишине түзөтүү киргизүү.

Мисалы:

Мугалим «**үч мүнөттүк эссе**» жазууну сунуштайт. Мугалим тема боюнча төмөндө келтирилген суроолордун бирин тактага жазып коет же угуза айтат:

(1) Силер бүгүн билген нерселериңердин ичинен кайсылары эң маанилүү деп ойлойсуңар? (2) Кайсы суроо эсиңерде калды? (3) Бүгүн силер үчүн эмнелер эң оор, түшүнүксүз болду?

Окуучулар жазуусун бүткөндөн кийин, алардын теманы канчалык түшүнгөндүгүн көрүү, эң түшүнүксүз болгон жерлерин кошумча тапшырмалардын, усулдардын, мисалдардын жардамы менен дароо тактап бериши үчүн белгилеп алуу максатында, мугалим жазганыңарды окуп бергиле деп сунуш кылса болот.

I. Сабактын аягында мугалим окуучуларга төмөнкү суроолорго жооп жазууну сунуштаса болот:

(1) Бүгүн силер үчүн эмнелер эң оор, түшүнүксүз болду? (2) Кайсы типтеги тапшырмаларды аткара албай калдыңар? Себеби эмнеде деп ойлойсуңар?

Мугалим окуучулардын жоопторун чогултуп алып, карап чыгат. Кыйынчылык келип чыкканын көрсө, кийинки сабакта башкача иштейт.

II. Мугалим аралык натыйжаларды текшерүү үчүн «чакан тесттерди» даярдайт.

Калыптандыруучу баалоонун бул техникасын колдонууга 3-5 мүнөт бөлүнөт. Мугалим сунуштаган баалоо критерийлерине таянып, окуучулар өздөрүнүн (өзүн-өзү баалоо) же классташтарынын (өз ара баалоо) тесттерин текшерип көрсө болот.

Мугалим окуучуга өз ишин (көбүнчө жыйынтыктоочу ишти) жакшыртууга мүмкүндүк берүүчү деңгээл.

Мисал:

Мугалим жазуу ишин текшергенден кийин баа койбойт да, окуучунун дептерине ар түрдүү белгилерди, түстөрдү колдонуу менен эскертүү (же түшүндүрмө - комментарий) жазат (**жазуу түрүндөгү кайтарымы байланыш**). Мисалы, жашыл түстөгү куш белги (V) иштин ийгиликтүү аткарылган жерин көрсөтөт (мугалимдер негизинен окуучунун кемчиликтерин жана каталарын гана белгилегенге көнүп алгандыгы өкүнүчтүү). Ар кайсы түстөгү калем сап менен белги коюу аркылуу мугалим каталарды көрсөтөт, тушундагы бош тилкеге окуучуга ишин жакшыртуу боюнча конкреттүү сунуштарын жазат.

Ишти кайтарып берип жатканда мугалим жакшыртылып оңдолгон ишти кайра тапшыруу мөөнөтүн окуучулар менен бирге аныктайт.

Калыптандыруучу баалоонун мындай түрүн жыйынтыктоочу текшерүү иштерин баалоодо колдонууга болбойт.

Мугалим окуучулардын маалыматты кантип билдирерин, талдарын, жалпыларын баалоо үчүн ар түрдүү усулдарды жана каражаттарды колдонуп, алынган жыйынтыктардын негизинде өзүнүн сабак берүү ыгын оңдоп-түзөтүп турууга тийиш.

Калыптандыруучу баалоо техникалары:

№4-таблица

Техникалар	Баалоо техникаларын пайдалануу жол-жобосу (процедурасы)
Карточканын индекси (жалпылоо үчүн же суроолор үчүн)	<p>Мугалим эки жагында төмөнкүдөй тапшырмалары бар карточкаларды мезгил-мезгили менен окуучуларга таратып турат:</p> <p>1-тарабында: өтүлгөн материалдар (бөлүм, тема) боюнча түшүнгөн негизги идеяларды атап, жалпылаштыргыла.</p> <p>2-тарабында: өтүлгөн материалдагы (бөлүмдөгү, темадагы) түшүнө элек жерлериңерди белгилеп, суроолоруңарды бергиле.</p>
Кол менен белги берүү	<p>Мугалим кайсы бир түшүнүктөрдү, принциптерди, процесстерди ж.б. түшүндүрүп жатканда, окуучулардан материалды түшүнгөнүн же түшүнбөгөнүн кол жаңсоо менен билдирүүсүн суранат. Окуучулар менен ал белгилер тууралуу алдын-ала макулдашып алуу керек:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мен _____ түшүндүм жана түшүндүрүп бере алам (бармагын өйдөгө багыттайт) • Мен _____ дагы эле түшүнө элекмин (бармагын туура жакка багыттайт) • Мен _____ анык түшүндүм деп айта албайм (кол булгалайт) <p>Белгилерди карап, мугалим ар бир топтун катышуучуларынан сурайт. Алынган жооптордун жыйынтыктары боюнча мугалим теманы кайрадан өтүү, бышыктоо же андан ары улантууну чечет.</p>

Светофор	<p>Ар бир окуучуда светофордун үч түсүндөгү карточкалар болот. Мугалим окуучулардан материалды түшүнгөн-түшүнбөгөнүн билдире турган белгини ушул түстөр менен көрсөтүүнү өтүнөт да, төмөнкү суроолорду берет.</p> <p>Жашыл карточка көтөргөн (баарын түшүндүм деген) окуучуларга:</p> <p>- Силер эмнени түшүндүңөр?</p> <p>Сары же кызыл карточка көтөргөн окуучуларга:</p> <p>- Силер эмнени түшүнбөй калдыңар?</p> <p>Алынган жооптордун негизинде мугалим теманы кайталап өтүү, бышыктоо же окутууну андан ары улантат берүүнү чечет.</p>
Бир мүнөттүк эссе	<p>Бир мүнөттүк эссе – бул окуучуларга тема боюнча билгендерин көрсөтүү үчүн мугалим колдоно турган техника.</p> <p>Бир мүнөттүк эссе жазуу үчүн мугалим төмөнкүдөй суроолорду бериши керек:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сен бүгүн билип алган нерселердин ичинен кайсынысы эң маанилүү? • Кайсы суроолор сага түшүнүксүз бойдон калды? <p>Окутуу чөйрөсүнө жана форматына жараша бир мүнөттүк эссе ар түрдүүчө колдонулушу мүмкүн:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сабакта: сабак бир нече баскычка бөлүнүп окуучулардын материалды өздөштүрүшүнө ар бир баскыч боюнча байкоо салынат. • Сабактын акырында окуучуларга кийинки сабакта алар эмне кыларын кабарлоо үчүн колдонулат.
Кеп үлгүлөрү (кыйытуу, багыттоо)	<p>Мугалим окуучуларга жооп түзүү үчүн керектүү кеп үлгүлөрүн (сөз айкаштарын, кыйытмаларды) мезгил-мезгили менен берип турат.</p> <p>Мисалы: Негизги идея (принцип же процесс) – _____, анткени _____ ж.у.с.</p>
Жаңылыш түшүнүктү текшерүү	<p>Мугалим окуучуларга кайсы бир идея, принцип же процесс жөнүндө көп кезигүүчү жаңылыш пикирлерди же мүмкүн болуучу ката ойлорду айтат. Анан буга макулсуңарбы же жокпу, эмне себептен ушундай ойлойсуңар деп сурайт.</p>
Окуучу менен жекече баарлашуу	<p>Мугалим окуучулар менен алардын түшүнүү деңгээлин текшерүү максатында жекече баарлашат.</p>
3 мүнөттүк тыным	<p>Мугалим окуучуларга сабакта өтүлүп жаткан түшүнүктөрдү жана идеяларды ойлонуштуруу, мурунку материалдар, билим жана тажрыйба менен байланыштыруу, ошондой эле түшүнүксүз жерлерди тактоо үчүн 3 мүнөттүк тыным берет.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мен _____ карата мамилемди өзгөрттүм..... • Мен _____ жөнүндө көбүрөөк билдим:..... • Мен _____ таң калдым:..... • Мен _____ болгондой сездим..... • .....карата менин мамилем мындай эле:.....
Температураны өлчөө	<p>Бул техника окуучулар тапшырманы канчалык туура аткарып жатканын аныктоо максатында колдонулат. Бул үчүн окуучулардын ишин токтотуп, мугалим минтип сурайт: «Биз азыр эмне кылып жатабыз?» Буга жооп берүү менен, окуучулар тапшырманын маңызын же аны аткаруу процессин канчалык терең түшүнгөндүгүн көрсөтөт. Айрым учурларда (жупташып менен же топтордо иштегенде) мугалим бир жуптан же топтогулардан тапшырма кандай аткаруу керектигин көрсөтүп берүүнү өтүнөт. Калган жуптар же топтор эмне кылуу керектигин карап турушат.</p>

Чакан тест	<p>Чакан тесттер окуучулардын анык билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн, б.а. конкреттүү маалыматтарды, кайсы бир материалды билерин баалоого арналган.</p> <p>Бул:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сунушталган көп жооптон • туура/туура эмес жооптордон туура жоопту тандоо тести же кыска жооптун болушу каралган тест болот
Элективдүү (тандама) тест	<p>Мугалим ар бир окуучуга «А, В, С, D» тамгалары жазылган карточкаларды таратып берет да, бирдей убакта жооп берүүнү, б.а. туура жооптун тамгасы жазылган карточканы көтөрүүнү суранат. Мугалим окуучуларга жообуңарды айтарда 20 секунд ойлонгула деп сөзсүз түрдө сунуш кылышы керек.</p> <p>Мугалим окуучулар менен биргеликте жооптордун ар башка варианттарын талкуулап, ар кимден өзү тандаган вариантын түшүндүрүп берүүнү өтүнөт. Мындагы жооптордун негизинде мугалим окуучулардын өздөтүрүлгөн теманы канчалык жакшы түшүнгөнүн аныктап, ал теманы түшүндүрүүнү улантуу же андан кийинкисине өтүү керектигин чечет.</p>
Калыптандыруучу тест	<p>Мугалим окуучуларды чакан топторго (4-5 кишиден) бөлөт. Ар бир окуучу тесттин суроолору жазылган барак менен тесттин жооптору жазыла турган барак алат. Окуучуларга тесттин суроолорун чакан топтордо талкуулоо үчүн убакыт берилет. Талкуудан кийин окуучулар жооп барактарын өз алдынча толтурушат. Ар бир окуучунун упайлары өзүнчө эсептелет.</p> <p>Окуучуларга топтогу башка шериктеринин оюна макул болбосо, өздөрү туура деп эсептеген жоопту белгилөөгө акылуу экендигин айтып коюу керек. Суроонун жоопторун топто талкуулаганда бир пикирге келүү талап кылынбайт.</p>
Өзүн өзү баалоо күндөлүктөрү/журналдары	<p>Өзүн өзү баалоо күндөлүктөрү/журналдары мугалим жана окуучу сабактын жүрүшүндө алынган билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө, иш билгиликтерге, ошондой эле алардын кандайча алынгандыгына, көлөмүнө баа бериши үчүн ачылат. Күндөлүктөр мугалимге окуучулардын өсүш деңгээлин билүү жана окуу процессин жакшыртуу үчүн тийиштүү кадамдарды жасоодо пайдасы тиет.</p>
Калыптандыруучу сурам	<p>Бул – материалды берүүдөн же сабактагы иштин кайсы бир түрүнөн кийинки текшерүү формасы. Мугалим кошумча тактоочу суроолорду берет: «Эмне үчүн? Кантип? Кандайча?...».</p> <ul style="list-style-type: none"> - _____ кандайча, эмнеси менен _____ -га окшош же (-дан) айырмаланат? - _____ -нын кандай мүнөздүү өзгөчөлүктөрү (бөлүктөрү) бар? - _____ -ны биз кандайча көрсөтө, сүрөттөй алабыз? - _____ -нын негизги идеясы, концепциясы, тыянагы кандай? - _____ -нын _____ менен кандай катышы бар? - Силер _____ -га кайсы идеяларды, тактоолорду кошумчалайт элеңер? - _____ -га мисал келтиргиле. - _____ -да эмнеси туура эмес? - _____ -дан кандай жыйынтык чыгарат элеңер? - _____ менен кайсы суроого жооп берүүгө аракеттенебиз? - Кайсы маселени биз чечүүгө аракеттенебиз? - _____ эмне кылууну сунуштайсыңар? - Эгер _____, эмне болор эле? - _____ баалоо үчүн кайсы критерийлерди колдонот элеңер? - _____ бекемдөө үчүн кандай далилдерди же тастыктоолорду келтире аласыңар? - _____ силер кантип ырастай же төгүнгө чыгара аласыңар? - Муну _____ жактан кандайча кароого болот? - _____ -да кайсы альтернативаларды көңүлгө тутуу керек? - _____ -да кайсы усулдарды (техникаларды) колдонууга болот?

Жаңы материалды түшүнгөнүн текшерүү көнүгүүлөрү	<p>Мугалим «Алдын ала айтуу», «Түшүндүрүү», «Жалпылоо» жана «Баалоо» деген жазуулар бар төрт чакмактуу таблица түзөт. Жаңы материалды түшүндүргөн соң, окуучулардан чакмактардын бирин тандоону өтүнөт. Мында мугалим ар бир окуучу жаңы окуп үйрөнүлгөн тема боюнча өзү аткара турган тапшырманын тибин кандайча тандашы керектигин тактап айтат. Анан, кайсы чакмак тандалганына жараша, суроо берет.</p> <p>Мисалы: (1) Эгерде окуучулар «Жалпылоо» чакмагын тандаса, анда мугалим: «Жаңы материалдын негизги идеяларын санап бергиле», – десе болот.</p> <p>(2) Эгер окуучулар «Түшүндүрүү» чакмагын тандаса, мугалим: «Бул терминди (түшүнүктү) силер кандай түшүнөсүңөр?» – деп сураса болот.</p>
Ички жана сырткы тегерек	<p>Окуучулар ички жана сырткы эки тегерек болуп тизилет. Ички-сырткы тегеректеги окуучулар бири-бирин карап турушат да, өтүлгөн тема боюнча алдын ала жазылган суроолорду беришет. Анан сырткы тегеректе турган окуучулар жылышат да, жаңы түгөйлөрдү түзүшөт. Жогорудагыдай суроо-жооп улантылат.</p>
Бир сүйлөм менен жалпылоо	<p>Мугалим окуучуларга «Ким? Эмне? Кайда? Качан? Эмне үчүн? жана Кандайча?» деген суроолорго жооп берген сүйлөм түзүү аркылуу жаңы теманы жалпылоону өтүнөт.</p>
Бир сөз менен жалпылоо	<p>Мугалим окуучуларга мындай тапшырма берет: «Теманы эң таасын жалпылай турган бир сөздү тандагыла».</p>
Жазуу жүзүндөгү түшүндүрмөлөр (жазуу жүзүндөгү кайтарым байланыш)	<p>Баалоонун зарыл бөлүгү – кайтарым байланышты камсыздоо. Окуучулардын жазуу иштерин текшергенде, мугалим баалоо критерийлерине жана натыйжага жетишүү деңгээлине жараша өзүнүн түшүндүрмөлөрүн (комментарийлерин) берет. Түшүндүрмөлөр айкын жана окутуп-үйрөтүүчү мүнөздө болушу керек. Жазуу ишин текшергенде, туура жерлерин бир түстөгү, оңдоо же толуктоо талап кылынган жерлерин башка түстөгү калемсап менен белгилөөгө болот.</p> <p>Жазуу иштне карата берилген түшүндүрмө эскертүүнү (эмнени толуктап иштөө керектиги жөнүндө), кыйытууну же мисалдарды өзүнө камтый алат.</p>
Сөз түрүндө баа берүү (оозеки кайтарым байланыш)	<p>Баа берүүнүн эң кеңири таралган түрү. Мугалим окуучуну көнүгүүнү жакшы аткаргандыгы үчүн мактап, оозеки кайтарым байланышты камсыздайт. Демек, окуучу бул материалды же маалыматты жакшы өздөштүргөндүгүн түшүнөт.</p> <p>Мугалим окуучунун көнүгүүдө кетирген каталарын көрсөтөт. Ал эч кандай баа койбосо да, баалайт. Ошентип, окуучу жакшыраак натыйжага жетишүү үчүн эмне кылуу керектигин түшүнөт.</p>
Өзүн-өзү баалоо	<p>Бул – окуучулар өздөрүнүн окуп-үйрөнүүсү жөнүндө маалымат топтоп, талдоо жүргүзгөн, окуп-үйрөнүүдөгү өсүшү жөнүндө тыянак жасаган процесс. өзүн-өзү баалоону жүргүзүүнүн зарыл шарты – ишти баалоо критерийлеринин болушу (бул критерийлерди окуучуларга теманы өтөр алдында же ишти аткарганга чейин тааныштырып коюу керек).</p>
Кош жылдыз жана каалоо (өз ара баалоо)	<p>Окуучулардын чыгармачыл иштерин, дилбаяндарын, эсселерин баалоодо колдонулат.</p> <p>Мугалим окуучуга классташынын ишин текшерүүнү сунуштайт. Окуучулар бири-биринин ишине түшүндүрмө (комментарий) бергенде, ишке баа беришпейт, жөн гана ийгиликтүү эки жерин көрсөтөт («кош жылдыз») жана толуктап иштөө керек болгон бир жерин белгилейт («каалоо»).</p>

2.2.1. Окуучулардын топто иштегендеги жетишкендиктерин баалоо

Мугалимдер эң көп берип жүргөн суроолор:

- *Топто иштегенде окуучулардын жетишкендиктерин кантип баалоо керек?*
- *Топтогу ишти баалаганда эмнелерди калыптандыруучу баалоого кошуу керек?*

Окутуунун топто иштөө формасын колдонгондо, топтун жетишкен натыйжасы эле эмес, ага кандайча жетишилгендиги да маанилүү болот. Бул иштин натыйжасын да, процесстин өзүн да баалоо керек дегенди билдирет. Анткени топто иштей билүү окуучуларда калыптандырылышы зарыл ишбилгиликтердин бири болуп саналат. Аны калыптандыруу үчүн шарт түзүү керек. Бул жерде калыптандыруучу баалоо окутуу/окуп-үйрөнүүнүн бөлүгүнө айланат, себеби топто иштегенде талкуу жүргүзүп, суроолорду коюп, кайтарым байланышты камсыздоо талап кылынат. Мугалим топтогу ишти баалоо **милдеттүү түрдөгү баа коюу менен чектелип калбашы** керектигин эсинде сактоого тийиш.

Топтогу ишти баалоонун бир нече багыты бар:

- ар бир топтун ишин мугалим баалайт;
- айрым окуучулардын ишин мугалим баалайт;
- өзүн-өзү баалоо/өз ара баалоо; топтогу ишти мугалим жана окуучулар бирге баалайт.

Топтогу ишти уюштуруу үчүн бир нече шарттарды аткаруу талап кылынат. Аларды мугалим окуучуларга алдын ала түшүндүрүшү керек:

- Топтогу иштин максатын айтуу жана анын өтүлүп жаткан теманын максаттарына дал келиши.
- Тапшырмага баа берүү критерийлерин аныктоо (топтогу иш процессине баа берүү жана топтун ишине баа берүү үчүн).
- Ким (мугалим өзү, мугалим окуучулар менен бирге, окуучулар гана, атайын калыстар тобу) баалай тургандыгын айтуу.
- Топтун ишин тапшыруу мөөнөтүн жана формаларын аныктоо (эгер топ узак, бир сабактан ашык убакытка ылайыкталган тапшырманы аткаруу үчүн түзүлгөн болсо).
- Баалоо принциптерин айтуу:
  - топтун ишине кошкон жеке салым сөзсүз түрдө бааланат (эгер ушундай деп макулдашылса);
  - жалпы топтун иши бааланат («бирөө баары үчүн, баары бирөө үчүн» – эгер ушундай деп макулдашылса).

Мугалим топтун иши үчүн баа коюну пландаган болсо, топтун иши үчүн ар түрдүү бааларды коюу жарабайт, анткени бул топто иштөө концепциясына каршы келет. Бирок ошондо да мугалим топтун мыкты ишин белгилеп, айрым окуучулардын топто иштөөдө кеткен учурларды да талкууга коюшу керек. Айрыкча топтун катышуучуларына так аныкталган милдеттер жүктөлгөн болсо, ушинткен оң.

Топтордун ишин баалоо

Мугалим байкоо формасын иштеп чыгат (мунун болжолдуу формасы №5-таблицада берилген), аны окуучулар менен бирге талкуулап, бекитет («Топтордун ишин баалоо» формасын узак убакыт бою: чейрек ичинде, жарым жылдыкта колдонуу сунушталат).

Топтордун ишин баалоо

№ 5-таблица

Топтун номери	Топтогу кызматташтык (милдеттердин бөлүштүрүлүшү жана аткарылышы)	Жүрүм-турум (башка топтордун ишине тоскоолдук кылбоо, тапшырма аткаруудан алаксыбоо, кыйкырбоо керек)	Материалдын, тапшырманын, теманын ачып берилиши, аткарылышы	Башка топтордун билдирүүсүн угуп, суроо бере билүү, толуктоо киргизе билүү	Упайларлардын жалпы саны
I	+	+	+++	+	
II	+	+			
III	+	-	++	- +	
IV	-	-	+	++++	
V					

Тапшырма жарыялангандан кийин мугалим топтордун ишине байкоо жүргүзүп, форманы толтурат. Тапшырма аткарылып жатканда, мугалим биринчи эки («Топтогу кызматташтык» жана «Жүрүм-турум») мамычаларды толтурат. Топтор өз иштерин көрсөтүп жаткан учурга келгенде мугалим «Жүрүм-турум» мамычасын толуктап, төмөнкү эки – «Материалдын ачып берилиши» жана «Угуп, суроо бере билүү» мамычасын толтурат (ар бир топ ар бир баскычта бир нече оң жана терс белги алышы мүмкүн). Андан ары топтордун ишин жыйынтыктоо жана алынган натыйжаларды талкуулоо баскычы келет. Бул баскычта мугалим окуучуларга төмөнкүдөй суроолорду берсе болот:

- *Ар бир топтун ишинде кандай жакшы жактары байкалды?*
- *Тапшырма аткарууда топтор кандай кыйынчылыктарга туш келди? Аларды кантип жоюуга болот?*

Биринчи суроого жооп берилип жатканда, мугалим окуучулар менен биргеликте ар бир топтун ишинин мыкты жактарын белгилеп, баалоо ишинин жалпы жыйынтыктарын тааныштырышы мүмкүн.

Экинчи суроо пайда болгон кыйынчылыктарга окуучулардын көңүлүн бурууга жана аларды биргелешип жеңүүгө мүмкүндүк берет.

Топ менен иштөөнүн натыйжалары мугалимдин тийиштүү чечимдерди кабыл алышына өбөлгө түзөт:

- натыйжалар жакшы болсо, ал теманы окутууну уланта берүү керек деп чечет;
- натыйжалар анча жакшы болбосо, ал окуучуларга теманы тереңирээк өздөштүрүү үчүн кошумча тапшырмаларды, көнүгүүлөрдү аткарууну сунушташы же окутуунун башка усулдарын колдонушу керек.

Окуучулардын жеке ишмердигин баалоо

а) Топтор иштегенде мугалим айрым окуучулардын жетишкендиктерин баалай алат. Бул үчүн ал «Топто иштегендеги жеке окуучунун салымын баалоо» формасын колдонот (№6-таблица).

Мугалим кимдин (2-6 окуучунун) ишин баалай тургандыгын алдын ала (сабакка чейин) белгилеп алат.

Топто иштегендеги жеке окуучунун ишмердигин баалоо

№ 6-таблица

Окуучулардын Ф.А.А.	1. Асан	2. Чынар	3. Бакыт	4.	5.	6.
Топто милдеттерди бөлүштүрүүгө катышат жана өзүнүн милдеттерин аткарат	+	+	+			
Идеяларды сунуштайт	-	-	+			
Топтогу талкууга жигердүү катышат (сунушталган идеяларды, маалыматты өрчүтөт, жалпылайт)	+		-	+		
Топтун калган катышуучуларына жардам берет		+	++			
Кунт коюп угуп, суроо берет	+					
Талкуу жүргүзө билет (каршы пикирин сылык түрдө билдирет, талаш туудурган суролор боюнча жалпы пикир түзүлүшүнө жетишет)	++		+			
Топто иштегенде берилген окуу тапшырмасына ынгаа коет	+	-				
Упайлардын жалпы саны						

Мугалим топтордо тапшырманын аткарылышына байкоо жүргүзөт, айрыкча тандап алынган окуучулардын ишмердигине көз салат жана формага белги коёт. Аткарылган иштин жыйынтыгына жараша окуучуларга байкоонун натыйжаларын айтат, ар бир тандалган окуучунун өзүнө кандай баалангандыгын сөзсүз түрдө билдирет. Зарыл болсо, баа коёт.

б) Мугалим кээ бир окуучулардын иш-аракетин жана ишинин натыйжалуулугун баалоодо өз ара баалоо техникасын колдонсо болот. Бул үчүн мугалим окуучулардан бири-биринин топ ишине кошкон салымын баалоону сунуштайт. Мындай баалоодо окуучулардын көңүлүн баа берүү критерийлерине буруу зарыл. (өз ара баалоо бөлүмүн караңыз).

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Топтор менен иштегенде, мугалим эң башында эле окуучуларга жыйынтык баа ар кимдин окуудагы жеке жетишүүсүн чагылдырат деп эскертип коюшу керек.

Топто иштегенде өзүн-өзү баалоо.

Окуучуларды баалоо ишине тартуу ага мугалимдин тең укуктуу өнөгү болуу, демек, **өзүнүн окуусу үчүн жооптуу** болуу мүмкүндүгүн берет. Айрым учурларда топто иштегенде, окуучуга окуудагы өз жетишкендиктерин баалоо мүмкүнчүлүгүн берүү зарыл. Бул үчүн топтогу иш аяктагандан кийин өз алдынча толтурууга сунуштала турган өзүн-өзү баалоо формасы колдонулат. («өзүн өзү баалоо» бөлүмүн караңыз).

Байкоонун жана окуучулар менен баарлашуунун негизинде алынган маалыматка таянып, мугалим топто иштөө көндүмдөрүн, окуу материалынын өздөштүрүлүш сапатын талдап, окуучулардын жетишүүсүн жакшыртуу боюнча кийинки кадамдарын пландай алат.

Топтогу ишти баалоонун ар түрдүү формаларын колдонуу аркылуу мугалим окуучуларга төмөнкүлөрдү үйрөтө алат:

- (1) топтогу иштин жүрүшүнө баа берүү;
- (2) өзүн өзү баалоо техникасын колдонуу аркылуу даяр иштин мыкты жана начар жактарын аныктоо.

2.2.2. Портфолиону баалоо¹

Портфолио – бул окуучунун иш аткаруу учурундагы аракетин, бир же бир нече сабак боюнча өсүшүн жана жетишкендиктерин көрсөтүүчү, максаттуу түрдө чогултулган иштери. Мында төмөнкүлөргө өзгөчө көңүл бөлүү керек:

- Окуучу иргеп алынуучу материалды тандоого катышат.
- Материал тандап алуунун ойлонуштурулган критерийлери болушу керек.
- Баа берүүнүн ойлонуштурулган критерийлери болушу керек.
- Окуучулардын ой жүгүрткөндүгүнө/талдоо жүргүзгөндүгүнө далилдер чогултулушу керек.

Портфолиодо окуучу баалоо үчүн өзү тандаган, анын пландалган натыйжаларга жетишүү боюнча өрчүп-өсүшүн көрсөткөн иштери камтылышы керек.

Эмне үчүн портфолио колдонулат?

Азыркы кезде баалоо окуучунун негизги окуу сабактары боюнча билгичтиктер менен көндүмдөргө канчалык жакшы ээ болгондугун байкоого багытталып жаткандыктан, портфолио төмөнкүдөй максаттарда пайдаланылышы мүмкүн:

- окуучунун күчтүү жана чабал жактарын таасын көрсөтүү аркылуу баалоо процессин жакшыртуу;
- окуу максаттарына жетишүүгө болгон умтулууну колдоо;
- окуунун жүрүшүндөгү өзгөрүүлөрдү жана өсүштү чагылдыруу;
- окуучунун, мугалимдин жана ата-энелердин ой жүгүртүшүнө/талдоо жүргүзүшүнө өбөлгө түзүү;
- окуучунун окуусу жылдан жылга үзгүлтүксүз улантылышын камсыздоо.

Мугалимдер портфолиону ар кандай максаттарда колдонушу мүмкүн:

- Окуучунун өзүнчө багытталган окуусуна колдоо көрсөтүү.
- Окуп-үйрөнүлүп жаткан нерселер жөнүндө түшүнүктү кеңейтүү.
- Окуу жөндөмүн өнүктүрүү.
- Пландалган натыйжаларга жетишүүдөгү өсүштү көрсөтүү.
- Окуучуларга өздөрүн баалоо мүмкүндүгүн берүү.
- Окуучулардын бири-бирине жардамдашып өсүшүнө жол ачуу.

Натыйжалуу жүргүзүлгөн портфолио кандай болууга тийиш?

Портофлионун жардамы менен баалоо – көп кырдуу процесс. Анын төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрү бар:

¹ Paulson F.L. Paulson P.R. and Meyer C.A. What Makes a Portfolio a Portfolio. Educational Leadership, February 1991, pp. 60-63.

- Калыптандыруучу да, жыйынтыктоочу да баалоону камсыздай турган, окуучунун пландалган негизги натыйжалар боюнча жетишүүсүн чагылдыруучу мониторинг жүргүзүү мүмкүндүгүн түзүүчү үзгүлтүксүз процесс болуп саналат.
- Окуучулардын окуусунун ар түрдүү жактарын чагылдыруучу иштердин жана процесстердин көп түрлөрүн көрсөтөт.
- Төмөнкүлөргө: (1) окуучулар өздөрүнүн ойлонуу процессин талдагандагы биргелешип ой жүгүртүүсүнө жана (2) өздөрүнүн кабылдоосун жана түшүнүүсүн талдашына; маселе чечүүдө жана чечим кабыл алууда өздөрү колдонуп жүргөн техникаларды ойлонуштурушуна; сабактардын мазмунун түшүнүүдөгү жана көндүмдөрүн өркүндөтүүдөгү өсүшүн байкашына шарт түзөт.

Портфолио иштеп чыгууда ар түрдүү усулдар колдонулушу мүмкүн. Көпчүлүк изилдөөчүлөр анын төмөнкүдөй зарыл сапаттары болушу керектигин белгилешет:

- Куррикулумдун билим берүү максаттарын айкын чагылдырат.
- Инсанга багытталган окутууга да, негизги билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү өнүктүрүүгө да көңүлдү бурат.
- Баалоо мезгилинин башынан аягына чейин чогултулган иштердин үлгүлөрүн камтыйт.
- Окуучулардын ар түрдүү баалоо техникаларын колдонуу менен бааланган иштерин камтыйт.
- Окуучулар өздөрү, башка окуучулар, мугалимдер жана ата-энелер баалаган иштердин көптөгөн үлгүлөрүн камтыйт.

Портфолиону кантип баалоо керек?

Портфолио окуучулардын окуусун салттуу усулдан айырмаланган түрдө баалоого өбөлгө түзөт. Жетишүүнү портфолионун жардамы менен баалоо мугалимге окуу процессине кыйла кеңири байкоо жүргүзүү: кооптуу жагдайларды божомолдоп, алдын алуу, балдардын чыгармачыл ойломун өнүктүрүү жана аларды өздөрүнүн жетишкендиктерин кантип баалоого үйрөтүү мүмкүндүгүн берет.

Ойлонулган баа берүү үчүн мугалим окуучунун өсүшүнө баа берүүнүн ар түрдүү техникаларын колдонушу зарыл. Портфолиону баалоо критерийлерине төмөнкүлөр камтылышы керек:

- ойлонулгандык (мында ой жүгүртүү жана чыгармачыл ойломдун өнүгүшү эске алынат);
- окуу планынын өзөктүү максаттарына жана көрсөткүчтөрүнө ылайык өсүш жана жетилүү;
- негизги процесстерди түшүнүү жана колдоно билүү;
- портфолиодо келтирилген иштердин белгиленген талаптарга шайкеш келиши;
- жазуулардын ар түрдүүлүгү (мисалы, окуучулардын стандартта белгиленген деңгээлге жетишүүсүн көрсөтүүчү ар түрдүү формалардын колдонулушу).

Мугалим жана окуучулар калыптандыруучу да, жыйынтыктоочу да баалоодо колдонула турган негизги критерийлерди аныктоодо биргелешип иштеши зарыл.

Окуу жылы бою окуучулар менен мугалим тыгыз кызматташып, портфолиога киргизүү зарыл болгон маанилүү иштерди тандашы керек. Мындан тышкары, алар портфолиодогу иштерди баалоодо колдонула турган упайлар жана баалар тутумун биргелешип иштеп чыкса болот. портфолионун ар бир бөлүмүнө тиешелүү эрежелерди жана упайларды иштеп чыгууга болот. Анан, албетте, иштердин жыйынтык бааланышы үчүн белгилер (баалар, упайлар) аныкталышы керек. Портфолиону жыйынтыктоочу баалоого окуучу, мугалим жана, эгер мүмкүн болсо, эксперттер тартылышы керек. Алар портфолионун бардык бөлүмдөрүн кылдат талдап, иштерди тандоо жана баалоо боюнча чечим кабыл алууга тийиш.

Портфолиону толтуруу баскычтары

1-баскыч:

Уюштуруу жана пландоо – бул портфолиону толтуруунун баштапкы баскычы. Мында окуучу мугалим менен биргеликте портфолио кандай болушу, ага кандай иштер киргизилиши керектигин

четет. Портфолио түзүүдөгү негизги суроолорго жооп берип жатып, окуучулар портфолио үчүн иштерди жана материалдарды иргеп алуунун максатын толугу менен түшүнүп алышы мүмкүн. Алар портфолио өздөрүнүн өсүшүн байкоо жана баалоо үчүн керектигин билиши керек. Мугалим жана окуучу төмөнкүдөй суроолорго жооп берүүгө тийиш:

- Бул сабак боюнча эмнелерди окуп-үйрөнүп жатканымды чагылдыруу үчүн мен материалдарды качан жана кантип иргеп алмакчымын?
- Өзүм чогулткан нерселерди, материалдарды ж.у.с. мен кандайча жайгаштырып, көрсөтүүнү каалайм?
- Портфолио кандайча толукталып, мазмуну кандай болот? Ал кайда сакталат?

2-баскыч:

Чогултуу – бул маанилүү, олуттуу иштерди, о.э. окуу максаттарын жана окуучулардын жетишкендиктерин чагылдыруучу иштерди чогултуу процесси. Портфолионун атайын аныкталган милдеттер менен максаттарына негизделген мазмуну тууралуу чечим ушул баскычта кабыл алынышы керек. Иштер жана материалдар төмөнкүлөрдү эске алуу менен иргелиши зарыл:

- конкреттүү теманын мазмунун;
- окуу процессин;
- атайын долбоорлорду, темаларды жана/же бөлүмдөрдү.

Портфолио үчүн иргеп алынган материалдардын баарында баалоо критерийлери менен стандарттары чагылдырылышы керек.

3-баскыч:

Ой жүгүртүү (рефлексия) – окуу процесси жана негизги билимдер менен көндүмдөрдү өзү кандай түшүнөрүн иликтөө боюнча окуучунун ой жүгүртүүсүн көрсөткөн далилдер болушу зарыл. Ой жүгүртүү окуучулар кайсы бир мезгил аралыгында тигил же бул маселени чечүү үчүн колдонгон идеяларды жазуу, күндөлүк жүргүзүү сыяктуу ж.б. тапшырманын аткарылышын, о.э. ой толгоо процесстерин талдоо түрүндө болушу мүмкүн. Андан тышкары, окуучунун портфолиосундагы иштер жана алардын жүрүшү жөнүндө мугалимдердин жана/же ата-энелердин ойлору да камтылышы керек.

Сунушталган баалоо усулдарынын тизмеги толук эмес. Балким, азыркы кезде кээ бир мугалимдер калыптандыруучу баалоонун айрым техникаларын колдонуп жүрөт. Бирок калыптандыруучу баалоо усулдары натыйжалуу болушу үчүн, аларды максаттуу жана ырааттуу пайдалануу керек.

Окутуунун жана баалоонун техникалары көп түрдүү болсо, мугалим каалаган класста таанып-билүүнүн түркүн усулдарын колдонуу мүмкүндүгүнө ээ болот. Окуучулардын шык-жөндөмүнө жана муктаждыктарына ылайык баалоонун ар түрдүү техникаларын колдонгондо, алардын жекече өзгөчөлүктөрүн эске алууга шарт түзүлөт (2-тиркемени караңыз)

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Мугалим окуучулардын бир тема боюнча билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн текшерүү үчүн интеллекттин ар башка түрлөрүнө (Гарднердин «Көп түрдүү интеллект теориясына») таянып окуучуларга түрдүү тапшырмаларды берсе болот.

Мугалимге жардам

Портфолионун түрлөрү

Портфолионун ар кыл түрлөрү бар, алардын ар бири окуу программасынын жана баалоонун бөлүгү катары тийиштүү максаттарда колдонулушу мүмкүн. Төмөндө портфолионун илимий адабияттарда көп кезигүүчү түрлөрүнүн тизмеси келтирилди:

- **Документтик («иштик») портфолио:** Буга окуунун белгилүү мезгилиндеги тандалган иштер камтылат да, окуучунун пландалган натыйжалар боюнча өсүшүн жана ийгиликтерин көрсөтөт. Документтик портфолиодо акыл чабуулундагы жазылган идеялардан, черновиктерден тартып толук бүтүрүлгөн иштерине (жүзачар материалдары, дилбаяндар, эсселер ж. у. с.) чейинки бардык иштер камтылышы мүмкүн. Иргеп алынган материалдар билим берүүнүн тийиштүү максаттарына шайкеш келсе, портфолио айрыкча зор мааниге ээ болот. Ага начар да, мыкты да иштер киргизилиши мүмкүн.
- **Процесс портфолиосу:** Мындай портфолиодо окуу процессинин бардык жактары документтештирилет. Портфолионун бул түрү окуу-үйрөнүү процессин бүт бойдон документтештирүү зарыл болгондо айрыкча пайдалуу. Ал окуучунун тийиштүү билимдерди же көндүмдөрдү кантип өздөштүрүп, баштапкы деңгээлинен жогорулап бараткандыгын көрсөтүшү мүмкүн. «Процесс портфолиосу» окуучунун окуу/үйрөнүү процесси жөнүндө ой жүгүртүшүнө түрткү берет. Мындай портфолиодо окуучунун күндөлүккө жазган ойлору, жазып жүргөн идеялары жана башка түрдөгү ой жүгүртүүлөрү камтылышы мүмкүн.
- **Көрсөтмөлүү портфолио.** Портфолионун бул түрүн жыйынтыктоочу баалоодо колдонгон оң. Анда окуучулардын мугалим менен биргеликте тандап алган мыкты иштери камтылат. Бул түрдөгү портфолиого бүтүрүлгөн иштер гана киргизилет. Көбүнчө көрсөтмөлүү каражаттар: фотосүрөттөр, видеожазуулар, компьютерде терилген отчеттор менен толукталат. Көрсөтмөлүү портфолиого окуучунун кайсы иштерди ушул түрдөгү портфолиого киргизүү жөнүндө жазуу жүзүндөгү ойлору да камтылышы керек.

2.3. Талдоо

Мугалим окуучунун иштерин талдоо аркылуу окуучу кандай кыйынчылыктарга туш келгендигин жана аларды четтетүү үчүн кандай кадамдарды жасашы керектиги жөнүндө маалымат алышы мүмкүн. Андыктан **мугалим алынган маалыматтарды:**

- А) жеке окуучунун деңгээлинде;
- Б) класстын деңгээлинде талдай билиши керек.

Текшерүү ишин кантип талдоо керек?

Калыптандыруучу баалоо усулдарын колдонгондо, теманы изилдеп үйрөнүүнүн (сабактын же сабактар түрмөгүнүн) жүрүшүндө текшерүү иши өткөрүлөт. Текшерүү иштери коюлган максат менен милдетке карата окуучулардын жетишүү деңгээлин жана кандай кыйынчылыктарга туш келгендигин көрсөтөт. Төмөндө талдоо ишин жүргүзүү боюнча эки мисал келтирилди.

Талдоо («анализ», байыркы грек тилинен - «ажыратуу») – бул ой жүзүндө же иш жүзүндө бүтүн нерсени (буюмду, касиетти, процессти, нерселер аралык катышты) курамдык бөлүктөргө ажыратуу, бөлүү иши. Ал адамдын таанымбилүүчүлүк же нерселик-практикалык иш-аракеттеринин жүрүшүндө аткарылат.

Талдоо – бул нерсени (көрүнүштү, процессти) бөлүктөргө, элементтерге же касиеттерге бөлүнгөн түрдө элестетүү, аларды салыштыруу, ырааттуу түрдө изилдөө аркылуу нерсенин орчундуу, б.а. зарыл жана белгилүү сапаттары менен касиеттерин аныктоону көздөгөн логикалык тааным-билүү техникасы.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Аралык текшерүү ишинин жүрүшүндө алынган маалыматтарын жалпыланышына карабастан, баалоо натыйжаларын мугалим жекелештирип карайт.

1-мисал

Тема 5 сабакка эсептелген дейли. Ушуга байланыштуу мугалим 3-4 аралык текшерүү ишин пландаштырышы керек. Булардын ар бири сабакта 5-6 мүнөттү ээлеши мүмкүн.

Текшерүү тапшырмасы:

Жазуу түрүндөгү текшерүү иши (тест) бирдей татаалдыктагы 5 суроодон (мисалдан) турат

Мисалы, силер сабакта бирдей татаалдыктагы 5 суроодон түзүлгөн аралык текшерүү ишин өткөрдүңөр. Баалоо критерийлери окуучулар менен бирдикте текшерүү ишине чейин эле аныкталган. Ар бир туура жооп окуучуга бир упай алып келет.

Сиз ишти текшерип, анын жыйынтыгын төмөндө сунуш кылынган 7, 8, 9-таблицаарга киргизесиз (баа, өзүңүз тандап алган башка белги түрүндө). Бул Сизге окуучулардын ишинин жыйынтыгын даана көрүп, кемчиликтерди аныктоо жана четтетүү боюнча кийинки кадамдарыңызды аныктоого мүмкүндүгүн берет.

Классы _____ Күнү _____ Темасы _____		
№ 7-таблица		
1	2	3
	Келбегендер	1. Асанов 2.
	Ишин тапшырбагандар	1. Үсөнов 2.
Баа	Баа коюу ченемдери (окуучулар менен бирге түзүлгөн же мугалим өзү түзүп, окуучулардын талкуусунан өткөргөн)	Окуучулардын саны
«1»	Туура жооптор- 0-1	1
«2»	Туура жооптор- 2	4
«3»	Туура жооптор- 3	7
«4»	Туура жооптор- 4	10
«5»	Туура жооптор- 5	6
Окуучулардын жалпы саны:		30

№ 3-мамычадагы көрсөткүч мугалимге окуучулардын сапаттык жетишүү деңгээлин билдирет.

Мындан кийин мугалим «Туура эмес жооптор менен суроолорго катышы» формасын толтурат (№8 таблица).

№ 8-таблица

	1-суроо	2-суроо	3-суроо	4-суроо	5-суроо
Тапшырманы аткара албаган окуучулардын саны	2	6	0	11	16

Ушул алынгандардын негизинде мугалимге кийинки кадамдар сунуш кылынат:

1. *Сабакка келбей калган окуучулар менен иштөө (эгер андайлар болсо).* Кийинки сабактын (сабактардын) планына бул окуучулардын окуу материалын өздөштүрүү сапатын текшерүү үчүн ушул тапшырманы киргизүү керек.
2. *Мугалимге ишин текшерүүгө бербеген окуучулар менен иши жүргүзүү (эгерде андайлар болсо).* Себебин билип, кийинки сабакта ишин тапшырууга мүмкүндүк берүү.
3. *Кыйынчылыктары көп суроолор менен иштөө.*

Мугалимге жогоруда үлгүдө көрсөтүлгөндөй, окуучулар негизинен 4- жана 5-суроолордон кыйналышты (5 таблицаны карагыла). Мугалим бул кыйынчылыктардын себебин талдашы зарыл. Окуучулар 4- жана 5-тапшырмаларды окуучулар төмөнкү себептерден аткара албаган болушу мүмкүн:

№ 9-таблица

Келип чыгышы мүмкүн болгон маселе	Маселени чечүү кадамдары
• Бөлүнгөн убакыт жетишпей калды	- кошумча убакыт бөлүү керек; - тапшырманын көлөмүн азайтуу керек; - окуучуларды ыкчам иштөөгө көнүктүрүү үчүн тапшырмаларды так пландаштырылган убакыт ичинде аткарууну улантуу керек;
• Теманын бул бөлүгү эми гана окуп-үйрөнүлө баштагандыктан, бир топ кыйынчылыктар болбой койбойт.	- бул суроону кошпой, кийинки сабакка калтыра турган оң;
• Окуп-үйрөнүүнүн колдонулган усулу бул темада иштегенге ылайыктуу эмес.	- тийиштүү көндүмдөрдү калыптандыруу үчүн окуп-үйрөнүүнүн башка усулдарын колдонуу жана кошумча тапшырмаларды ойлонуштуруу керек;
• Тема толук ачылган жок.	- кошумча убакыт табуу керек;
• Кыйынчылык суроонун түшүнүксүз түзүлгөндүгүнөн келип чыккан.	- суроону башкача түзүү керек

Талдоонун жыйынтыктарына таянып, мугалим кайтарым байланышты пландайт да, жүзөгө ашырат. Текшерүүнүн жыйынтыгында «3» алган окуучулар боюнча төмөнкү суроолор аркылуу талдоо жүргүзөт:

- окуучу бул бааны дайыма алып жүрөбү?
- бул теманы окуп-үйрөнүүгө окуучуну кызыктырууга болобу?
- окуучунун бул сабакка кызыгуусун кантип күчөтүүгө болот?
- кандай көнүгүүлөр (тапшырмалар) бул окуучунун жакшыраак натыйжаларга жетүүсүнө жардам бериши мүмкүн?

Анан окуучунун интеллектинин өзгөчөлүктөрүн (Гарднердин теориясына ылайык, интеллектин 7 түрү бар) эске алып, жыйынтыктоочу тапшырмаларды пландаштырат. (Окуучу текшерүү ишинде берилген тапшырмалардын башка түрлөрүн – тесттерди, портфолиону, изилдөөчү тапшырмаларды сапаттуу аткарышы мүмкүн)

2-мисал.

Текшерүү тапшырмасы:

Өзүбүз келтирген мисалдын негизинде жөнөкөй санды кадимки бөлчөккө көбөйтүүдөгү иш-аракеттердин кеңири алгоритмин түзөбүз.

Төмөндө окуучунун жообу келтирилди:

- Мисал: $2 \cdot \frac{3}{4} = 1,5$

Чыгаруу алгоритми:

1. Көбөйтүү амалын аткаруу үчүн бөлүүчү өзгөртүлбөйт;
2. Бүтүн санды алымга көбөйтөбүз: $= 2 \cdot \frac{3}{4} = \dots$;
3. Алынган жыйынтыкты жазабыз: $= \frac{6}{4}$;
4. Эгерде туура эмес бөлчөк алынса, анда кайрадан туура түзүү керек же анык сан түрүндө жазыш керек: $= 1,5$.

Текшерүү жүргүзүү үчүн мугалим төмөнкүдөй критерийлерди аныктайт:

- 1) *жөнөкөй санда кадимки бөлчөккө көбөйтүүдөгү иш-аракеттер алгоритминин* туура түзүлгөндү (мында окуучу үч же беш кадамды ырааттуу түрдө пайдаланса болот);
- 2) мисал түзүү жана аны туура чыгаруу.

Сиз ишти текшерип, жыйынтыгын алдыңыз. Эми жыйынтыктарды (бааларды, өзүңүз таңдаган белгилерди) сунушталган таблицага түшүрүңүз. Бул сиздин окуучулардын иштеринин жыйынтыктарын таасын көрсөтөт да, кыйынчылыктарды аныктоо жана жеңип өтүү үчүн кийинки кадамдарыңызды болжолдоого мүмкүндүк берет.

Классы _____ Күнү _____ Темасы _____

№ 10-таблица

1	2	3
	Келбегендер	1. Асанов 2.
	Ишин тапшырбагандар	1. Үсөнов 2.
Баа	Баа коюу ченемдери (окуучулар менен бирге түзүлгөн же мугалим өзү түзүп, окуучулардын талкуусунан өткөргөн)	Окуучулардын саны
«1»	1. Алгоритм түзүүдө ката кетирилген да, башка эч нерсе жасалган эмес, 2. Алгоритм түзүлгөн эмес, мисал ката түзүлгөн да, чыгарылбай калган.	1
«2»	1. Алгоритм түзүлгөн эмес, мисал ката түзүлүп, чыгарылышында да ката кетирилген. 2. Алгоритм түзүүдө ката кетирилген, мисал ката түзүлүп, чыгарылышында да ката кетирилген.	3
«3»	1. Алгоритм чечмеленбей, өтө кыска түзүлгөн, мисалды чыгарууда ката кетирилген. 2. Алгоритм түзүлгөн эмес, мисалды чыгарууда каталар кеткен. 3. Алгоритм түзүлгөн эмес. Мисал туура түзүлгөн жана туура чыгарылган.	7
«4»	1. Алгоритм түзүлгөн, мисал туура чыгарылган. 2. Алгоритмди түзүүдө болор-болбос ката кетирилген. 3. Мисалды чыгарууда анча-мынча ката кетирилген.	9
«5»	1. Алгоритм толук, туура түзүлгөн, мисал өз алдынча түзүлүп, туура чыгарылган.	8
	Окуучулардын жалпы саны:	30

Төмөнкү форманы (№11-таблицаны) толтуруу аркылуу мугалим окуучулар үчүн эмнелер эң кыйын экендигин аныктай алат.

№ 11-таблица

	1. Алгоритм түзүлгөн эмес	2. Алгоритм түзүүдө ката кетирилген	3. Мисал китептен алынган да, ката кетирилген	4. Мисал өз алдынча түзүлгөн, катасы бар.
Мисалды чыгара албаган окуучулардын саны	2	4	9	13

Андан ары, алынган маалыматтардын негизинде мугалимге төмөнкү кадамдарды жасоо сунуш кылынат:

1. *Сабакка келбей калган окуучулар менен иштөө (эгер андайлар бар болсо)*

Кийинки сабактын (сабактардын) планына бул окуучулардын окуу материалын өздөштүрүү сапатын текшерүү үчүн ушул тапшырманы киргизүү керек.

2. *Мугалимге ишин текшерүүгө бербеген окуучулар менен иш жүргүзүү (эгерде андайлар болсо).*

Себебин билип, кийинки сабакта ишин тапшырууга мүмкүндүк берүү керек.

3. *Кыйынчылыктары көп суроолор менен иштөө.*

№11 таблицанда окуучулардын негизинен төмөнкүдөй кемчиликтери бар экендигин көрүнүп турат:

– **3. Мисал китептен алынган да, ката кетирилген**

– **4. Мисал өз алдынча түзүлгөн, катасы бар**

Мугалим окуучулардын бул кемчиликтеринин себебин талдашы зарыл.

Мугалимдин кийинки кадамдары – төмөндөгү келтирилген таблицаны толтуруу (№12-таблица). Кемчиликтерди окуучулар менен талкуулоо жана аларды жоюу үчүн пландалган кадамдарды жүзөгө ашыруу.

№12-таблица

Келип чыгышы мүмкүн болгон маселе	Маселени чечүү кадамдары
•	•
•	•
•	•

Талдоо жүргүзүүнүн бул жерде келтирилген мисалдары кеңири түрдө түзүлгөн. Айрым учурларда мугалим үчүн талдоонун өтө чоң формаларын колдонуунун кажети жок. Ал маселени көрө билип, баалап, сабактын жүрүшүндө окутуу процессине дароо өзгөртүү киргизүү үчүн чечим кабыл алууга тийиш.

Мугалим талдоонун ушул же башка формаларын тандаса болот. Талдоонун жыйынтыгына таянып, мугалим кайтарым байланышты пландап, жүзөгө ашырат.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Калыптандыруучу баалоодо талдоо ишин жүргүзүү негизги максат эмес, бул окуучулар үчүн алгылыктуу кайтарым байланыш жүргүзүүгө, же болбосо окуп-үйрөнүүнү жакшыртуу үчүн окуучулардын жана мугалимдин иш-аракетин туура багыттоого мүмкүндүк берүүчү баскыч гана болуп саналат.

2.4. Кайтарым байланыш

Кайтарым байланыш – иш-аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер жана максатка эң жакшы жол менен жетишүүгө өбөлгө түзүүчү конкреттүү иш-аракеттер жөнүндө түшүндүрмөлөрдү (сын пикирлерди) кабарлоо жана алуу процесси.

Калыптандыруучу баалоону изилдеген окумуштуулар Брангерт-Драунс, Кулик жана Морган, ошондой эле Элавар жана Корно өз эмгектеринде белгилегендей: **«калыптандыруучу баалоо – бул окуучулар менен дайыма жүргүзүлүүчү үзгүлтүксүз кайтарым байланыш», «окуучулардын өз кемчиликтерин көрүп, алдыга жылуу үчүн жетиштүү маалымат топтошуна көмөктөшө турган орундуу түшүндүрмөлөр жана айкын сунуштар».**

Кайтарым байланыш мугалимге окутуу процессинин жүрүшү, окуучулардын жетишкендиктери жана кемчиликтери тууралуу маалымат берет. Кайтарым байланыш өз ара сыйлашуу жана жаркын маанайда жүргүзүлүп, окуучулардын туура жооп бериши, каталарын оңдошу же ой жүгүртүү багытын өзгөртүшү үчүн убакыт берүүгө тийиш.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Кайтарым байланыш алгылыктуу болушу зарыл, бирок бул окуучу аткарган ишинин кемчиликтерин билбеши керек дегенди билдирбейт.

Изилдөөчүлөр Блэк жана Уильям окуучу колдоно алышы үчүн кайтарым байланыштын эмне экендигин билүүгө тийиш деп эсептешет. Чыныгы ийгиликке жетишүү үчүн окуучулар «окуп-үйрөнүүнүн негизги максаттарын түшүнө алышы, бул аркылуу ийгиликке жетишүү үчүн зарыл нерселерди өздөштүрүшү керек», бул максатта алар өзүн-өзү баалоону үйрөнүшү керек. Ошентип, окуучулар менен жүргүзүлгөн сапаттуу кайтарым байланыш окуучу эмне үчүн жана кандайча түшүнүп же түшүнбөй жатканы жөнүндө маалымат берет, ошондой эле окуучунун илгерилешине көмөктөшүүчү жолдорду табууга мүмкүндүк түзөт.

Кайтарым байланыш негизинен сабактын дээрлик бардык баскычтарында кездешет. Кайтарым байланыштын эки түрү болот:

- оозеки;
- жазуу.

Кайтарым байланыш катары:

- жазуу жүзүндөгү түшүндүрмөлөр;
- «температураны өлчөө»;
- байкоо жүргүзүү;
- портфолио;
- тез сурам;
- суроолор;
- өзүн-өзү баалоо күндөлүгү/журналы

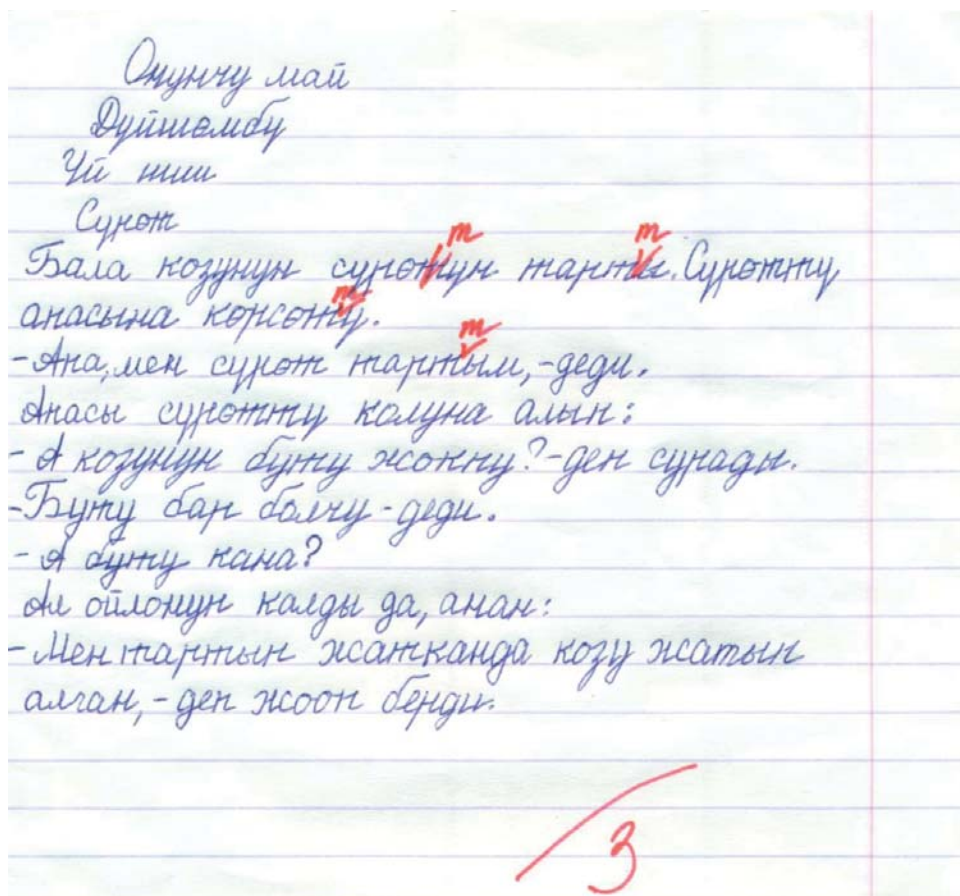
колдонулушу мүмкүн.

Бул ыңгайдагы кайтарым байланыш сереп салууга, окуучунун иштерин багыттоого жана түшүндүрмө берүүгө, аны белгиленген натыйжаларга жакындатууга багытталган.

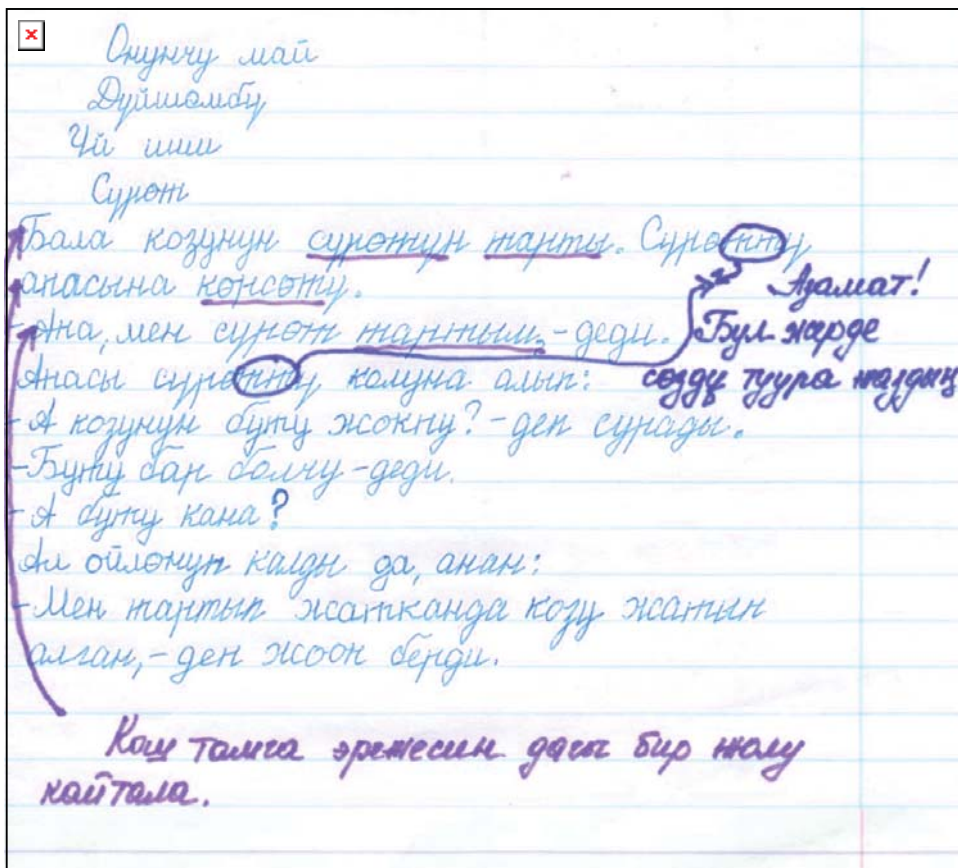
Төмөндө жазуу жүзүндөгү жана оозеки кайтарым байланыштын мисалдары келтирилди:

1. Биз окуучулардын ишин текшерүүдө мугалимдер көп колдонуп жүргөн «стандарттуу» техниканы көрүп турабыз. Окуучунун иши текшерилди. Мугалим окуучуга материалды өз алдынча карап чыгып, оңдоо-түзөө мүмкүндүгүн бербестен каталарын оңдоп койгон. Мугалим баа койгон:

1-мисал

Мугалимдин түшүндүрмөлөрү, окуучунун ката оңдоо аракеттери менен коштолгон кайтарым байланыш:

Көңүл буруңуз!

- бир эле иште өтө көп түшүндүрмө бере бербейиз;
- түшүндүрмөлөр окуу максаттарына ылайык кандай иштегендиги жөнүндө окуучуга маалымат берип, ишин жакшыртууга түрткү болушу керек;
- түшүндүрмөлөр иштелип чыккан критерийлерге ылайык жасалышы керек.

Кайтарым байланыш иштин канчалык ийгиликтүү аткарылгандыгы жөнүндө маалымат жана аны жакшыртуу боюнча сунуштарды берет. Аралык иштерди текшерүүдө каталарын оңдоонун кереги жок, андан көрө окуучуга өз каталарын оңдоо боюнча түшүндүрмөлөрдү, сунуштарды жана тийиштүү убакыт берген оң.

Белгилерди же ар түрдүү түстөрдү колдонуу менен жүргүзүлүүчү жазуу жүзүндөгү кайтарым байланыш мугалимдердин ишин жеңилдетип, окуучулардын өз алдынча окуусуна түрткү берет.

17 келбры

$$N \approx 892$$

4й шил

$\frac{2}{3}$ сырдоо керек

$\frac{1}{3}$ сырдалбаган

N ≈ 894

$$87642 + (3424 : 4) \cdot 220 : 8 = 2433695$$

1) Сондордун тийиштинен табуу

3424 жана 4

2) 876424 сондордун суммасын жана

1^{чи} амалдын оскылыгызын табуу

3) 2^{чи} амалдын көбөйтүүчү сондорунун

оскылыгызын жана 220 табуу.

4) 3^{чи} амалдын тийишди оскылыгызын жана 8 табуу

$$1) \begin{array}{r} 3424 \overline{) 4} \\ \underline{32} \\ 22 \\ \underline{20} \\ 24 \\ \underline{24} \\ 0 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} 87642 \\ + 856 \\ \hline 88498 \end{array}$$

$$3) \begin{array}{r} 88498 \\ \times 220 \\ \hline 00000 \\ 176996 \\ \hline 176996 \\ \hline 19469560 \end{array}$$

$$4) \begin{array}{r} 19469560 \overline{) 8} \\ \underline{16} \\ 34 \\ \underline{32} \\ 26 \\ \underline{24} \\ 29 \\ \underline{24} \\ 55 \\ \underline{48} \\ 76 \\ \underline{72} \\ 40 \\ \underline{40} \\ 0 \end{array}$$

3.

Кайтарым байланыштын төмөндө келтирилген түрү пайдаланса, класста окуу баарлашуусу үчүн жагымдуу кырдаал түзүлөт:

17 катары
 $A = 852 \rightarrow$ Бул талышманы туура аткарыңыз
 4й катары
 $\frac{2}{3}$ сандык катары
 $\frac{1}{3}$ сандык катары

$A = 852$
 $87642 = (3424,4) \cdot 250 = 87643369$

Амалдардын аткарылышынын иретин менен кой

- 1) Амалдардын тизимдеринин тизбуну
 3424 жана 4
- 2) 876421 сандардын туура эмес жана
 1-амалдын көбөйтүндүсүн тизбуну
- 3) 3-амалдын көбөйтүндүсү сандардын көбөйтүндүсүнүн жана 250 тизбуну
- 4) 3-амалдын тизбундө көбөйтүндүсүн жана 8-сизбуну

1) $3424 \overline{) 852}$
 $\underline{30}$ 852
 $\underline{-12}$
 $\underline{20}$
 $\underline{24}$
 $\underline{-24}$
 $\underline{0}$

2) $87642 \overline{) 852}$
 $\underline{852}$
 $\underline{852}$

3) $88498 \overline{) 852}$
 $\underline{88498}$
 $\underline{00000}$
 $\underline{176996}$
 $\underline{176996}$
 $\underline{19463560}$

4) $19463560 \overline{) 8}$
 $\underline{16}$ 8
 $\underline{34}$
 $\underline{36}$
 $\underline{-26}$
 $\underline{104}$
 $\underline{104}$
 $\underline{-11}$
 $\underline{55}$
 $\underline{68}$
 $\underline{76}$
 $\underline{72}$
 $\underline{40}$
 $\underline{-40}$
 $\underline{0}$

Экобу башка биот. Көбөйтүндүсүнүн иретин туура койо керек. 87-чи беттеги шартта кара жана бардык катарларда эсепте.

Төмөндө окуучуларды максатынан алаксытуучу **оозеки кайтарым байланыштын** жана өзүн-өзү баалоого, каталарын оңдоп-түзөөгө түрткү бербей турган кайтарым байланыштын **мисалы келтирилди.**

Окуучуларга мындай тапшырма берилген эле: Сүрөттөрдү кесип алгыла да, аңгеменин мазмунундагы иш-аракеттердин иретине жараша тартиби менен жайгаштырып, кагазга чаптагыла.

Окуп-үйрөнүүнүн максаттары жана ийгиликтин критерийлери төмөнкүдөй көрсөтүлгөн:

Биз үйрөнөбүз: жомокту ырааттуу жайгаштырганды.

Муну туура жасаганыбызды кантип билебиз: сүрөттөр жомоктун мазмунундагыдай ырааттуу жайгашууга тийиш.

1-мисал

- Окуучулар жумушка киришер замат, мугалим бирөө шымын клей менен булгап алганын байкап калат. Ал окуучунун жанына келип шымын тазалоо керектигин айтат. Башка окуучулар клей жөнүндө сөз кыла баштады. Балдардын бирөө өзү отурган столго клей төгүлгөнүн байкап калып, чүпүрөк алганга шашылса, калган бүт класс клей, дагы башка нерселер жөнүндө сүйлөшө баштайт...
- Андан ары мугалим бир окуучу кыздын сүрөттү кырка албай кыйналып жатканын байкап, кайчысын туура кармаганга жардамдашты да, эми жакшы кырка баштаганын айтты. Башка бир окуучу кыз болсо кайчыны туура кармай баштаганына бир жыл болгонун айтты. Айрым окуучулар алгачкы эки сүрөттөрүн туура эмес кесип алгандыктан мугалим сындабасын деп кайчыларын тыкан кармай башташты. Алар алгач буга маани беришкен эмес, анткени маселенин маңызы сүрөттөрдү тартиби менен эле жайгаштыруу деп туура баамдашкан эле.
- Мугалим кагазга өз атын баш тамга менен жазууну үйрөнгөн кыздын жанына келет да, аны мактайт. Ошондон кийин айрым окуучулар аттарын жазуу керектигин эстеп, буга алаксып калышты.
- Мугалим тапшырманы аракетчилдик менен иштеп жаткан кызды мактады. Башка окуучулар дагы мактоо угуш үчүн түздөнүп отура башташты.

Жогорудагы мисалдан буларды байкоого болот: окуучулар өздөрүнүн иштерин баалоодо окуп-үйрөнүү максаттарына жана ийгилик критерийлерине мугалим дайыма эле көңүл бура бербестигин билишет. Мугалим өзүнүн сөзү, иш-аракети аркылуу кесилген сүрөттөрдүн жомоктун мазмуну боюнча жайгаштырылышына эмес, сырткы көрсөткүчтөргө – окуучулардын тырышчаактыгына жана кесүү көндүмдөрүнө көбүрөөк кызыгарын көрсөттү.

Кийинки мисалда окутуу максаттарына басым жасоочу пикирлерди айтуу стратегиясы көрсөтүлгөн:

2-мисал

- Окуучулар ишке киришер замат, мугалим бирөө шымын клей менен булгап алганын байкап калат. Ал окуучунун жанына келип, окутуу максатына ылайык сөз баштайт: «Азаматсың, сен биринчи сүрөттү ордуна жайгаштырыпсың. Жомокто Кичинекей Кызыл Тоок жерди казгандан соң, андан ары эмне болот?» Айрым окуучулар акырын: «Урукту эгет», – деп, сүрөттөрүн жайгаштырганды улантышат. Андан соң мугалим окуучуга: «Шымыңды булгап алыптырсың. Барып тазалап кел», – деп шыбырайт.
- Мугалим бир кыздын сүрөттү кырка албай кыйналып жатканын байкайт. Жанына келип, анын бардык сүрөттөрдү кыркып ала баштаганын мактайт: «Жакшы жол тааптырсың. Сен алгач бардык сүрөттөрдү кыркып алыпсың, эми жайгаштырып көрүп, керек болсо, жылыштырсаң да болот эмеспи». Айрым окуучулар бул техниканын чынында эле жакшы экендигине макул болушуп, чаптаган сүрөттөрүн сыйыра баштайт. Мугалим андан соң окуучу кызга кайчыны туура кармаганды шыбырап үйрөтөт.

Жогорудагы кырдаалдан окуучулар өздөрүнүн окуп-үйрөнүү максаттарын жана ийгиликтин критерийлерин көрүп жатышканын байкайбыз. Мугалим түшүндүрмө бергенде, ал үчүн сүрөттөрдү туура жайгаштыруу маанилүү экендигин билдирет. Бул техниканы көбүнчө башка нерселерге азгырылып, классты окуп-үйрөнүүдөн алаксытканды адатка айлантып алган мугалимдер үйрөнсө, дурус болор эле. Тренингдин катышуучуларынын бири мындай деген эле:

«Мен тема боюнча окуп-үйрөнүү максаттарын түшүндүрбөй эле, кооз, туура жазуу жөнүндө сөз баштап кеткенимди байкап калдым. Муну түшүнгөнүм мен үчүн накта ачылыш болгон. Эми мен дайыма муну эстеп жүрөм. Андыктан: «Сен бул жерде баш тамганы калтырып кетипсиң», – деп айткым келгенде, дароо эле өзүмдү токтотом да, окуучунун көңүлүн темага жана анын окуп-үйрөнүү максаттарына буррам».

Мындай аракет адатка айланышы үчүн убакыт талап кылынат, бирок техниканын өзү жөнөкөй эле: **окуп-үйрөнүү максаттарын биринчи кезекте эске алып, анча маанилүү эмес нерселерди айтууга шашпоо керек.** Мисалы, зарыл болсо, клей же кол жазманын сапаты сыяктуу нерселер тууралуу шыбырап айтса болот. Класстын көңүлү бүт бойдон окуп-үйрөнүү максаттарына бурулат да, балдар ишти кыйла сапаттуу аткарат. **Дайыма окуучулар өздөрүнүн жана бири-биринин иштерин баалай алгыдай кайтарым байланыш жүргүзүп, окуучуларды буга көндүрүңүз!**

Оозеки кайтарым байланыш (мугалимдин түшүндүрмөсү) **кеңири, толук же кыска, чакан** болушу мүмкүн. Кеңири жана толук түшүндүрмөгө мугалимдин берген баасы («*жакшы*», «*азамат*», «*начар*», «*туура эмес*») менен эле чектелип калбайт, анда төмөнкүлөр да билдирилет:

- а) эмнеси жакшы, эмнеси начар экендиги;
- б) кантип кемчиликтерди жоюуга же жоопту жакшыртууга болору.

Мисалы: «*Азаматсың, Камила, сен мисалды аткаруунун туура жолун таптың. Бирок эсептен жаңылдың. Кайрадан эсептен чык!*» же «*Максат, сенин жообуң туура эмес. Абзацты дагы бир ирет окуп чыгып, суроого кайра жооп берип көр*».

Кыска, чакан түшүндүрмөдө көбүнчө мугалимдин берген баасы гана камтылат: «*жакшы*», «*азамат*», «*начар*» ж.у.с.

Түшүндүрмө оң, бейтарап же терс мааниде берилиши мүмкүн.

Оң же бейтарап түшүндүрмө (кайтарым байланыш) төмөнкүдөй билдирилиши мүмкүн:

- *туура жоопту укканда: «ооба, бул туура жооп», «абдан жакшы», «баары туура», «Заринанын жоопту кандай так айтканын карагылачы», «сен суроого туура жана толук жооп бердиң, азаматсың»;*
- *туура эмес жооп угулганда: «бир аз жакындап барат, бирок так эмес, дагы ойлонуп көрчү», «аракетиң жакшы, бирок анча туура эмес айттың», «туура багыт алдың, бирок чогуу ойлонуп көрөлүчү», «балдар, Асан ушундай деп ойлойт экен, силер кандай дейсиңер?», «Сен эмне үчүн ушундай деп ойлоп жатасың? Эгер ... десек кандай болот?», «кел, дагы бир жолу суроону угуп көрөлүчү... Сен буга кандай жооп бердим деп ойлойсуң?», «Бул жерде силер жаңылышып калдыңар, дагы бир ирет окугулачы...»;*
- *жоопту кеңири айтууну же чечмелеп берүүнү сурануу.*

Мугалим «келесоо жооп», «сен кантип ушундай деп ойлогонго жеттиң?» сыяктуу окуучуга сын таккан, аны какшыктап, шылдыңдаган терс түшүндүрмөлөрдү жасоодон сактанууга тийиш. Анткени мындай сөздөр баланын намысына тиет. «Туура эмес», «ката», «туурасын ким айтат» сыяктуу кесе айтылуучу сөздөрдү да колдонууга болбойт. Андан көрө эмнеси туура эмес экендигин, ишти жакшыртуу үчүн эмне кылуу керектигин көрсөтүү зарыл.

2.5. Окуучулардын умтулуусун (мотивациясын) ойготуу

Максаттуу багытталган окуп-үйрөнүүгө окуучулардын ички умтулуусун (мотивациясын) ойготуп, колдоп туруу баалоонун максаттарынын бири болуп саналат.

Умтулуу (Мотивация) – талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси. Адамдын жасаган иштеринин себептерин түшүндүрүүгө келгенде дайым ички умтулуу жөнүндө суроо туулат. Мазмунуна жараша, ички умтулуу окуучулардын ийгиликке жетишүү аракетине жардам бериши да, тоскоол болушу да, ошондой эле ошол умтулуунун күчтүүлүгү менен багытталышына таасир этиши да мүмкүн.

Окуу процессинин чегинде ички умтулуунун калыптануусуна кантип өбөлгө түзүүгө болот?

Ички умтулуу ийгиликтүү окутуунун зарыл шарты болуп эсептелет. Бирок эгер ал жок, бала үчүн мектептеги жалгыз жагымдуу нерсе – тыныгуу же көңүл ачып сейилдөө болсо, эмне кылуу керек? Көп мугалимдер баланын «зарыл» муктаждыгына эле таянып, мыкты натыйжаларга жетүүгө жана окууга байланышкан маселелердин көбүн чечүүгө болот деп эсептешет. Бирок Е.П.Ильин белгилеп кеткендей: **«Ички умтулуу – татаал психологиялык түзүлүш, аны субъекттин өзү жаратып алуусу зарыл»**. Мугалим буга шарт гана түзө алат.

Ички умтулууну ойготуучу усулдар

- Талап жогору, бирок аткарууга мүмкүн болгудай болушу керек.
- Милдеттерди окуучулар менен биргеликте аныктаңыз.
- Сабагыңыз боюнча ийгиликке жетишүү үчүн эмнелер зарыл экендигин так түшүндүрүңүз.
- Ички мотивацияны өнүктүрүү үчүн **«милдеттүүсүң»**, **«талап кылам»** сыяктуу сөздөрдүн ордуна **«... кандай аткарагыңды көргүм келет»**, **«иштеп көрчү»** ж.у.с. сөздөрдү колдонуңуз.
- Окуучулар арасында эрегишүүчүлүк маанайын түзүүдөн сак болуңуз.
- Сабагыңыз жөнүндө дайым берилгендик жана эргүү менен сүйлөнүз.
- «Ийгилик кырдаалын» түзүңүз.

Сабактын түзүлүшү

- Дайым окуучулардын күчтүү жактарын жана кызыкчылыктарын эске алыңыз.
- Окуу материалын бара-бара татаалдаштырыңыз.
- Окутуунун мүмкүн болушунча көп түрдүү усулдарын жана техникаларын колдонуңуз.
- Окуучулардын көңүлүн бааларга эмес, жаңы билгичтиктерге жана билимдерге буруңуз.
- Эч качан жаман баа коём деп опузалабаңыз.
- Тесттер коркууга эмес, таанып билүүгө өбөлгө түзүшү керек.

Окуучулар аткарган ишке түшүндүрмө берүү жолу менен ички кызыгууну ойготуу

- Кайтарым байланыш өз убагында жүргүзүлүшү керек.
- Ийгиликти жөн эле мактоо менен эмес, алгылыктуу түшүндүрмө (сөз, жаңсоо) менен колдонуңуз.
- Окуучуларга бири-биринин ишин окуп, жакшы жактарын да, оңдоо талап кылынган жактарын да баалоого бериңиз (баа койбостон!).
- Биринчи кезекте жакшы жактарын белгилеп, анан гана сындаңыз. Сын катуу тийбеши үчүн, абдан кылдат айтылып, окуучуга эмес, анын ишинин начар жактарына багытталышы керек.
- Эч качан окуучуну эл алдында кемчиликтерин айтып жана намыска тиер сөздөр менен басынтпаңыз.
- Окуучуларга ойлонууга мүмкүндүк бериңиз, жообун кыйытып айтып берүүгө шашпаңыз.

Окуу процессинде Ички мотивацияны күчөтүүчү бир катар **илимий негизде иштелип чыккан техникалар** бар. Аларды пайдалануу менен жогоруда айтылып кеткен көптөгөн кыйынчылыктарды болтурбай коюу мүмкүн экендигин белгилей кетүү туура.

Бул үчүн төмөндөгү талаптарды аткаруу керек:

1. **Тапшырмаларды туура жана так аткаргандыгы үчүн сыйлоону (байге ыйгарууну) мүмкүн болушунча азайтып, баалоо жана мактоо менен гана чектелүү керек.**
2. **Сабак учурунда мелдешүү кырдаалдарын азыраак колдонуп, андан көрө окуучуну өзүнүн жеке ийгиликтери менен жетишкендиктерин талдоого, өзүнчө салыштырууга үйрөтүү зарыл. (Атаандаштык кырдаалын оюн түрүндөгү ишмердикке буруп жиберүүгө болот).**
3. **Окуп-үйрөнүүдөгү максаттарды «жогору жактан» таңуулабаш керек. Максат жана милдеттерди окуучу менен биргеликте иштеп чыгуу бир кыйла натыйжалуу болушу мүмкүн.**
4. **Окуучуну ката кетиргендиги үчүн катуу сындоо жагымсыз маанай жаратып, окуучунун сабакка жасаган мамилесине терс таасир этерин эсибизден чыгарбашыбыз зарыл.**
5. **Мүмкүн болгон учурларда убакытты кененирээк бериш керек, анткени шаштырган да окуучунун чыгармачылыгынын өркүндөшүнө гана эмес, Ички мотивациясынын бекемделишине да тоскоолдук кылат.**
6. **Ар бир окуучунун чеберчилиги менен ишбилгилегин (компетенттүүлүгүн) көрсөтүүсүнө өбөлгө түзүү үчүн тапшырмалардын татаалдык деңгээлин эске алуу керек.**
7. **Мүмкүнчүлүккө жараша окуучуга тапшырманын формасын жана аны аткаруу техникаларын тандоо укугун берүү зарыл.**
8. **Тапшырманы аткарууга ички кызыгууну күчөтүү жана ой жүгүртүүнү ыкчамдатуу үчүн мурункуларга окшобогон, жаңы, окуучу күтпөгөн жактары бар тапшырмаларды тандоо керек.**
9. **Белгиленген убактан мурун тапшырган окуучуларга ишин жакшыртуу мүмкүнчүлүгүн берип, баасын жогорулатуу керек.**

Мисалы: Мугалим окуучуларга дилбаян жазып келгиле деп тапшырма берет да, эгер ишиңерди мөөнөтүнөн мурда тапшырсаңар, текшерүүдөн кийин алынган сунуштардын негизинде жакшыртуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болосуңар деп эскертип коёт.

Биринчи жолу текшергенде мугалим баа койбойт. Толуктап иштелген вариант бааланат да, тийиштүү баа журналга коюлат

Ички умтулууну күчөтүү окуучулардын таанып-билүү аракетин жогорулатууга жана окуу программасын мыкты өздөштүрүүсүнө мүмкүндүк берет.

Калыптандыруучу баалоону колдонгондо, ички кызыгуу кыска мөөнөттө да, узак мөөнөттө да бекемделиши мүмкүн. Кыска мөөнөттө: окуп үйрөнүлүп жаткан материалдын эң маанилүү жактарына көңүл бурулат, окуучулардын начар баа алып калам деп коркпостон эксперимент жүргүзүшүнө мүмкүнчүлүк түзүлөт жана окулуп жатка теманын бүтүндөй сабактагы орду, мааниси жөнүндө айкын түшүнүк берилет. Узак мөөнөттө: өз мүмкүнчүлүктөрүн жакшы билүү; окуп үйрөнүү ыгын тандоо; натыйжалуулук критерийлерин түшүнүү; кызыгууну күчөтүү жана башка мааниси азыраак жагдайлар үчүн жагымдуу шарт түзүлөт.

2.6. Окуучулардын өзүн-өзү баалоосу / бирин-бири баалоосу

«Окуучулар өздөрүнүн билимин баалай билүүгө тийиш».

П. Блэк жана Д. Уильям

Өзүн-өзү баалоо – бул өзүнүн күчтүү жана начар жактары, мүмкүнчүлүктөрү жана кемчиликтери жөнүндө маалымат чогултууга багытталган процесс.

Калыптандыруучу баалоодо окуучу өзүн-өзү баалайт же классташтары берген бааны кабыл алат. Бул техникалар калыптандыруучу баалоонун таасирдүүлүгүн арттырууга жардам берет. Окуучуларды өзүн-өзү же бирин бири баалоого үйрөтүп койсоң, баанын ишенимдүүлүгүнө жана шайкештигине шек туулбайт. Баалоо эмоциянын эмес, критерийлердин негизинде жүрүгүзүлүшү керектигин окуучуларга түшүндүрүп коюу зарыл. өзүн-өзү жана бирин бири баалоонун негизги шарты мындай: окуу процессинде жете турган **максаттары** жана **баалоонун түшүнүктүү критерийлери** бар болсо, ошондо гана балдар өзүн-өзү баалай алышат.

Окуучулардын өзүн-өзү баалоосу

Окуучу үчүн анын жетишкендиктерин баалоо жөнүндөгү маалымат төмөнкүлөрдөн турат:

- коюлган максат
- иштелип чыккан же сунушталган критерийлер
- учурдагы жетишилген деңгээлдин мүнөздөмөсү
- коюлган максаттар менен жетишкен деңгээлдин ортосундагы ажырымды кантип кыскартса болорун түшүнүү

Өзүн-өзү баалоо натыйжалуу болушу үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- окуучунун өз иши, ишмердиги кандайча бааланарын түшүнүшү
- сын ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн өнүгүшү
- калыс (объективдүү) боло билүү
- окуучулардын көңүлүн өздөрүнүн окуу максаттарына топтоо.

Окуучунун өзүн-өзү баалоосу өз ишин бир топ критерийлер боюнча баалоо аркылуу калыптанышы керек. Бул учурда окуучу өз ишин ар бири өзүнчө критерийлер боюнча баалана турган көптөгөн билгичтиктердин топтому катары көрө билүүгө үйрөнөт. Окуучу өзүнүн өсүшүнө көз сала алат.

Окуучунун өзүн-өзү баалоосу мугалимдин баалоосунан мурун болушу керек. өзүн-өзү туура баалоого тарбиялоо үчүн мындай баалоонун эки түрү салыштырылат: божомолдоочу (боло турган ишти баалоо) жана ретроспективдүү (аткарылган ишти баалоо).

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Мугалим:

- **ишти баалоо максаттарын жана критерийлерин маал-маалы менен окуучулардын эсине салып турушу**
- **өзүн-өзү баалоого убакыт белгилеши**
- **окуучулар өздөрүнүн максатка канчалык жакындаганын көрүшү үчүн сабактын максаттары, баалоо критерийлери дубалга, такта ж.б. илиниши зарыл**

Мисалы: мугалим өзү текшергенге чейин окуучуларга баалоо критерийлерин эскертет да, иштерин өз алдынча текшерип, жакшыртууну сунуштайт.

Төмөндө топто иштөөдө колдонулуучу өзүн-өзү баалоо формаларынын үлгүлөрү келтирилди. Биринчи форманы колдонгондо, мугалим окуучуларга өз иштерин топто өз алдынча баалоону сунуштайт. Бул форма (№13-таблица) окуучуга өзүнүн топто аткарга ишин баалап, мугалимдин баасы менен кылдат салыштырып көрүү мүмкүндүгүн берет.

№13-таблица

<p>Аты _____ Күнү _____</p> <p>_____ класс. Ишмердиктин түрү _____</p> <p>Топто иштегенде, сен төмөнкүдөй иш-аракеттерди канчалык көп жасадың? (Ишке катышуу жана кызматташуу деңгээлинди эң так чагылдырган сөздү тегеректе).</p> <p>1. Мен маалыматты тактап алуу үчүн суроо берип турдум</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>2. Мен өз пикиримди айтып турдум</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>3. Мен топтогу башка окуучулардын көз карашын угуп отурдум</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>4. Мен топтогу башка окуучулардын айткандарына түшүндүрмө берип отурдум</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>5. Мен топтогу башка окуучуларды талкууга тартып отурдум</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>6. Мен өзүмө мугалим же топ ыйгарган ролду аткардым</p> <ul style="list-style-type: none"> • эч качан • кээде • көбүнчө <p>7. Топтогу иште мага баарынан жакканы: _____</p> <p>_____</p> <p>8. Топтогу иште мен үчүн эң оору: _____</p> <p>_____</p> <p>9. Кийинки топтогу иште менин көздөгөнүм: _____</p> <p>_____</p>
---

2. КАЛЫПТАНДЫРУУЧУ (ФОРМАТИВДИК) БААЛОО

Таблицаны толтурганда кийин окуучу өзүнүн топтогу ролу жөнүндө тыянак жасайт. Зарыл болсо, иштин кийинки баскычына карата максатын аныктайт.

№13-таблицада окуучунун топтогу иштен жана андагы аткарган ролунан алган жалпы таасирлери белгиленет. №14 таблицада ар бир пункт боюнча санарип (цифра) түрүндө баа коюлат. «Мүмкүн болгон упайлар» мамычасындагы упайларды мугалим өзү коёт (мектептеги беш упайлык баа менен чаташтырбоо үчүн 10 упайлык тутумду колдонгон оң). Эгер «Бардыгы» сабында мугалим жана окуучу койгон упайлар ортосундагы айырма 10дон ашып кетсе, мугалим пикир келишпестиктин себебин түшүнүү үчүн натыйжаларды талдап, окуучу менен аңгемелешип көрүшү зарыл.

№14-таблица

Окуучу _____ (аты, фамилиясы, классы)	Мүмкүн болуучу упайлар	Алынган упайлар	
		Мен өзүм	Мугалим
Топтогу бардык милдеттеримди өз убагында жана так аткардым			
Топто белгиленген окуу тапшырмасына кунт коюп иштедим			
Топтогу башка катышуучуларга түрткү берип, окуу тапшырмасын аткарууда аларга жардамдаштым			
Башкалардын айтканын кунт коюп уктым			
Жүйөлүү ойлорумду сунуштадым			
Талкуу жүргүздүм (каршы пикиримди сылык түрдө айтып, талаш маселелер боюнча макулдукка жетишүүгө аракеттендим)			
Топтогу башка катышуучулардын жопторуна түшүндүрмө берип, толуктап турдум			
Бардыгы:			

Бул форманы колдонуп көргөн мугалимдердин тажрыйбасынан белгилүү болгондой, баалоонун мындай түрүн колдонгондо, окуучу өзү жана мугалим койгон баалардын ортосундагы айырма бара-бара олуттуу түрдө азая берет экен.

Өзүн-өзү баалоо – бул өз ишин баалоо эле эмес, кемчиликтерин жана аларды жоюу жолдорун да өз алдынча аныктоо. Төмөндө окуучулар өздөрүнүн оуп жаткан материал боюнча кыйынчылыктарын белгилеп, талдап, жоюуда колдонсо боло турган форманын үлгүсү берилди (№15-таблица).

«Идеяларды жазып туруу»

Аты _____

Күнү _____

Белгиленген кыйынчылыктар	
Мен эмнени билем	Мен эмнелерди түшүнүшүм (билип алышым) зарыл
Чечим жана пикирлер	
Түшүндүрүү жана ырастоо	

Окуу жана баалоо процессине окуучунун катышуусу калыптандыруучу баалоонун маанилүү бөлүгү болуп саналат. Ошондуктан өздөрүн баалоону үйрөнүү жана бул аркылуу жетишүүсүн жакшыртуу үчүн эмне кылуу керектигин жакшыраак түшүнүү максатында окуучулар өздөрүнүн билим алуудагы жетишкендиктерин баалоого жигердүү катышуусу зарыл. (Блэк жана Уильям, 1998; Мертлер, 2003). Блэк жана Уильям (1998) баалоо натыйжасында алынуучу маалыматтын соңку пайдалануучусу болуп окуучу саналат деген¹.

Окуучулардын өз ара (бирин-бири) баалоосу

Классташтардын баа бериши баалоонун толук кандуу окутуу техникасы болуп саналат. өз ара баалоо окуучуларга өтүлгөн материалды бышыктоо мүмкүнчүлүгүн да берет.

Өз ара баалоонун артыкчылыгы – мында окуучулар башкалардын ишинин мыкты жана начар жактарын байкоо менен, өздөрүнүн да өсүшүн же кемчилигин талдай билүүгө көнүгөт.

Калыптандыруучу баалоонун «Кош жылдыз» техникасы (өз ара баалоо жана кайтарым байланыш түзүү) окуучулардын чыгармачыл иштерин, дилбаяндарын, эсселерин баалоодо колдонулушу мүмкүн.

Бул техника төмөнкүдөй колдонулат:

Мугалим окуучуга классташынын ишин текшерүүнү сунуштайт. Окуучулар бири-биринин ишине түшүндүрмө жасаганда, алар ишке баа бербейт, анын эки жакшы жерин («кош жылдызды») жана толуктап иштөө талап кылынган бир жерин («каалоо») аныкташат. Окуучулар үчүн кайтарым байланыш оозеки же жауу жүзүндө жасалышы мүмкүн.

Иш «каалоо» боюнча толуктап иштөө үчүн окуучуга кайтарылат, ага убакыт да берилет (мисалы, 2-3 күн). Анан мугалим текшерип, ишке баа коёт.

Бул техниканы колдонуп жүргөн мугалимдер, ал турсун беш жашар окуучулар да бири-бирине кандай калыс баа бергендигине таң калышат. Анткени бааны жогору турган адам (мугалим) эмес, классташы берип жаткан соң, абдан туура кабыл алышат. Мындан тышкары, ушундайча берилген баа жакшыраак

¹Калыптандыруучу баалоо жана инсанга багытталган окутуу, таагып билүү усулдары. Мугалим үчүн колдонмо. – Бишкек, 2007.

окууга, ийгиликке жетишүүгө ж.б. түрткү болот.

Мугалимдер окуучулардын бири-бирине берген баасы эч ким таарынбагыдай абдан так, түз болорун, мугалимдер өздөрү да мынчалык калыс баалашы кыйын экендигин айтышат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, кайтарым байланыш эки тарапка тең: маалымат берген жакка да, алган жакка да бирдей пайдалуу. Анткени классташынын ишин талдаганда, окуучу ийгилик критерийин башка бирөөлөрдүн ишинин сапатына карай түшүнгөндүктөн, анча катуу кыжалат болбойт.

Өз ара баалоонун артыкчылыгы:

- өз ара баалоо интерактивүү мүнөзгө ээ;
- башка окуучунун, топтун ишин, долбоорун ж.б. баалаган окуучу же окуучулар тобу бааланып жаткандар сыяктуу эле пайда алышат. Иштер мурдатан аныкталган критерийлер боюнча бааланат. Мында баалоочулар өздөрүнүн да каталарын көрүп, оңдой алышат.
- өз ара баалоо социалдык (жамаатта иштөө) жана мамиле түзүү жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет.
- окуу процессинде бири-биринин ишин жигердүү баалоо менен алектенгенде, окуучулар баалоонун жана баа берүүнүн зарылдыгын жана маанисин жакшыраак түшүнүшөт.

Көңүл буруңуз!

- **Өзара баалоодо окуучулардын арасында түшүнбөстүк пайда болбошу үчүн мугалим кыраакы болушу керек. Ал окуучу же окуучулардын тобу эмес, алардын даярдаган иши бааланып жаткандыгын эскертип турушу керек.**
- **Бири-бирин баалоону өтө көп колдоно берүүнүн кажети жок.**

3. ЖЫЙЫНТЫКТООЧУ (СУММАТИВДИК) БААЛОО

Суммативдик (же жыйынтыктоочу) баалоо – бул окуу процессинин тиги же бул баскычында пайдаланылуучу бааларды жалпылоо (жыйынтыктоо). Билим берүү тутумунда буга чейин өкүм сүрүп келген талаптарга ылайык, окуучулардын билимдерин (фактыларды, маанилүү күндөрдү, окуяларды, эрежелерди, формулаларды билишин), тагыраак айтканда, эске сактап, кайра айтып бере билүүсүнө көбүрөөк көңүл бурулган. Эми билим берүүдө компетенттүүлүк башкы орунга коюлуп жатканда, кыйла жогорку деңгээлдеги көндүмдөрдү текшерүү зарыл болот. Мында “окуучунун факт менен идеяны бириктирип, аларды жалпылаштырып, түшүндүрүп, өнүгүү багытын божомолдой алгандыгы, тыянак чыгара билгендиги, маалыматты чечмелөө жөндөмү” эске алынууга тийиш. “Маалымат жана идеяны ушундайча иштете билүү окуучулардын маселе чечүүсүнө, ошондой эле өзү үчүн кандайдыр бир жаңы нерсени ачышына мүмкүнчүлүк берет”¹.

Жыйынтыктоочу баалоо ар түрдүү текшерүү иштери аркылуу жүргүзүлөт. Текшерүү үчүн тапшырмаларын иштеп чыгууда аларга фактыларды жана өтүлгөн материалдарды түшүнүүнү эле эмес, андан да жогору турган көндүмдөрдү текшерүүгө жараган техникаларды колдонуу керек. Мындай тапшырмаларды иштеп чыгууда Б.Блумдун (1956)² таксономиясындагы (классификациясындагы) сунушталган окуу максаттарынын деңгээлдерине таянууга болот.

¹ Департамент образования, Квинсленд, 2002, стр.1

² Адаптировано: Андерсон Лорин, Давид Кратвол. (2000). Таксономия от изучения к обучению. Пересмотр образовательных целей таксономии Блума. NY: Addison-Wesley-Longman.

Б. Блумдун бизге ыңгайлаштырылган (модификацияланган) таксономиясы №16-таблицада берилди.

№16-таблица

«**Эстеп калуу**» деңгээлинде окуучу изилдеген маалыматты эстеп, башкача уюштуруп, эсине түйүп алат.

Үлгү тапшырмалар:

- *Негизги учурларын белгилеп, окуянын жүрүшүн сүрөттөп бергиле.*
- *Адаттагы күнүңөрдүн планын түзгүлө.*
- *Теманын жалты көрүнүшүн элестеткиле.*
- *Теманын негизги сөздөрүн атагыла.*
- *..... чагылдырган «картаны» түзгүлө ...*
- *Ырды жатка окугула.*

«**Түшүнүү**» деңгээлинде окуучу маалыматтын мазмунун кайра айтып берүү, чечмелөө, жаттап алган материалды схема жана символдорго “которуу” аркылуу түшүнөт.

Үлгү тапшырмалар:

- *..... өз сөзүңөр менен жазуу жүзүндө баяндап бергиле.*
- *Аңгемедеги окуяны элестеткен сүрөттөрдү тандагыла же өзүңөр тарткыла.*
- *“Бул аңгеменин негизги мазмуну кандай деп ойлойсуңар?” деген темада эссе жазгыла.*
- *Классташыңарга аңгемедеги негизги окуяны кыскача айтып бергиле.*
- *Окуянын жүрүшүн чагылдырган схема даярдагыла.*
- *Негизги учурларды белгилегиле.*

«**Колдонуу**» деңгээлинде окуучу маалыматты башкача контекстте (кабыл алынгандагыдан айырмаланган жагдайда) пайдаланат.

Үлгү тапшырмалар:

- *Сценка даярдап, класка көрсөткүлө.*
- *Аңгеменин каарманынын туулган күнүн майрамдаганы чакыруу баракчасын даярдагыла.*
- *Топографиялык карта даярдагыла.*
- *Бир темага байланыштуу сүрөттөрдүн коллекциясын түзүп көрсөткүлө.*
- *Берилген темага кроссворд, оюн же баикатырма түзгүлө.*
- *Ушул теманы түшүндүрүү үчүн колдонмо иштеп чыккыла.*
- *..... жөнүндөгү окуянын уландысын жазгыла*

«**Талдоо**» деңгээлинде окуучу берилген маалыматты жакшы түшүнүү үчүн аны бөлүктөргө, компоненттерге, элементтерге бөлөт.

Үлгү тапшырмалар:

- *Салыштыруу үчүн Венн диаграммасын пайдалангыла.*
- *Маалыматтарды чогултуу максатында суроолор тизмегин түзгүлө.*
- *Аңгемедегі каармандардын иш-аракеттерин классификациялагыла.*
- *Тандап алынган маалыматтарды чийме түрүндө көрсөткүлө.*
- *Үй-бүлө мүчөлөрүнүн туугандык катышын көрсөткөн схеманы түзгүлө.*
- *Сабакта окулган өмүр баянды жазгыла.*
- *Жыйналган маалыматтарды чийме түрүндө көрсөткүлө.*

«**Баалоо**» деңгээлинде окуучу окуя, кырдаал, көрүнүш жөнүндө терең ой жүгүртүп, сын баа берип, чечим чыгарат.

Үлгү тапшырмалар:

- *Жергиликтүү гезиттин редакторуна кат жазгыла.*
- *Талкууну даярдап, аны өткөргүлө.*
- *.....га "макул" жана "карышы" жүйөлөргө ынандыра турган сөз даярдагыла.*
- *өзүңөр алууттуу деп ойлогон 5 эреже жөнүндө буклет даярдагыла. Баикаларды буга ынандыргыла.*
- *Зарыл өзгөртүүлөрдү сунуштап, ...га кат жазгыла.*
- *Жарым жылдын ичинде кайсы иштер, кандайча аткарылгандыгы жөнүндө отчет жазгыла.*
- *..... жөнүндө түшүнүгүңөрдү билдирүү үчүн мисал келтиргиле*
- *Аңгемедегі каармандардын кылган ишине баа бергиле.*

«**Жаратуу**» деңгээлинде окуучу мурунку алынган маалыматтарды пайдаланып, жаңы идеяларды жаратса болот.

Үлгү тапшырмалар:

- *Жаңы продукт ойлоп тапкыла. Ага ат койгула.*
- *..... жөнүндө тикириңерди жазгыла.*
- *..... жөнүндө ТВ-шоу, куурчак оюну, ролдук оюн үчүн сценарий, ыр жазгыла.*
- *Жаңы ресторанга түрдүү пайдалуу азыктар камтыган аштизм (меню) түзгүлө.*
- *..... үчүн китептин же журналдын мукабасын жасалгалагыла.*
- *Идея иштеп чыгып, аны көрсөтүүгө жана сатыкка чыгарууга даярдагыла.*

Окуучуларга бир теманы же бөлүмдү окуп бүткөндөн кийин жыйынтыктоочу баа коюш үчүн ар түрдүү тапшырмаларды сунуштаса болот.

Мисалы:

Тема: Кыргызстандагы дары өсүмдүктөрү:

<i>Мүмкүн болгон жыйынтыктоочу тапшырмалар</i>	<i>Максономия боюнча кайсы деңгээлге туура келет?</i>
<i>Китептеги жазылган бардык дары чөптөрдү атагыла.</i>	<i>Билүү</i>
<i>Бул тема боюнча реферат жазгыла.</i>	<i>Түшүнүү</i>
<i>Дары өсүмдүктөрдү (5тен кем эмес түрүн) жыйнап, аларды кантип пайдаланса болорун айтып бергиле.</i>	<i>Колдонуу</i>
<i>Кыргызстанда өскөн эң таанымал дары өсүмдүктөр тууралуу слайд-шоу (же сүрөт, фотосүрөт тактасын) даярдоо.</i>	<i>Талдоо, баа берүү</i>

Алынган көзөмөлдөөчү жана жыйынтыктоочу иштердин натыйжасын мугалим талдоого тийиш экендигин да белгилей кетүү зарыл. Талдоонун негизинде окуучу менен пикир алышып, айрым учурларда өзүнүн окутуу ишмердигин кайрадан карап чыгып, башка усулдарды колдонууну, сабак берүү ыгын өзгөртүү жөнүндө ойлонуштурса болот. Талдоо жана кайтарым байланыш калыптандыруучу баалоонун эле эмес, жыйынтыктоочу баалоонун да негизги шарты экендигин эсиңизге алыңыз.

4. ОКУУЧУЛАРДЫН ЖЕТИШҮҮ НАТЫЙЖАЛАРЫН КАТТАП ТУРУУ

Азыркы мезгилде мугалимдер бааны кандай коёт? Ал окуучулардын иштерин текшергенде, жопторун укканда, каталарын дароо оңдоп салат да, формалдуу бааларды класстык журналга же окуучулардын күндөлүгүнө коёт. Бул баа көбүнчө мугалимге да, окуучуга да жетиштүү маалымат бербейт, анткени аны койгондо баалоо критерийлери колдонулбайт, окуучу үчүн кайтарым байланыш камсыздалбайт. Мугалим өзү да кийинки кадамдарын оңдоп-түзөө мүмкүндүгүнө ээ болбогондуктан, окутуу сапатын жакшырта албайт. Баа коюудагы формалдуулук көп окуучулардын окуудан кыйналып, басынып калышына алып келет.

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоодогу бул жагдайды өзгөртүү үчүн баалоонун ар түрдүү техникалары тематикалык планда белгилениши керек. Мугалим чейрек башталганга чейин эле кайсы темада баалоо кандайча жүргүзүлөрүн аныктап алууга тийиш. Бул үчүн мугалим:

- баалоонун өзү колдоно турган түрүн (түрлөрүн) аныктайт;
- баалоо формаларын иштеп чыгат;
- баалоо критерийлерин түзөт;
- текшерүү иштеринин убактысын белгилейт.

Мында коюлган баа окуучуларды окууга шыктандырып, аларга түшүнүктүү болушу, өздөрүнүн окуусу жөнүндө ойлонушуна түрткү бериши керек. Мугалим окуучулардын окуу-таанып билүү ишмердигин баалоо боюнча бардык маалыматтарды чогултуп, талдап, сактап жүрүшү зарыл. Окуучулардын бааланган иштери чейректин жыйынтыкталышына байланыштырылбайт.

Жаңы теманын башталышында мугалим окуучуларга буга чейин эмнелер белгилүү болгондугун жана алардын жаңы темага байланыштуу кайсы суроолорго кызыгарын билүү үчүн **диагноздоочу баалоо** жүргүзсө болот.

Диагноздоочу баалоо

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Диагноздоочу баалоодо иштерди текшерүүдөн алынган баа класстык журналга түшүрүлбөйт.

Калыптандыруучу баалоо техникаларын пайдаланганда, мугалимдин **өзүнүн күндөлүгү болушу керек. Анда окуучулардын жетишкендиктерин шарттуу белгилер, баалар, ар кыл түстөр менен каттап жүрөт.** Булардын баары мугалимге ар бир окуучунун жана бүтүндөй класстын кемчиликтерине, окуу планы боюнча өсүшүндөгү өзгөрүүлөргө көз салып жүрүү, ошондой эле иш планын түзөтүү мүмкүндүгүн берет. Шарттуу белгилер окуучунун фамилиясынын тушундагы сабак датасына тийиштүү чакмакка (квадратка) коюлат

Калыптандыруучу баалоону пайдаланганда, окуучулардын иштерин текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча мугалим баа койбостон, иштин мазмуну жана тууралыгы боюнча жазуу же оозеки түрдө түшүндүрмө берет. **Жыйынтык жөн эле айтылбастан, окуучу менен биргеликте талкууланат.** Бул маалымат окуу жана окуп-үйрөнүү процессин жакшыртуу жагынан окуучу үчүн да, мугалим үчүн да керек.

Калыптандыруучу баалоо

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Калыптандыруучу баалоодо иштерди текшерүүдөн алынган баа класстык журналга түшүрүлбөйт! Баа мугалимдин өздүк журналында катталат. Баанын ордуна мугалим өзүнө ыңгайлуу белгилерди, ар түрдүү фигураларды, түшүндүрмөлөрдү ж.б. пайдалана алат.

Теманы аяктап жатып, чейректин, семестрдин, окуу жылынын акырында мугалим жыйынтыктоочу баалоону жүргүзөт. Жыйынтыктоочу баалоо мамлекеттик стандартка жана окуу программасына ылайык жүргүзүлөт.

Жыйынтыктоочу баалоо

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Жыйынтыктоочу баалоодо иштерди текшерүүдөн алынган баа класстык журналга түшүрүлөт.

5. САБАККА БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ

- Сабакта калыптандыруучу баалоону кантип айырмалоого болот? Сиздин оюңузча, сабакта калыптандыруучу баалоонун колдонулганы эмнеден көрүнөт?

Бул суроолорду сабагында калыптандыруучу баалоо техникаларын колдоно баштаган мугалимдер өздөрү да, окутуудагы өсүштү көрүү үчүн алардын сабагына кирген билим берүүнү башкаруу органдарынын жетекчилери же адистери да өздөрүнө бериши мүмкүн. Баалоонун натыйжалуугу жана аны колдонуу сапаты жөнүндө маалымат алуу үчүн сабакка байкоо жүргүзгөндө, баалоонун ар түрдүү техникаларын, мунун ичинен калыптандыруучу баалоо техникаларын мугалим кантип жана кандай максатта колдонуп жатканына гана көңл буруу зарыл. Баалоонун натыйжалары мугалимдин кийинки кадамдарына кандайча таасир этерин, алынган натыйжалардын негизинде мугалим окуучуларга кандай кеңештерди жана кантип берерин, баалоо окуучулардын окуусуна кандай таасирин тийгизерин да түшүнүү керек.

Төмөндөгү формада (№17-таблицада) калыптандыруучу баалоо техникалары колдонулган сабакта мугалим менен окуучунун иш-аракеттери аталды. («Баалоо», «Баа берүү» жана «Баа» түшүнүктөрүнүн айырмасын эсиңизге түшүрүп, таблицаны талдаганда аларга таяныңыз).

Таблица № 17

Мугалим эмне кылат:	Окуучулар эмне кылат:
<ul style="list-style-type: none"> • Суроо берип, сабактын максатын жана милдеттерин, б.а. сабактын аягына чейин эмнелерди өздөштүрүшү керектигин окуучулар канчалык жакшы түшүнгөндүгүн текшерет. 	<ul style="list-style-type: none"> • Баалоо критерийлерин талкуулоого же түзүүгө катышат.
<ul style="list-style-type: none"> • Ар түрдүү суроолорду жана тапшырмаларды берип, сабактын максатында белгиленген чектерге окуучулардын канчалык жакындаганын текшерет. 	<ul style="list-style-type: none"> • Мугалимге жана бири-бирине суроо берет.
<ul style="list-style-type: none"> • Тапшырманы баалоо критерийлерин тааныштырат жана талкууга салат. 	<ul style="list-style-type: none"> • Баалоо критерийлерине таянып, өз иштерин баалайт.
<ul style="list-style-type: none"> • Баалоо критерийлерине таянып, окуучулардын иштерин же жоопторун баалайт. 	<ul style="list-style-type: none"> • Баалоо критерийлерине таянып, бири-биринин ишин баалайт.
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулардын жообун уккандан мурда ойлонуп көрүүгө сөзсүз түрдө убакыт берет. 	<ul style="list-style-type: none"> • Тапшырмаларды тадап алууга жана аткарууга катышат.
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучу жооп берип жатканда, «Эмне үчүн?», «Кандайча?» деп тактап сурап турат. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Ар кайсы топтордогу окуучуларга карата баалоонун ар түрдүү усулдарын жана техникаларын колдонот (мисалы, эссе, топтун жүзачары, долбоорлор, кичи тесттер ж. у. с.). 	
<ul style="list-style-type: none"> • Тапшырмаын аткарылышы боюнча окуучуга оң маалымат берет: иштин аткарылганын жөн гана баа же «жакшы», «жаман» деген сөздөр менен белгилеп койбостон, тапшырманын кайсы жерлери туура аткарылганын, кандай кемчиликтери бар экенин көрсөтөт, ишти жакшыртуу техникаларын сунуштайт. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучуларга жана топторго баалоонун жыйынтыгына жараша ар кандай тапшырмаларды берет. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулардын тапшырманы кантип аткарып жатканын байкайт. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Байкоонун же окуучулардын тапшырма аткарышынын натыйжасына, суроолорго берген жоопторуна жараша андан ары кайсы багытта иш жүргүзүүнү чечет. 	

5. САБАККА БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ

Окутуунун ушул жагына мугалимдердин көңүлүн буруу үчүн, сабакты байкоо формаларына калыптандыруучу баалоонун чек-ченемдерин (параметрлерин) киргизүүнү сунуштайбыз. Сабакты ушундайча байкоонун мисалы төмөндө келтирилди (№18-таблица).

Сабакты байкоо формасы

№ 18-таблица

Байкоо максаты: Калыптандыруучу баалоо усулдарын/техникаларын колдонуу

Күнү: _____ мугалимдин Ф.А.А.: _____

Окуучуларды баалоо (иш-аракеттин жүрүшүнө жараша белгиленет)			
1. Мугалим өтүлүп жаткан тема боюнча сабактын максатын жана милдеттерин так түшүндүрүп берди.			
Толугу менен макулмун	Макулмун	Кээ бир учурлар боюнча макулмун	Болгон жок
2. Мугалим окуучулардын сабактын максатын, милдеттерин жана бул сабактын темадагы ордун канчалык түшүнгөндүгүн текшерди.			
Сурамдын сапаты	Түшүндүрүү	Кайталап текшерүү	Болгон жок
3. Мугалим жаңы материалды түшүндүрүүдө окуучулардын көңүлүн негизги суроолорго топтоду.			
Макулмун	Кээ бир учурлар боюнча макулмун	Макул эмесмин	Болгон жок
4. Мугалим жаңы материалды түшүндүрүүдө, аны бышыктоодо калыптандыруучу баалоонун төмөнкү техникаларын колдонду			
<ul style="list-style-type: none"> • Материалды түшүнгөндүгүн текшерүү үчүн берилген суроолор ☐ооба ☐жок • Чакан эссе ☐ооба ☐жок • Окуучулардын эмнелерди түшүнбөй калгандыгы жөнүндөгү суроолору/ойлору ☐ооба ☐жок • Жуптардагы суроолор ☐дайыма ☐кээде ☐эч качан • Топтордун башка топторго берген суроолору ☐дайыма ☐кээде ☐эч качан • өзүн-өзү, бири бирин баалоо барактары • Чакан тест ☐ооба ☐жок 			
5. Мугалим калыптандыруучу баалоо техникаларын колдонот...(ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз)			
☐ а. Сабактын башында (өткөн сабак боюнча) ☐ б. Сабакта дайым ☐ в. Тапшырмадан кийин ☐ г. Сабактын аягында ☐ д. Колдонбойт			
6. Мугалим окуучуларга тапшырма боюнча баалоо критерийлерин түшүндүрөт			
☐ а. Тапшырма берилгенге чейин ☐ б. Тапшырма аткарылгандан кийин ☐ в. Түшүндүрбөйт			

7. Мугалим баалоо критерийлерин окуучулар менен талкуулайт. ☐ а. Ооба ☐ б. Жок.
8. Мугалим сабактын максаттарынын ишке ашырылышын төмөнкүлөр аркылуу баалайт...(Ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз) ☐ а. Окуучулардын иштерин текшерүү ☐ б. тест/ тапшырмалар жазылган карточкалар ☐ в. Окуучуларга сурам жүргүзүү ☐ г. Окуучулардын оозеки билдирүүлөрү (баяндамалары, ж.б.) ☐ д. окуучулардын талкуусу/дебаттары ☐ е. сүрөттөр,, графиктер, макеттер ☐ ж. окуучулардын үй тапшыр- масын аткарып келүүсү ☐ з. байкоолор ☐ и. башка ишмердик _____
9. Сабакта (Ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз) ☐ а. Окуучулар бири-бирин баалашат ☐ б. Окуучулар өздөрү өзүлөрүн баалашат ☐ в. Окуучуларды мугалим баалайт ☐ г. Баалоо процессине мугалим да, окуучулар да катышат
10. Мугалим баалоонун жыйынтыктарынын негизинде ар кайсы окуучуларга жана топторго ар кандай деңгээлдеги тапшырмаларды берет. ☐ а. ооба ☐ б. жок
11. Мугалим окуучулардын жоопторуна же тапшырмалардын аткарылышына түшүндүрмө берет (кайта-рым байланыш жасайт) ☐ а. ооба ☐ б. жок
12. Эгерде ооба деген жооп болсо, анда мугалимдин түшүндүрмөлөрү: Оң ☐ ооба ☐ жок ☐ кээде Кеңири (ийгиликтерди жана кемчиликтерди түшүндүрүү менен) ☐ ооба ☐ жок ☐ кээде Ишти же жоопту кантип жакшыртуу тууралуу сунуштарды камтыйт ☐ ооба ☐ жок ☐ кээде

Сабакка байкоо жүргүзгөндөн кийин, калыптандыруучу баалоо техникаларын колдонуудагы жетишкендиктери менен кемчиликтерин чогуу талкуулоо үчүн мугалим менен талкуу өткөрүү зарыл. Мында белгиленген кемчиликтерин жоюу багытында иш жүргүзүп, мугалим кийин окуучуларынын жетишкендиктерин баалоо жагынан өзүнүн чеберчилигин өркүндөтөт.

6. КОРУТУНДУ

Билимди XXI кылым адамдары үчүн зарыл компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга багыттоо окуучулардын жетишкендигин баалоо тутумуна олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү талап кылат. Билим берүү тутумунун максаттарынын бири – окуучунун жеке шык-жөндөмдөрүн өнүктүрүү. Буга ылайык окутуунун инсанга багытталган усулдарын колдонуу керек. Баалоо практикасын өзгөртпөй туруп, инсанга багытталган билим берүү мүмкүн эмес. Андыктан, билим берүүнүн сапатын көтөрүү максатында баалоонун салтка айланган усулдары менен бирге калыптандыруучу баалоо усулдарын өнүктүрүү жана жайылтуу зарыл. Биздин өлкөнүн көптөгөн мугалимдери калыптандыруучу баалоонун усулдарын жаңыдан эле колдонушууда.

Мугалимдер өздөрүнүн усулдук бирикмелердеги ишинде баалоону пландаштыруу мезгилинде да, талдоо жана кайтарым байланышты даярдоо жана талдоо процессинде да чогуу иштешкени абдан пайдалуу болот. Тажрыйба алмашуу калыптандыруучу баалоону түшүнүүгө жана тийиштүү түрдө окуп-үйрөнүүнү жакшыртуу үчүн баалоо максаттарына жетишүүгө өбөлгө түзөт.

Калыптандыруучу баалоо усулдарын колдонууга ата-энелер да тартылышы керек. Ата-энелерге баалоо тутумуна киргизилип жаткан өзгөрүүлөрдү да түшүндүрүү керек, анткени алардын түшүнүгү өздөрүнүн окуучу кезиндеги билгенине негизделгендиктен, калыптандыруучу баалоо деген эмне экендигин билишпейт. Мындай усулдарды ата-энелер үчүн ачык эшиктер күнү өткөргөндө көрсөтсө абдан пайдалуу болмок.

Диагноздоочу, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу баалоонун түрлөрү баалоо тутумунун курамдык бөлүктөрү болуп саналат, жана окутуу/окуу максаттары менен катар жашап жана өзмилдеттерин аткарышат.

7. СӨЗДҮК

Алгоритм – маселени тийиштүү убакыт ичинде чечүүдө жасала турган иш-аракеттердин (кадамдардын) ирээти.

Андрогогика – (*грек.* andros – чоң киши жана agoge – жетектөө, тарбиялоо) – педагогика илиминин чоң кишилерге билим берүү, аларды окутуу жана тарбиялоо маселелерин теориялык жана практикалык жактан изилдөөчү тармагы.

Баа – (1) баалоо ишмердиги, иш-аракети же процесси, кайтарым байланыш аркылуу алынуучу сапаттык маалыматы; (2) окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин санарип, тамга же башка түрдөгү шарттуу- формалдуу сан түрүндө билдирүүчү, символу (белгиси); (3) баалоо процессинин натыйжасы, баанын сандык берилиши.

Баа берүү – (1) баалоонун натыйжасы, бул боюнча берилүүчү сапаттык маалымат. (2) бул баалоо процесси, иш-аракети же ишмердиги кайтарым байланыштын сапаттык маалыматы.

Баа коюу – (1) баалоо процессинин натыйжасы, баанын сандык туюнтулушу. (2) баалоо боюнча процесс, иш же иш-аракет, кайра байланыштын сапаттуу маалыматы.

Баалоо – (1) окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердигине байкоо жүргүзүү, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана чечмелөө процесси; (2) окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердигин байкоо, ошондой эле билим сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндөгү маалыматтарды сыпаттоо, чогултуу, каттоо жана чечмелөө процесси; (3) окуучулардын окуу жана таанып-билүү иштерине байкоо жүргүзүү процесси, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана түшүндүрүү.

Блумдун таксономиясы – (1) *таксономия* – ар бир деңгээл (таксон) жогору турган таксонго карата түрдүк бөлүк, төмөн турган таксондорго карата тектик бүтүн болуп саналган, ич ара баш ийүүчүлүк түзүмү бар ишмердиктин классификацияланышы жана тутумдашуусу (системалаштырылышы). Америкалык психолог Бенджамин Блум түзгөн, мугалимдерге төмөнкү деңгээлден жогорку деңгээлге карай суроолорду коюуда жардам бере турган ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн деңгээлдери. (2) Ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн Америкалык психолог Бенджамин Блум түзгөн даражалары (иерархиясы), буга мугалимдер төмөнкү жана жогорку деңгээлдердеги суроолорду камдоодо таянса болот.

Божомолдоочу (диагноздоочу) баалоо – (1) окуучулардын билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн (ББК; орусчасы – ЗУН), ошондой эле ишбилгилигинин (компетенттүүлүгүнүн) калыптануусунун баштапкы деңгээлин аныктай турган баалоо; (2) окуучулардын компетенттүүлүктөрүнүн жана билиминин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн калыптануусунун баштапкы деңгээлин аныктоо максатындагы баалоо.

Бюджеттен тышкаркы каражаттар – бул бюджеттик мекемелердин продукция сатуудан, иш аткаруудан, кызмат көрсөтүүдөн же башка киреше алып келүүчү ишмердиктен тапкан каражаттары.

Бюджеттин ачык-айкындыгы – каалагандардын баарына бюджет жөнүндөгү зарыл маалыматтын бүт бойдон ачык, жеткиликтүү жана толук берилиши.

Венн диаграммасы – фактыларды, кубулуштарды, идеяларды салыштыруу үчүн пайдаланылуучу чектери бири-бирине кабатталган эки тегерек түрүндөгү схема-диаграмма. Ар бир тегеректеги бош орундар кубулуштун айырмачылыктарын жазуу үчүн, ал эми тегеректердин кошулушунан пайда болгон бөлүк алардын жалпы белгилерин белгилөө үчүн.

Деванттык жүрүм-турум – адамдын жаш курагына жараша коомдо кабыл алынган ченемдерге (эрежелерге, салтка ж. у. с.) туура келбеген жорук-жосундары. *Деванттар* – салыштырмалуу түрдө маанилүү деп таанылган жүрүм-турум ченемдерин бузгандыгы белгилүү болгон адамдар.

Девияция – (*лат.* четтөө, кыйшаюу) туура багыттан, түзүмдөн четтөө, чыгып кетүү (мисалы, кеменин багыттан таюусу, организмдин туура эмес өсүшү); жүрүм-турумдун социалдык жөнгө салынбай, психикалык өзүн-өзү жөнгөрүүнүн болбой калышы.

Диагноздоочу баалоо – бул окуучунун билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн жана иш билгилигинин (компетенттүүлүгүн) алгачкы калыптануу деңгээлин аныктоо

Диагноздоо – (*грек.* diagnosis – байкап билүү, аныктоо) ыктымал четтөөлөрдү алдын ала айтуу үчүн абалды (мисалы, кишинин абалын) мүнөздөөчү белгилерди аныктоо жана иликтөө.

Диалог – (*грек.* dialogos); эки же андан ашуун адамдын ортосундагы сүйлөшүү.

Жан башына каржылоо – бул бир окуучуга сарпталуучу чыгымдардын белгиленген ченеминин негизинде бюджетти түзүү жана билим берүү уюмдарына бөлүштүрүү.

Жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо – (1) белгилүү убакыт аралыгында окуучулардын билимдерди өздөштүрүү, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн калыптануу деңгээлин белгилөө жана алынган натыйжалардын стандарт талаптарына шайкештигин аныктоо; (2) теманы, бөлүмдү окуп-үйрөнүүнүн соңунда же убакыттын так аныкталган мезгилинде (чейрек, жыл аягында) билимдердин, билгичтиктердин жана окуу көндүмдөрүнүн калыптаныш деңгээлин аныктай турган баалоо; (3) бул окуу процессинин бул же тигил этабында пайдаланылуучу бааларды жалпылоо (жыйынтыктоо). Билим берүү тутумунда буга чейин өкүм сүрүп келген талаптарга ылайык, окуучулардын билимдерин (фактыларды, даталарды, окуяларды, эрежелерди, формулаларды билишин), тагыраагы, эске сактап, кайра айтып бере билүүсүнө көбүрөөк көңүл бурулган. Эми билим берүүдө компетенттүүлүктү башкы орунга коюп жатканда, кыйла жогорку деңгээлдеги көндүмдөрдү текшерүү зарыл болот. Мында “окуучунун факт менен идеяны бириктирип, синтездеп, аларды жалпылаштырып, түшүндүрүп, өнүгүү багытын божомолдой алгандыгы, тыянак чыгара билгендиги, маалыматты чечмелөө жөндөмү” эске алынууга тийиш. Жыйынтыктоочу баалоо ар түрдүү көзөмөлдөө-текшерүү иштери аркылуу жүргүзүлөт. Көзөмөлдөө-текшерүү тапшырмаларын иштеп чыгууда аларга фактыларды жана өтүлгөн материалдарды түшүнүүнү эле эмес, булардан да жогору турган көндүмдөрдү текшерүүгө жараган ыкмаларды колдонуу керек. Мындай тапшырмаларды иштеп чыгууда Б.Блумдун таксономиясындагы (классификациясындагы) сунушталган окуу максаттарынын деңгээлдерине таянууга болот.

Индивидуалдуулук – жеке адамдын кайталангыс бөтөнчөлүгү, бир гана өзүнө таандык өзгөчөлүктөрүнүн жыйындысы. *Индивидуалдуу стиль (педагогикалык)* – педагогикалык иш-аракеттердин жана баарлашуунун конкреттүү педагогго таандык өзгөчө стили.

Индикатор / Көрсөткүч – (1) бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен, «өлчөгүч прибор». Окуп үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү (индикатору) – окуучунун жүрүм-турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишилгендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер. (2) баалануучу кубулуштун абалын билүү үчүн көмөк көрсөтүүчү конкреттүү мүнөздөмөлөр, сандык маалыматтар, көрсөткүчтөр, өлчөгүчтөр («Кантип, эмненин жардамы менен өлчөөлөрдү жүргүзүүгө болот?» - деген суроого жооп берет).

Инсан – жеке бөтөнчөлүгү (индивидуалдуулугу) коомдук-тарыхый шарттарга жараша калыптанган адам.

Инсанга багытталган окутуу (ИБО) – (1) көңүл борборунда бала болгон окутуу; (2) көңүл борборунда бала болгон окутуу. И.С.Якиманскийдин аныктамасына ылайык, инсанга багытталган окутуу «окуучуну бүтүндөй билим берүү процессинин башкы карманы катары таануу» дегенди билдирет. Бүтүндөй окуу процесси ушул негизги жобого шайкеш келтирилиши керек¹. Окуучунун субъективдүүлүгүн эске алуу менен, окуу процессинин мазмуну да, усулдары (ыкмалары) да, анан, эң башкысы, мугалим менен окуучунун мамилесинин стили да аныкталат. Окуучу окуу процессинде мугалимдин тең укуктуу өнөктөшү деп таанылат. Мында мугалим милдеттүү түрдө өздөштүрүлө турган материалды окуп үйрөнүүгө окуучуну мажбурлабай, анын өзүнчө өсүп жетилиши үчүн эң мыкты (алгылыктуу, оптималдуу) шарт түзөт; (3) (педоцентризм) билим берүүнүн маңызынын борборуна баланын жекече каалоолорун, кызыкчылыгын жана талаптарын койгон педагогикадагы багыт. Педоцентризмдин идеясын Джон Дьюи ишке ашырган. Россияда педагогикалык басмаларда бул багыт «жеке инсанга багытталган окутуу» деп аталган.

Инсандык мамиле – педагогдун тарбиялануучуну өзүнүн өсүшү үчүн жоопкерчиликтүүлүгүн андап билген инсан, тарбиялык иштин субъекти катары тааныган ырааттуу мамилеси.

Интерактив – (анг. inter - өз ара, act - иш-аракет); кимдир бирөө менен иштешүү, аңгемелешүү, диалог жүргүзүү кырдаалы. Интерактивдүү усулдар окуучулардын мугалим менен эле эмес, өз ара да кыйла кеңири иштешүүсүнө, окуу процессинде окуучулардын демилгелүү болушуна ылайыкталат. Интерактивдүү сабактарда мугалим окуу максатына жетүү үчүн окуучулардын ишмердигин багыттап гана турат.

Интервью (маек) – оозеки сурамжылоо аркылуу психологиялык маалымат алуу ыкмасы. Анкета толтургандагыга салыштырмалуу суралуучу мында жоопторун кыйла эркин, толук айта алат.

Кайтарым байланыш – (1) иш-аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер жана максатка эң жакшы жол менен жетишүүгө өбөлгө түзүүчү конкреттүү иш-аракеттер жөнүндө түшүндүрмөлөрдү (сын пикирлерди) кабарлоо жана алуу процесси; (2) окутуу процессинде алынуучу, мугалимге окуучунун жетишүүсүн *формалдуу эмес* баалоо мүмкүндүгүн бере турган маалымат. Кайтарым байланыш окуучунун да билимдеги өз кемчиликтерин көрүшүнө жана аларды четтетилишине өбөлгө түзөт; (3) конкреттүү аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер тууралуу комментарийлерди (пикирлерди) алуу процесси. Анда эң аз болгондо эки адам катышат: кайтарым байланышты берүүнү сураган жана кайтарым байланышты берген адам.

Калыптандыруучу (формативдик) баалоо – (1) бул окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси; (2) Мугалимге окуучунун жетишүүсүнө *формалдуу эмес* баа берүү мүмкүндүгүн берүүчү, окуучунун окуу процессинде алынуучу маалымат. Кайтарым байланыш окуучуга өзүнүн билим алуусундагы кемчиликтерин көрүп, оңдоосуна да өбөлгө түзөт; (3) окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси. К.б. формалдуу эмес (көп учурда баа коюлбаган) баалоо болуп саналат. Ал критерийлерге ылайык баалоого негизденет жана үзгүлтүксүз кайтарым байланышты камсыздайт. К.б. окуп-үйрөнүү процессинде жана окуунун алгачкы мезгилинде өзгөртүү киргизүү үчүн окуучунун өсүшүн баалайт. Мындай баалоо окуучулардын өздөрүнүн өнүгүүсүн аңдап-билип, байкоо жүргүзүүсүнө жана кийинки кадамдарын мугалимдин жардамы менен пландоосуна мүмкүндүк берет. К.б. окуучунун жанында туруп, ийгиликке жетелөө катары аныктаса болот.

Кейс – (анг. Case – конкреттүү окуя); бул окуя түрүндө баяндалган конкреттүү турмуштук жагдай. *Кейс стади* – (анг. Case study) – бул *кейсти* пайдаланып окутуу усулу.

Команда – бул өндүрүмдүүлүктү жогорулатуу максатында милдеттерди биргелешип чечүү үчүн жана мамилелери ылайык келген, анын жардамы менен өз ара жоопкерчиликти колдошкон, көндүмдөрү аркылуу өз ара бири-бирин толуктап турган адамдардын анча чоң эмес тобу (М. Армстронг)

Коммуникация – карым-катыш, баарлашуу, маалымат алмашуу. Мунун төмөнкүдөй компоненттери бар: 1) адресант – коммуникациянын субъекти; 2) адресат – билдирүүнү ала турган адам; 3) билдирүү – берилүүчү маалыматтын мазмуну; 4) код – билдирүүнү берүү каражаты; 5) байланыш каналы; 6) натыйжа – коммуникациянын жыйынтыгында жетишилүүчү максат.

Компетенттүүлүк – адамдын ар түрдүү билимдердин, билгичтиктердин элементтерин жана иш-аракеттин ыкмаларын белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) өз алдынча колдонууга болгон интегративдик жөндөмдүүлүгү.

Коомдоштук (сообщество) – жалпы кызыкчылыктары, максаттары бар адамдардын, элдердин же мамлекеттердин бирикмеси. Аң сезиминин, социалдык ченемдеринин, баалуулук тутумдарынын жана кызыкчылыктарынын жалпылыгы менен айырмалануучу адамдардын кыйла туруктуу биримдиги.

Коомдук угуулар – коомдоштуктагы эң орчундуу маселелер боюнча калктын пикирин билүү үчүн бул демейде жергиликтүү өз алдынча башкаруунун шайланма органдары (мисалы, айылдык, райондук ж.б. кеңештер) уюштурган ачык талкуулар.

Кошумча билим берүү – жарандардын кошумча билим алуу муктаждыгын канааттандыруу үчүн уюштурулган окутуу. *Балдарга кошумча билим берүү* – жалпы билим берүү ж. б. билим берүү уюмдарында окуудан бош мезгилинде базалык билим берүүдөн тышкары кошумча программаларды өздөштүрүү аркылуу балдардын, өспүрүмдөрдүн жана жаштардын кесипти эркин тандоосуна жана

алардын кызыкчылыктарын, рухий талаптарын жана муктаждыктарын толутураак канааттандырууга негизделген мектепке чейинки, мектептик жана кесиптик билим берүү тутумунун бир бөлүгү.

Көзөмөл – мектептин мыйзамга ылайык ишмердүүлүгүнө, ар кандай стандарттардын сакталышына мектеп жетекчилигинин жоопкерчилигин билдирет.

Критерийлер – (1) бир нерсени баалоого, аныктоого же классификациялоого негиз болуучу белги. Талкуу предметинин так, даана иштелип чыккан мүнөздөмөлөрү; (2) талкуулануучу предметтин так, даана иштелип чыккан мүнөздөмөсү.

Критерийлердин градациясы – күтүлүүчү натыйжаларга жетишүүнүн ар түрдүү деңгээлдеринин сыпаттамасы. (*Градация* – бир нерсенин иреттүү жайгашуусу, бир нерседен экинчи нерсеге өтүү баскычтары).

Куррикулум – (1) коомдун социалдык заказына шайкеш келген окуу процессин уюштурууга багытталган жөнгө салып жана багыт берип туруучу документтердин системасы; (2) окуу процессин уюштуруу жана аны коомдун социалдык муктаждыктарына ылайыкташтыруу үчүн иштелип чыккан жөнгө салуучу, багыт берүүчү документтердин топтому. Куррикулумдун курамына: алкактык куррикулум, мектеп куррикулуму, предметтик куррикулумдар, окуу пландары, окуу-усулдук комплекстер ж.у.с. кирет. Куррикулумда билим берүү системасындагы иштин көздөгөн натыйжасы белгиленет жана ага жараша окутуу иши жүргүзүлүп, бул тутумдун ишмердиги бааланат. *Жалпы орто билим берүүнүн улуттук алкактык куррикулуму* – билим берүү процессинин бардык катышуучулары үчүн багыт берүүчү документ. Ал билим берүү процессин жөнгө салуу; окуучуларды жетилтүү, мугалимдерди жана мектепти, билим берүү системасын өнүктүрүү үчүн маанилүү каражат катары колдонулат. *Мектеп куррикулуму* – билим берүү уюму тарабынан иштелип чыгып, бекитилүүчү документ. Мектеп куррикулуму өз компетенциясынын чегинде Улуттук алкактык куррикулумдун ченемдерин жүзөгө ашырат. Ал ошол билим берүү уюмунда окуу-тарбия процессин жүргүзүү үчүн негиз болуп саналат. *Предметтик куррикулум* – окуучулардын предметтин алкагында ээ болуучу билим жетишкендиктерин, ага жетишүү жолдорун жана натыйжаларды өлчөө ыкмаларын иретке салат.

Лидер – (*анг. leader* – алып баруучу, жетекчи); (1) Коллективде чоң авторитетке ээ болгон таасирлүү адам. (2) жалпы максатка эң ыкчам жана натыйжалуу жетишүү үчүн адамдардын биргелешкен ишмердигин туура уюштуруу зарыл болгондо расмий эмес жетекчи катары алдыга чыгуучу топтун мүчөсү.

Лидерлик – (1) инсандын көз карашын кеңейтүү, кууш алкактын чегинен чыгуу жөндөмү; (2) жалпы ишти уюштуруу механизми – жеке адам же топ бүтүндөй социалдык топтун ишин багыттаган, б.а. лидер болгон, топ анын ишмердигин кабыл алып колдогон абал. *Лидерлик стили* – жетегиндеги (кол алдындагы) адамдарга лидердин (жетекчинин) таасир этүү ыкмаларынын тутуму. К.Левин лидерлик стилинин үч түрүн айырмалаган: 1) авторитардык (өкүмчүл) – катаал түрдө башкаруу, кол алдындагылардын демилге көтөрүшүнө жана кабыл алынган чечимдерди талкуулашына тыюу салуу; 2) демократиялуу (коллегиялуу) – биргелешип чечүү, демилгени колдоо; 3) анархиялуу (либералдык) башкаруунун, жетекчиликтин жоктугу, аламандык ж. у. с.

Маек – эки же андан көп катышуучулардын ортосундагы аңгемелешүү.

Максат – (1) акыркы, көздөлгөн натыйжа; (2) ишмердүүлүктүн натыйжасын идеалдуу алдын-ала элестетүү. *Окутуунун М.* – окуучулар когнитивдик (таанып-билүүчүлүк), аффективдик (эмоциялык-баалуулук) жана психомотордук жактарда жетишүүчү окутуу-үйрөтүүнүн утурумдук жана акыркы натыйжалары.

Мамлекеттик-коомдук башкаруу – мектеп менен коомчулуктун мектептеги маселелерди чечүүдөгү (окуучулардын сабакты өздөштүрүүсү, мектеп имаратын оңдоо ж.б.) биргелешкен иш-аракети. Ал ошондой эле бюджет түзүү процессиндеги, бюджеттен тышкаркы каражаттарды натыйжалуу пайдалануудагы ачык-айкындыкты камсыздоо үчүн колдонулушу мүмкүн.

Мектеп бюджети – бул мектептин белгилүү бир мөөнөттөгү (ай, чейрек/квартал, жыл ичиндеги) акчалай кирешелери менен чыгымдарынын сметасы.

Мектеп камкорчулардын коомдук бирикмеси – коомдук бирикменин уставында көрсөтүлгөн жалпы максаттарды жүзөгө ашыруу үчүн кызыкчылыктарынын жалпылыгына карай бириккен жарандардын демилгеси боюнча түзүлгөн ыктыярдуу, өз алдынча башкарылуучу, коммерциялык эмес түзүм.

Мектептеги бюджеттик угуулар – мектептин бюджетти боюнча калктын ой-пикирин үйрөнүп-билүү максатында мектеп администрациясы тарабынан ачык талкуу түрүндө уюштурулган иш чара.

Минималдуу стандарт – бул бир окуучуга эсептелген мамлекеттик билим берүү программасынын эң арзан наркы. Жалпы билим берүүчү уюмдарды *бюджеттен каржылоонун минималдуу стандарттары* бир окуучуга жетиштүү каржылоо ченемин жана билим берүү кызматтарынын кымбаттоосуна жараша түзөтүү коэффициенттеринин системасын камтыйт.

Миссия (уюмдун) – (1) уюмдун бар болушунун жүйөсү, анын эң жалпы, башкы максаты. (2) конкреттүү уюмга мүнөздүү келген максаттардын жана аларга жетишүү усулдарынын, буга байланышкан ынанымдардын, мамилелердин жыйындысы.

Мониторинг – адамдын ишмердүүлүгүнө байланыштуу айлана-чөйрөнүн абалына байкоо жүргүзүү, баа коюу жана божомолдоо.

Мотивация/Ички каалоо – (*лат. movere* – кыймылга келтирүү, түртүү): (1) инсандын, аң сезими менен түшүнгөн, кыймыл-аракеттерин жана жазай турган жумуштарды тандоодо негиз болгон себеп; (2) талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси; (3) окууга болгон каалоо, иш-аракетке умтулуу; (4) адамдын жүрүм-турумуна, багытталышына жана жигердүүлүгүнө таасир этүүчү жагдайлардын, анын муктаждыктарынын, умтулууларынын жыйындысы.

Мүдөө (мектептин) – бул мектептин келечекте кандай болорун, эмне кыларын жана эмнеге жетишүүнү көздөгөнүн чагылдырган түшүнүк. Мүдөө мектеп лидерлигинде башкы орунду ээлеп, жалпы иштин ийгилигине жамаатты шыктандырышы, жигердүүлүккө өбөлгө түзүшү керек. Бул үчүн мүдөө бүтүндөй мектеп жамаатына даана түшүнүктүү болушу зарыл. Ал окуу-усулдук ишти туура багыттоого мүмкүндүк түзүп, мектептеги кызматкерлердин кесиптик өнүгүшүнө түрткү берет.

Насаатчы – жаш мугалимге жол көрсөтүп, кеп-кеңеш берип, кесиптик ишмердиктин сырларына үйрөтүүчү тажрыйбалуу мугалим.

Насаатчылык – (1) бул окутуу ыкмаларын өркүндөтүү үчүн бир мугалимдин башка мугалимге берген жардамы; (2) тажрыйбалуу мугалимдин жаш мугалимге кеңеш бериши, үйрөтүшү.

Натыйжалар (билим берүүдөгү) – билим алуучулардын инсандык, жарандык жана кесиптик жактан өзүн өзү аныктоосун ишке ашыруу үчүн зарыл жана жетиштүү болгон жекече компетенттүүлүктөрүнүн топтому.

Опуртал топтогу балдар, өспүрүмдөр (дети/подростки «группы риска») – генетикалык, биологиялык жана социалдык себептерге байланыштуу мектепке психикасы жана дене-бою чабал, кароосуз, мектепке ыңгайлаша албай калышы ыктымал абалда келген балдар

Өз ара баалоо – окуучулар өздөрүнүн биргелешкен ишмердигин талдап, бирин бири баалашат.

Өзүн өзү баалоо – (1) бул өзүнүн күчтүү жана начар жактары, мүмкүнчүлүктөрү жана кемчиликтери жөнүндө маалымат чогултууга багытталган процесс; (2) инсандын өзүн-өзү баалоосу, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн, сапаттарын жана адамдардын арасындагы ордун; инсандын кыймыл-аракетинин бирден бир күчтүү регулятору. Башкалардын арасында өзүн, өз мүмкүнчүлүктөрүн, сапаттарын, өзүнүн ордун баалоо.

Өзүн-өзү талдоо (окуучунун) – окуучунун өз ишмердигинин мурдатан аныкталган критерийлерге, ченемдерге, талаптарга шайкештигин аныкташы.

Парадигма – илимий коомдоштукта кабыл алынган жана анын көпчүлүк мүчөлөрүн бириктирип турган түпкүлүктүү илимий мүдөөлөрдүн, түшүнүктөрдүн жана терминдердин жыйындысы. Ал илимдеги жана илимий чыгармачылыктагы уланмалуулукту камсыздайт.

Педагогикалык менеджмент – педагогикалык тутумдарды өркүндөтүүгө жана иштешин жакшыртууга багытталган аларды башкаруу принциптеринин, усулдарынын, уюштуруу формаларынын комплекси.

ПИЗА (PISA) сынагы – (*англ.* Programme for International Student Assessment – чет элдик окуучуларды баалоо программасы); 15 жаштагы окуучулардын билимин баалоо менен изилдеген эл аралык сынак. Окуучулардын билимин баалоо аркылуу жалпы билим берүүчү мектептерде билим берүүнүн сапатын аныктоого багытталган. ПИЗА сынагы Норвегия, Япония, Нидерландия, Словения, Германия, АКШ ж.б. мамлекеттерде өткөрүлгөн. Бул сынакка Кыргызстан 2006-жылы биринчи, 2009-жылы экинчи жолу катышкан.

Портфолио – (1) окуучунун бир же бир нече предмет боюнча иштерди аткаруудагы аракетин, өсүшүн, жетишүүсүн чагылдырган, максаттуу түрдө чогултулуучу материалдар топтому. Жетишкендиктер папкасы; (2) окуучунун жетишүүсүн чагылдырган материалдар топтому; (3) окуучунун иш аткаруу учурундагы аракетин, бир же бир нече предмет боюнча өсүшүн жана жетишкендиктерин көрсөтүүчү, максаттуу түрдө чогултулган иштери. Мында төмөнкүлөргө өзгөчө көңүл бөлүү керек: Портфолиодо окуучу өзү баалоо үчүн тандап алган, анын пландалган натыйжалар боюнча жетишүүсүн, өсүшүн көрсөтүүчү иштери камтылышы зарыл. Окуучу иргеп алынуучу материалды тандоого катышат. Материал тандап алуунун ойлонуштурулган критерийлери болушу керек. Окуучулардын ой жүгүрткөндүгү /талдоо жүргүзгөндүгүнө далилдер чогултулушу керек.

Рефлексия – (*лат.* reflexio – артка кайрылуу): (1) субъектин ички психикалык абалына өзүнүн көңүлүн буруу жана аны түшүнүү процесси. Окуу процессинин негизги максаты ар бир маалыматка окуучуда өзүнүн объективдүү мамилеси жаралууга өбөлгө түзүү; (2) окуу процесси жана негизги билимдер менен көндүмдөрдү өзү кандай түшүнөрүн иликтөө боюнча окуучунун ой жүгүртөрүн көрсөткөн далилдер болушу зарыл. Ой жүгүртүү окуучулар кайсы бир мезгил аралыгындагы тигил же бул маселени чечүү үчүн колдонгон тапшырма аткаруу жана ойлоону амалдарын талдоонун идеяларды жазуу, күндөлүк жүргүзүү сыяктуу формаларда болушу мүмкүн. Буга окуучунун портфолиосундагы иштер жана алардын жүрүшү жөнүндөгү мугалимдердин жана/же ата-энелердин ойлору да камтылышы керек.

SMART (SMART) – (*англ.* Specific - конкреттүү, Measurable - өлчөнүүчү; Achievable - жетишилүүчү, Result-oriented - натыйжага багытталган, жана Timed - анык мөөнөткө ылайык келүүчү); максат коюу ыкмаларынын бири катары SMART-критерийлердин: конкреттүү, өлчөнүүчү, жетишилүүчү, натыйжага багытталган, жана анык мөөнөткө ылайык келүүчү деген талаптардын топтому.

Социалдаштыруу – (*лат.* socialis – коомдук); адамдын баарлашуу жана ишмердүүлүк аркылуу коомдогу социалдык тажрыйбаларды өздөштүрүп, өзүнө сиңирүүсү жана аны өзүнүн жүрүм-турумуна колдонуусу. Мисалы, адамдардын маданияттуу жүрүм-туруму – социалдашуунун натыйжасы. “Социалдашуу” термини саясий экономиядан өздөштүрүлгөн. Америкалык социолог Ф.Г.Гидденгс “Социалдаштыруу теориясы” (1987) деген китебинде социалдаштырууну азыркы маанисине жакындаштырып колдонгон 19-кылымдын акырынан тартып адамды өнүктүрүүгө колдонула баштаган

Социалдык адаптация – адамдын өзгөрүп жаткан социалдык чөйрөгө ыңгайлашуусу, жаңы топко көнүгүшүп кетүүсү. М.: Адамдын жаңы мекемеге ишке кирип, ал жердеги адамдар менен мамиле түзүп, топтун ченемдерине көнүгүп кетүүсү.

Социалдык коргоо – адамдардын укуктары менен эркиндиктери сактоого, жүзөгө ашырууга, татыктуу жашоо деңгээлин камсыздоого берилүүчү экономикалык, социалдык жана укуктук кепилдиктер

Социалдык педагог – баланы/өспүрүмдү тарбиялоо, социалдык-укуктук жактан коргоо, социалдык реабилитациялоо боюнча милдеттерди ишке ашыруучу адис. С. п. социалдык функцияларына төмөндөгүлөр кирет: баланы/өспүрүмдү, анын ал-абалын, үй-бүлөдөгү жана мектептеги, жоро-жолдошторунун арасындагы өз ара мамиленин маанайын иликтеп-билүү; кыйынчылыкка түш болгон балага (өспүрүмгө) жардам берүү, кризистен чыгуунун жолдорун издеп таап, ага колдоо көрсөтүү; баланы/өспүрүмдү курчап, ага таасир тийгизип турган ар түрдүү социалдык чөйрөдөгү таалим-тарбиялык таасирди талдоого алуу; таалим-тарбиялык алдыңкы тажрыйбаны талдоого алуу, жалпылоо

жана кенири жайылтуу; баланы/өспүрүмдү өзүн өзү тарбиялоого, өзүн өзү өнүктүрүүгө, өз турмушун өзү уюштурууга, өз жүрүм-турумун өзү жөнгө салууга багыттоо ж.б. С.п. баланын/өспүрүмдүн кризисттик абалына тиешелүү болгон жана анын укуктарын коргоо маселелерине байланышкан проблемаларды чечүүчү адистер менен уюмдардын ишин координациялап, алардын күч-аракетин бириктирет. Ошондой эле социалдык таалим-тарбиянын ар түрдүү проблемаларын, социалдык педагогдордун, коллективдердин, ар кандай педагогикалык борборлордун ишин талдоого алуу сыяктуу маселелерди жүзөгө ашырат.

Социалдык роль – коомдо белгилүү орду бар, мисалы, мугалимдин, жетекчинин, ата-эненин, окуучунун ж.у.с. ролун ойногон инсандын өзгөчөлүктөрүн сыпаттоочу түшүнүк.

Стратегиялык пландоо – иштерди аткаруунун тартибин, ыраатын жана мөөнөттөрүн кароочу иш-чаралардын алдын ала белгиленген системасы. Ал натыйжалуу башкаруунун түрлөрүнүн бири болуп эсептелет жана кандайдыр бир уюмдун максаттарын жана аларга жетүү жолдорун тандоо процесси түрүндө болот.

Таксономия – (1) ар бир даражасы (таксон) жогору турган таксонуна карата түрдүк бөлүк, төмөн турган таксондоруна карата тектик бүтүн болуп саналган, ич ара баш ийүүчүлүк түзүмү бар татаал ишмердиктин системалуу классификацияланышы; (2) классификация, кубулуштардын, объектердин баш ийүү иретинин систематизациясы (төмөндөн жогорууга чейин)

Талдоо (анализ) – (*грек.* ажыратуу); ой жүзүндө же иш жүзүндө бүтүн нерсени (буюмду, касиетти, процессти, предметтер аралык катышты) курамдык бөлүктөргө ажыратуу, бөлүү иши. Ал адамдын таанып билүүчүлүк же предметтик практикалык ишмердигинин жүрүшүндө аткарылат.

Толеранттуулук / Сабырдуулук – (*лат.* tolerantio – чыдоо); окуучуларды дүйнөдөгү маданияттардын көп түрдүүлүгүн, өзүн көрсөтүү формаларын жана жекече адамдык сапатын түшүнүүгө, кабылдоого жана кадырлоого багытталган дидактикалык принцип; башка пикирлерге, ишенимдерге, жүрүм-турумдарга чыдамкайлык.

Тренинг – интерактивдүү окутуунун формасы, башкача айтканда тажрыйба аркылуу окутуунун негизги формаларынын бири. Анын максаты баарлашууда жеке адамдар ортосундагы жана кесиптик жүрүм-турумдун компетенттүүлүгүн өнүктүрүү болуп эсептелет. Мында окуу материалын тез өздөштүрүүгө жана катышуучулардын активдүүлүгүн жогорулатууга көмөктөшүүчү методдор колдонулат. Мугалимди кесиптик даярдоо системасындагы маанилүү методдордун бири. Мында чакан топтордо иштөө, жекече, түгөйлөшүп иштөө, ролдук оюндар ж.б. колдонулат. Ар бир катышуучу мурунку тажрыйбаларынын негизинде, башка катышуучулардын маалыматтарын өздөштүрүүнүн натыйжасында өздөрүнүн ык-машыгууларын өнүктүрөт. Тренингди тренер (машыктыруучу) же фасилитатор алып барат.

Фасилитация – (*анг.* facilitate – жеңилдетүү, көмөктөшүү, жардамдашуу, жагымдуу шарт түзүү); окутуу процессинде окуучунун изденүүсүн коштоп, ага жардамчы болуу. Ушундай ишти аткарган адам фасилитатор деп аталат. Ал даяр жоопту айтып бербестен, окуучунун оюндагыны аныктап, маалымат алмашууга багыттай турган, окуучулардын тажрыйбасын тартууга, алардын дараметин пайдаланууга жол ача турган изилдөөчү суроолорду берет. Фасилитатор-мугалим класста чыныгы, баалуу мамилеси жана эмпатиясы (бирөөнүн абалын кошо сезиши, түшүнүшү) менен мүнөздөлүүчү жагымдуу маанайды түзөт

Чыгымдар сметасы – бул акча каражаттарын максаттуу багытына ылайык чыгымдалышы тууралуу маалыматты камтыган каржылык документ. Смета ар бири бирдей топтогу чыгымдарды камтыган, милдеттүү түрдө так аткарылышы зарыл беренелерден (статьялардан) турат.

Чыр-чатак (конфликт) – тараптардын, өз ара катышкан адамдардын карама-каршы максаттарынын, кызыкчылыктарынын, позицияларынын, пикирлеринин кагылышуусу (=> инсандын ички конфликти). Ар кандай эле чыр-чатактын негизинде төмөнкүлөрдүн бирин же баарын камтуучу кырдаал болот: 1) тараптардын кайсы бир маселе боюнча карама-каршылыктуу позициясы; 2) максаттардын же аларга тийиштүү шартта жетишүү каражаттарынын дал келбөөчүлүгү; 3) тараптардын кызыкчылыктарынын, каалоолорунун, умтулууларынын ж.у.с. дал келбөөчүлүгү. Чыр-чатактуу кырдаалдын

ыктымал субъектилери жана объектилери болот. Бирок чыр-чатак чыгышына тараптардын бири экинчисинин кызыкчылыктарын бузуучу иш-аракет жасагандагы жагдай алып келет.

Чыр-чатактуу (конфликттүү) кырдаал – тараптардын кызыкчылыктары каршы келип калган, бирок ачык кагылыша элек абал.

Элестетүү – мурдагы кабылдоолордун, билимдердин жана тажрыйбанын негизинде жаңы, мурда көрбөгөн, жолукпаган бир нерсенин үлгүсүн-элесин түзүү, жаңыдан түзүлө турган нерсенин көрсөтмөлүү үлгүсүн жаратуу. Даяр баяндалышына, схемасына жана сүрөтүнө таянбастан эле жаңы үлгүнү түзүү *чыгармачыл элестетүү* деп аталат.

Эмгекке катышуу коэффициенти – билим берүү мекемесинин кызматкеринин мектептеги окутуу жана тарбиялоо ишине кошкон өздүк салымынын көрсөткүчү. Бул көрсөткүч түрткү берүүчү төлөмдөрдү эсептеп чыгарууда колдонулат.

8. ТИРКЕМЕЛЕР

№ 1-тиркеме.

Сабактын планы

Сабак: Кыргыз тили

Класс: 4

Сабактын темасы: Сын атооч

Сабактын тиби: Жалпылоочу

Колдонулуучу усулдар: Жекече иштөө, жупташып иштөө.

Колдонулуучу баалоо усулдары: сөз жүзүндөгү баалоо (оозеки кайтарым байланыш (оозеки кайтарым байланыш)), бири-бирин баалоо, калыптандыруучу сурам.

Жабдуулар/каражаттар: Такта, даярдалган тексттер.

Сабактын максаттары:

Окутуу-үйрөтүүчү: Окуучулар сын атоочко аныктама берип, аны башка сөз түркүмдөрүнөн айырмалай алышат, сын атоочту колдонуу менен сөз айкаштарын жана сүйлөм түзө билишет.

Өнүктүрүүчү: Сын атоочторду кепте туура колдонуу.

Тарбиялык: Окуучулар Кыргызстандын жаратылышы жөнүндө билет.

Көрсөткүчтөр:

- сын атооч деген эмне экендигин билишет.
- зат атоочторго мааниси туура келген сын атоочторду тандай алышат.

- «Кыргызстандын жаратылышы» темасы боюнча сөз айкаштарын жана сүйлөмдөрдү сын атоочторду колдонуу менен түзө алышат.
- Кебинде сыпаттоочу сын атоочторду колдонушат.

Кыргызстандын жаратылышы жөнүндө айтып бере алышат.

Сабактын жүрүшү:	Түшүндүрмөлөр
<p><i>1. Уюштуруу учуру (1 - 2 мун.)</i></p> <p>Мугалим менен окуучулар саламдашат. Мугалим сабакка даярдыкты (дептерлердин, калемсап, карандаш, окуу китептердин бар экендигин) текшерет.</p> <p><i>2. Максат коюу:</i></p> <p>Мугалим: Балдар, биз бүгүн силер менен сын атооч жөнүндө билгендерибиздин баарын эсибизге түшүрөбүз да, анын сүйлөмдө кандай колдонуларын билип алабыз, сын атоочту колдонуу менен сөз айкаштарын жана сүйлөмдөрдү түзүүнү үйрөнөбүз.</p> <p>Азар биз «Ким көп табат?» оюнун ойнойбуз. Төмөнкү сөздөргө кандай? деген суроого жооп берүүчү сөздөрдү мүмкүн болушунча көбүрөөк табалы.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Күн (кандай?) • Асман (кандай?) • Токой (кандай?) • Булут (кандай?) • Жер (кандай?) 	<ul style="list-style-type: none"> • Бул иш мугалимге окуучулардын тема боюнча билимдеринин, билгичтиктеринин деңгээлин аныктоо мүмкүндүгүн берет. (Диагноздоочу баалоо) • Оюн формасы окуучуларды активдештирүүгө өбөлгө түзөт (Ички мотивация).

<p>Мугалим: Балдар, күн, асман, токой, булут, жер деген сөздөр кайсы сөз түркүмүнө кирет.? (Зат атооч).</p> <p>Кандай? деген суроого жооп берген сөздөр эмне деп аталат? (Сын атооч).</p> <p>Сын атооч сүйлөмдө кандай роль ойной тургандыгын тактоо үчүн төмөнкү сүйлөмдөрдүн окшоштуктарын жана айырмачылыктарын табалы.</p> <p>Жекече иштеп, анан жуптарда улантылат (талкуу).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Күз келди. 1. Алтын күз келди. 2. Ак куулар топтошуп, көл үстүнөн учуп өттү. 2. Аппак куулар топтошуп, көл үстүнөн учуп өттү. 3. Алыскы тоолордо карагайлар өсөт. 3. Алыскы тоолордо жашыл, бийик, сымбаттуу карагайлар өсөт. <p><i>Бир нече окуучу сүйлөмдөрдү окуп, алардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын айтат. Туура жооп берген окуучуларды мугалим мактап, ташырмань так аткара албагандардын каталарын көрсөтөт да, түшүндүрмө берет.</i></p> <p>Окуучулардын жоопторун уккан соң, мугалим сын атоочтун сүйлөмдөгү милдети жөнүндө айтып берет.</p> <p>Мугалим: Азыр биз жазуу ишин аткарабыз.</p> <p>Бирок адегенде мен бул ишти баалоодо колдонула турган критерийлерди айтып койгум келет.</p> <p>Мугалим баалоо критерийлерин айтат:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сын атоочту туура колдонуу. 2. Грамматикалык ченемдерди сактоо. <p>1-тапшырма. Көп чекиттердин ордуна мааниси боюнча туура келген сын атоочторду коюп, көчүрүп жазгыла.</p> <p>1-текст Кыргызстандагы жаратылыш ..... Кыргызстанды ..... өлкө дешет, анткени мында ..... тоолор көп. .... Дарыялардын жээгинде ..... токойлор өсөт. Дарыялардын суусу ..... жана .....</p> <p>Колдонуу үчүн сөздөр: тунук, муздак, бийик, кооз, жыш, тоолуу.</p> <p>Окуучулар ишти жекече аткарат.</p> <p>Иш аткарылгандан кийин мугалим окуучулардан дептерлерин партадагы шериктери менен алмашып, текшерешүүнү өтүнөт. Анан мурда айтылган критерийлер боюнча баалоону сунуштайт. Баа коюлбайт. Окуучулар туура тандалган сөз айкаштарын белгилейт.</p> <p>Тапшырма текшерилгенден кийин, мугалим 2-3 окуучудан бир нече ишке түшүндүрмө берүүсүн өтүнөт.</p> <p>Анан мугалим тапшырма берип, баалоо критерийлерин айтат:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сын атоочторду туура колдонуу. 2. Сыпаттоочу сын атоочторду мүмкүн болушунча көп колдонуу. 	<p>Сүйлөмдөрдү салыштыруу окуучуларга сын атоочтун сүйлөмдөгү милдетин билип алуу мүмкүндүгүн берет.</p> <p>Калыптандыруучу баалоонун «Сөз жүзүндөгү баалоо» техникасы (оозеки кайтарым байланыш). Мугалим туура жоопту мактоо менен, оозеки кайтарым байланыш жүргүздү. Окуучу сын атооч боюнча материалды жакшы өздөштүргөнүн түшүндү. Мугалим айрым окуучулардын көнүгүү аткаруудагы каталарын да көрсөттү. Ал баа койгон жок. Окуучулар зарыл түшүндүрмөлөрдү алышты.</p> <p>Мугалим өз ара баалоо усулун колдонот.</p> <p>Бул усул окуучуларга бири-биринин иштерин текшерүү аркылуу окулган материалды бышыктоо мүмкүндүгүн берет. өз ара баалоонун артыкчылыгы – мында окуучулар башкалардын күчтүү жана начар жактарын белгилөөнү, бул аркылуу өздөрүнүн өсүшүн талдоону үйрөнүшөт.</p>
---	---

<p>2-тапшырма. Мааниси туура келген сын атоочторду тандап, текстти көчүргүлө.</p> <p>2-текст</p> <p>Кыргызстан – ... өлкө. Кай тарапка карабагын – .... тоолор курчап турат. .... Ысык-Көл да ..... тоолор менен курчалган. Тоолордо ..... мөңгүлөр көп. Алар эрип, ... дарыялар пайда болот. Тоолордо ..... жерлер көп. Алардын бири – Саймалы-Таш ..... Көгарт ашуусунда. Саймалы-Ташка жетүү үчүн ..... капчыгайлардан өтүү керек. Капчыгайдын беттери ..... жана ....., бир жагынан ..... дарыянын шаркырагы угулуп турат. Саймалы-Ташты көрүү үчүн ушундай ..... жана ..... жолду басып өтүү керек.</p> <p>Окуучулар ишти жекече аткарат.</p> <p>Анан мугалим окуучуларга суроо берет:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Сын атооч деген эмне?</i> • <i>Сын атооч зат атоочтон эмнеси менен айырмаланат?</i> • <i>Сын атоочтун кандай белгилери бар?</i> • <i>Сын атооч кайсы суроолорго жооп берет?</i> • <i>Сын атооч сүйлөмдүн кайсы мүчөсү болот?</i> • <i>Биз эмне үчүн сын атоочторду колдонобуз?</i> • <i>Сын атоочторду катыштырып, «Менин таңым» темасына сөз айкаштарын түзгүлө.</i> <p>Андан соң мугалим үйгө тапшырма берет.</p> <p>Мугалим: үйүңөрдөн төмөнкү темалардын бирине аңгеме жазып келгиле: «Жайлоодо», «Тоодогу жаныбарлар». Колдонгон сын атоочторуңардын астын сызгыла. Мугалим үй тапшырмасын баалоо критерийлерин эске салат:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сын атоочторду туура колдонуу. 2. Сыпаттоочу сын атоочторду мүмкүн болушунча көп колдонуу. 3. Грамматикалык ченемдерди сактоо. 	<p>Мугалим 5-6 ишти критерийлер боюнча текшерип, баа коёт.</p> <p>(жыйынтыктоочу баалоо)</p> <p>Мугалим текшерүүнүн бул формасын (калыптандыруучу баалоону) жазуу иши аткарылгандан кийин дароо эле колдонот. Жооп берген окуучуларга мугалим Эмне үчүн? Кандай? Кантип? ж.б. тактама суроолорду берет.</p>
---	--

Говард Гарднердин «Көп түрдүү интеллект» теориясы.

Гарднер (1943-жылы 11-июлда туулган) интеллект жөнөкөй көрүнүш эмес, ал көп түрдүү жөндөмдөрдөн турат. **Интеллекттин көп сандаган түрлөрү бар, алардын ар бири өзүнчө маанилүү жана башкаларынан көз каранды эмес** деп ырастайт.

Интеллект – акыл үчүн азыктандыруучу чөйрө. Интеллектибизди өнүктүрсөк болобу же ал бизге төрөлгөндөн берилип, өмүрүбүздүн акырына чейин өзгөрүүсүз кала береби? Албетте, өстүрүүгө болот. Буга эч шек жок. Говард Гарднердин көп түрдүү интеллект жөнүндө теориясы биринчи жолу 1983-жылы «Акыл алкактары: көп түрдүү интеллект теориясы» деген китепте жарыкка чыккан.

Г.Гарднер ар бир адам интеллекттин ар кандай деңгээлде өнүккөн сегизден кем эмес түрүнө ээ деп ырастайт:

1. **Вербалдык-лингвистикалык интеллект** (окуганды жакшы көрөт, сөздү жакшы эстеп кала алат, сөзгө бай, оюнан чыгарып жазганды/айтканды жакшы көрөт ж.б.). Бул жөндөм акындарда, жазуучуларда жана чечендерде эң жакшы өнүккөн.

2. **Логикалык-математикалык интеллект** (эсептегенди жана сандар менен иштегенди жакшы көрөт, математикалык түшүнүктөргө ээ, логикалык маселелерди жана баш катырмаларды чечкенди, шахмат ойногонду жакшы көрөт, курдаштарына караганда абстракттуу ой жүгүртүү жөндөмү жакшы өнүккөн, себеп-натыйжалык байланыштарды түшүнө билет). Адам жетилген сайын математикалык жөндөмү да өркүндөй берет.

3. **Визуалдык-мейкиндик интеллект** (көрүү элестери аркылуу ой жүгүртөт; тексттерге караганда, карталарды, схемаларды, диаграммаларды жеңил окуйт; фантазияларга берилгенди жана искусство менен алектенгенди жакшы көрөт; сүрөттү жакшы тартат; үч ченемдүү кызыктуу моделдерди түзөт; бир нерсе окуганда сөздөрдөн эмес, сүрөттөрдөн (иллюстрациялардан) көп маалымат алат). Бул интеллекттин көз алдыга элестетүү/көрүп кабылдоо сезимдеринен жана нерселерди даана элестетүү жөндөмүнөн көз каранды түрү. Ал ички аң-сезимдик элестерди, сүрөттөрдү түзүү жөндөмүн өзүнө камтыйт. Интеллекттин мындай түрү сүрөтчүлөрдө, скульпторлордо, архитекторлордо, ойлоп табуучуларда жана шахматчыларда эң сонун өнүккөн.

4. **Кыймылдык интеллект** (спорттогу жогорку натыйжаларды көрсөтөт; башкалардын жаңсоо кыймылдарын, ишараттарын (мимикасын), баскан-турганын өзүндөй кайталап туурай алат; нерселерди ажыратып кайра жыйнаганды жакшы көрөт; көргөндүн баарын кармалайт; чуркаганды, секиргенди, кескин кыймылдаганды жакшы көрөт; кол өнөрчүлүккө шыктуулугун көрсөтөт). Интеллекттин бул түрү дене-бой кыймыл-аракеттерине жана организмдин билимине/акылмандыгына, анын ичинде мээнин дене-булчуң кыймылын башкаруучу кыртышына тиешелүү. Тажрыйба аркылуу калыптанат да, бийчилерде, туурап көрсөтүүчүлөрдө, актёрлордо жана спортчуларда жакшы өнүгөт.

5. **Музыкалык-ыргактуу интеллект** (ырлардын обондорун эстеп калат; жакшы үнгө ээ; музыкалык аспапта ойнойт, хордо ырдайт; ыргак менен кыймылдайт жана сүйлөйт, ичинен кыңылдап ырдап жүрөт, башка иш менен алектенип жатканда да столду же колуна тийген буюмду ыргакка салып каккылай берет). Интеллекттин бул түрү музыкалык элестерди, анын ичинде бизди курчаган үндөрдү таанууга жана ыргак сезимине негизделген. Композиторлордо, музыканттарда, ырчыларда жана бийчилерде күчтүүрөөк өнүгөт.

6. **Инсандар аралык интеллект** (курдаштары менен баарлашканды жакшы көрөт; ар кандай кырдаалдарда лидер болуп чыгат; балдар менен ойногондо, аларга ар нерсени үйрөткөндү жактырат; башкаларга кам көрүп, кайгысына ортоктош болгонду жакшы көрөт; башка балдар ага жакындагысы келе берет). Интеллекттин бул түрү негизинен инсандар аралык баарлашууда айкын көрүнөт, кызматташтыктын шартында башкалар менен биргелешип иштөөгө, о.э. адамдар менен тил аркылуу/тилсиз

баарлашууга жөндөмдүүлүгүн билдирет. Дин кызматкерлеринде, саясатчыларда жана дипломаттарда бул интеллект баарынан күчтүү өнүккөн.

7. **Ички инсандык интеллект** (көз карандысыздык сезиминин/эркинин күчтүүлүгүн көрсөтөт, өзүнүн артыкчылык жактарын жана кемчиликтерин айкын билет; ага эч нерсе тоскоолдук кылбаганда тапшырманы жакшы аткарат; өзүн өзү башкара билет; жалгыз иштегенди артык көрөт; өз сезимдерин так сүрөттөйт; каталарын жоюу аркылуу үйрөнөт; өз кадырын билүү сезими жогору). Интеллекттин бул түрү өзүн сезип билүүгө, артка чегинип өзүнө сырттан байкоочу катары четтен кароого мүмкүнчүлүк берет. Интеллекттин бул түрүндөгү эң жогорку деңгээлге психологдор, мугалимдер жана тарбиячылар жетет.

8. **Натуралисттик интеллект** (табият таануучунун интеллекти) табиятка, табигый көрүнүштөргө, жаныбарларга, өсүмдүктөргө кызыгат; жаратылыш дүйнөсүн түшүнө алат, айлана-чөйрөнүн белгилерин жана касиеттерин айырмалап билип, классификациялай алат ж.б.

Гарднер ырастагандай, интеллекттин тиги же бул түрүнүн ачылуу жана өнүгүү деңгээли **жеке адамдын турмуш тажрыйбасына** жараша болот. Адам интеллекттин тиги же бул түрүн **канчалык көп пайдаланса**, окуп-үйрөнүү **мүмкүнчүлүгү канчалык көп** жана жакшы болсо, **интеллекттин аталган түрү ошончолук жакшы өнүгөт**. Интеллекттин бардык сегиз түрү өз ара байланышта болушу мүмкүн. Бирок алардын ар бирин сиз өз алдыңызча эң мыкты өнүктүрө аласыз.

Көп түрдүү интеллект теориясын мектепте колдонуу жеке айырмачылыктын көп түрдүүлүгүн пайдаланууга жана аларга басым жасап, алардын негизинде окутуунун көп жолдорун түзүүгө негизделет.

Мектептер канчалык көп түрдүү болсо, Гарднердин теориясын мектепте колдонуунун варианттары ошончолук түрдүү болушу мүмкүн. **Мында негизги принцип: окуу процесси балдарга интеллекттин ар түрүн катыштырууну талап кылуучу тажрыйбаны алууга мүмкүнчүлүк бергидей болуп түзүлүшү керек.**

Көп түрдүү интеллект теориясы окууга кандай таасир берет:

Окуу программасы – окуу процесси балдарга интеллекттин ар түрүн катыштырууну талап кылуучу тажрыйбаны алууга мүмкүнчүлүк бергидей болуп түзүлүшү керек.

Көрсөтмө берүү. Алдыда болуучу сабактын (же сабактардын) планын жана теманы үйрөнүп билүүгө интеллекттин ар түрүн колдонуу жолдорун ойлонуп жатып, мугалим бир катар суроолорго жооп издейт: Окууну, жазууну жана оозеки айтып берүүнү кантип камтуу керек? Сандарды классификациялоону, татаал амалдарды, эсептөөлөрдү кантип пайдаланса болот? Элестетүүнү, түстү, графиканы, сүрөттү, искусствону кантип колдонсо болот? Музыканы, үндөрдү, ритмди, кыймылды, драманы кантип пайдаланууга болот? Жеке тандоо менен жеке иш үчүн убакытты, топтордогу ишти, класшташтар менен пикир алмашууну, талкууну кантип айкалыштырса болот?

Баалоо. Мугалимдин максаты – окуучулар эмне билиштерин жана эмне жасай алышарын аныктоо, алардын күчтүү жактарына таянып, чабал жактарын өстүрүү менен мындан аркы окууну алгылыктуу жүргүзүү үчүн окуучулардын билиминдеги кемчиликтерин жана алсыз жактарын таап билүү.

Интеллектин түрү	Касиеттери	Жөндөмдөр
Лингвистикалык интеллект	Сүйлөөдө сөздөрдү орду менен колдонууга өзгөчө жөндөмдүү, сөзмөр. Сүрөт элестерине караганда, сөз элестерин көбүрөөк колдонот. Тамашакөй. Билинер-билинбес тилдик айырмачылыктарды тез баамдайт.	Угуу Сүйлөө Жазуу Окуяларды айтып берүү Сабак берүү Эстеп калуу
Логикалык-математикалык интеллект	Логикалык жана/же сандык үлгүлөрдү колдонуу менен концептуалдуу ойлоонууга өзгөчө жөндөмдүү. Ар түрдүү ойлорду/маалыматтарды тез түшүнүү жөндөмүнө ээ. Суроону көп берет. “Эксперимент” жүргүзгөндү жакшы көрөт.	Маселелерди чечүү Логикалык киретти түзүүдө ой жүгүртүүнүн татаал тизмегин колдонуу Текшерүүгө мүмкүн болуучу эксперименттерди жүргүзүү Татаал математикалык эсептерди чыгаруу жөндөмү Геометриялык формалар менен жакшы иштөө
Мейкиндик интеллекти	Акыл элестерин эске тутуп калууга өзгөчө жөндөмдүү. Карталарды, фильмдерди, сүрөттөрдү ж.б. көргөндү жактырат. Ар кандай буюмдарды (отургучтарды, столдорду ж.б.) тез жасай коюуга шыктуу. Мейкиндикте адашпай жүрүүгө абдан шыктуу. Сүрөт тартууга жөндөмдүү.	Карталарды жана графиктерди түшүнүү. Элестерди пайдалануу Куруу/түзүү (жаратуу) Окуу «Ошондой эле» баа берүүчү суроолорду бергенге жөндөмдүү
Кыймылдуу (кинетикалык) интеллект	Буюмдарды ыгы менен колдоно билет. өзгөчө ийкем кыймылдайт жана колу эптүү. Тең салмактык сезими мыкты өнүккөн. Идеяны же объектини жаратуу, түзүү жана түшүнүү үчүн колун иштетет. Мындай окуучулар өзүн кыймыл аркылуу көрсөтүшөт.	Спорт. Кол өнөрчүлүк Театр оюндары/жүз булчуңдарын кыймылы менен сезимин, маанайын билдирүү Идеяны же объектини жаратуу, түзүү жана түшүнүү үчүн колун иштетет. Дене тилин өзгөчө жакшы түшүнөт.
Музыкалык интеллект	Айлана-чөйрөдөгү же табияттагы добуштарды (аккан суунун шарын, коңгуроонун кагышын ж.б.) өзгөчө сергек туют. Музыканы дароо (оң же терс) кабыл жасайт. Текст ыргакка же музыкага салынган болсо эске тутуп алуусу жакшырат.	Музыкалык аспаптарда ойноо Музыкалык чыгармалардын үлгүлөрүн, атап айтканда, тоналдуу үлгүлөрүн таануу. Эң так параметрлер берилгенде, айкын элестетип түшүнөт

<p>Инсандар аралык интеллект</p>	<p>Сезимдерди туюуга жөндөмдүү. Уюштуруучулук сапаттары жакшы өнүккөн. Ынтымакка өбөлгө түзө билет. Кызматташтыкты колдоого жөндөмдүү Көп сандагы адамдар менен баарлашууда жакшы сүйлөп, жаңсоо, ишаратты да колдоно билет.</p>	<p>Кеңеш берүү Чыр-чатактарды чечүү Команда түзүү өз ара мамилелерди жөнгө сала билүү Лидерлик</p>
<p>Ички инсандык интеллект</p>	<p>Токтоо жана түнт. өтө сезимтал. Башкалар менен мамиледе класстагы өзүнүн ролу жөнүндө айтат. Тапшырмалардын маанисин берилген мазмунунан да ашыкча көп ойлонот.</p>	<p>Ой жүгүртүүгө, командада иштөөгө шыктуу Бирөөнүн капалыгын сезип, боор ооруйт Философиялык ой толгоолорго жакы. Башка адамдар менен болгон мамилелерин дайыма ойлоп, санаага бата берет</p>

Топтордун ишин баалоо

Топтун номери	Топтогу кызматташтык (милдеттердин бөлүштүрүлүшү жана аткарылышы)	Жүрүм-турум (башка топтордун ишине тоскоолдук кылбоо, тапшырма аткаруудан алаксыбоо, кыйкырбоо ж.б.)	Тапшырманын, теманын маанисин ачып берүү.	Башка топтордун билдирүүсүн угуп, суроо бере билүү жана толуктай билүү	Жалпы упайы
I					
II					
III					
IV					
V					

Жеке окуучунун топто иштегедегі салымын баалоо

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Окуучулардын Ф.А.А.						
Топто милдеттерди бөлүштүрүүгө катышат жана өзүнүн милдеттерин аткарат						
Идея сунуштайт						
Топтогу талкууга жигердүү катышат (айтылган ойлорду, маалыматты улап кетет)						
Топтун катышуучуларына жардам берет						
Кунт коюп утуп, суроо берет						
Талкуу жүргүзө билет (каршы пикирин сылык түрдө билдирет, талаш жараткан суроолор боюнча макулдукка жетишүүгө аракеттенет)						
Топто берилген окуу тапшырмасына кунт коюу менен иштейт						
Жалпы упай						

№ 5-тиркеме.

1-вариант.

Баалоонун жыйынтыктары боюнча маалыматтарга талдоо жүргүзүү үчүн таблицалардын үлгүлөрү

Класс _____ Күнү _____ Темасы _____

№ 1-таблица

1	2	3
	Келбегендер	1. Аты-жөнү 2. Аты-жөнү
	Ишти тапшырбагандар	1. Аты-жөнү 2. Аты-жөнү
Баа	Баанын критерийлери (мугалим окуучулар менен биргелешип түзгөн же өзү түзүп, окуучулар менен талкуулайт).	Окуучулардын саны
«1»	туура жооп – 0-1	
«2»	туура жооптор - 2	
«3»	туура жооптор – 3	
«4»	туура жооптор – 4	
«5»	туура жооптор – 5	
Окуучулардын жалпы саны:		

№ 2-таблица

	1-суроо	2-суроо	3-суроо	4-суроо	5-суроо
Тапшырманы аткара албаган окуучулардын саны					

№ 3-таблица

Келип чыгышы мүмкүн болгон кыйынчылыктар	Кыйынчылыктарды жоюу кадамдары

2-вариант.

Баалоонун жыйынтыктары боюнча маалыматтарга талдоо жүргүзүү үчүн таблицалар

Класс _____ Күнү _____ Темасы _____

№ 1-таблица

Класста окуучулардын жалпы саны	Келбегендер	Баа					Тапшырманы (суроону) аткара алган окуучулардын саны					
		«5»	«4»	«3»	«2»	«1»	1	2	3	4	5	

№ 2-таблица

Келип чыгышы мүмкүн болгон кыйынчылыктар	Кыйынчылыктарды жоюу кадамдары

Өзүн-өзү баалоо формасы

Аты _____ Күнү _____

Класс _____ Иш-аракеттин түрү _____

Топто иштегенде сен төмөнкү иш-аракеттерди канчалык көп жасадың? (Ишке жана кызматташууга өзүңдүн катышуу деңгээлинди эң так чагылдыруучу сөздү тегеректеп белгиле).

1. Мен маалыматты тактап алуу үчүн суроо берип турдум

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

2. Мен өз пикиримди айтып турдум

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

3. Мен топтогу башка окуучулардын көз карашын угуп отурдум

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

4. Мен топтогу башка окуучулардын айткандарына түшүндүрмө берип отурдум

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

5. Мен топтогу башка окуучуларды талкууга тартып отурдум

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

6. Мен өзүмө мугалим же топ бийгарган ролду аткардым

- эч качан
- кээде
- көбүнчө

7. Топтогу иште мага эң жакканы: _____

8. Топтогу иште мен үчүн эң оору: _____

9. Кийинки топтогу иште менин көздөгөнүм _____

Окуучунун өзүн-өзү баалоо жана мугалимдин баалоо формасы

Окуучу _____ (аты, фамилиясы, классы)	Мүмкүн болуучу упайлар	Алынган упайлар	
		Мен өзүм	Мугалим
Топтогу бардык милдеттеримди өз убагында жана так аткардым			
Топто белгиленген окуу тапшырмасына кунт коюу менен иштедим			
Окуу тапшырмасын аткарууда топтогу башка катышуучуларга түрткү берип, жардамдаштым			
Башкалардын айтканын кунт коюп уктым			
Жүйөлүү ойлорумду сунуштадым			
Талкуу жүргүздүм (каршы пикиримди сылык түрдө айтып, талаш маселелер боюнча макулдукка жетишүүгө аракеттендим)			
Топтогу башка катышуучулардын айткандарына түшүндөрмө берип, толуктап турдум			
Бардыгы:			

Сабакка байкоо жүргүзүү формасыБайкоо максаты: *Калыптандыруучу баалоо усулдарын/техникаларын колдонуу*

Күнү: _____ мугалимдин Ф.А.А.: _____

Окуучуларды баалоо (<i>иш-аракеттин жүрүшүнө жараша белгиленет</i>)			
1. Мугалим өтүлүп жаткан тема боюнча сабактын максатын жана милдеттерин так түшүндүрүп берди.			
☐ Толугу менен макулмун	☐ Макулмун	☐ Толук эмес боюнча макулмун	☐ Болгон жок
2. Мугалим сабактын максатын, милдеттерин жана анын темадагы ордун окуучулар канчалык түшүнгөндүгүн текшерди.			
☐ Сурамдын сапаты	☐ Түшүндүрүү	☐ Кайталап текшерүү	☐ Болгон жок
3. Мугалим жаңы материалды түшүндүрүүдө окуучулардын көңүлүн негизги суроолорго топтоду.			
☐ Макулмун	☐ Толук эмес макулмун	☐ Макул эмесмин	☐ Болгон жок
4. Мугалим жаңы материалды түшүндүрүүдө, аны бышыктоодо калыптандыруучу баалоонун төмөнкү техникаларын колдонду:			
Материалды түшүнгөндүгүн текшерүү үчүн берилген суроолор ☐ ооба ☐ жок			
Чакан эссе ☐ ооба ☐ жок			
Окуучулардын эмнелерди түшүнбөй калгандыгы жөнүндөгү суроолору/ойлору ☐ ооба ☐ жок			
Жуптардагы суроолор ☐ дайыма ☐ кээде ☐ эч качан			
Топтордун башка топторго берген суроолору ☐ дайыма ☐ кээде ☐ эч качан			
өзүн-өзү, бири-бирин баалоо барактары			
Чакан тест ☐ ооба ☐ жок			
5. Мугалим калыптандыруучу баалоо техникаларын колдонот...(<i>Ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз</i>)			
☐ а. сабактын башында (өткөн сабак боюнча) ☐ б. сабакта дайым ☐ в. тапшырмадан кийин ☐ г. сабактын аягында ☐ д. колдонбойт			
6. Мугалим окуучуларга тапшырма боюнча баалоо критерийлерин түшүндүрөт ☐ а. тапшырма берилгенге чейин ☐ б. тапшырма аткарылгандан кийин ☐ в. түшүндүрбөйт			
7. Мугалим баалоо критерийлерин окуучулар менен талкуулайт.			
☐ а. ооба ☐ б. жок			
8. Мугалим сабактын максаттарынын ишке ашырылышын төмөнкүлөр аркылуу баалайт...(<i>Ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз</i>)			
☐ а. окуучулардын иштерин текшерүү ☐ б. тест/ тапшырмалар жазылган карточкалар ☐ в. окуучуларга сурам жүргүзүү ☐ г. окуучулардын оозеки билдирүүлөрү (баяндамалар, жүзачарлар ж.б.) ☐ д. окуучулардын талкуусу/дебаттары ☐ е. сүрөттөр, графиктер, макеттер ☐ ж. окуучулардын үй тапшырмасын аткарып келүүсү ☐ з. байкоолор ☐ и. башка иш-аракеттер _____			
9. Сабакта (<i>Ылайыктуу варианттардын баарын белгилеңиз</i>)			
☐ а. окуучулар бири-бирин баалашат ☐ б. окуучулар өздөрүн баалашат ☐ в. окуучуларды мугалим баалайт ☐ г. баалоо процессине мугалим да, окуучулар да катышат			

10. Мугалим баалоонун жыйынтыктарынын негизинде ар кайсы окуучуларга жана топторго ар кандай деңгээлдеги тапшырмаларды берет. а. ооба б. жок

11. Мугалим окуучулардын жоопторуна же тапшырмалардын аткарылышына түшүндүрмө берет (кайтарым байланыш жасайт) а. ооба б. жок

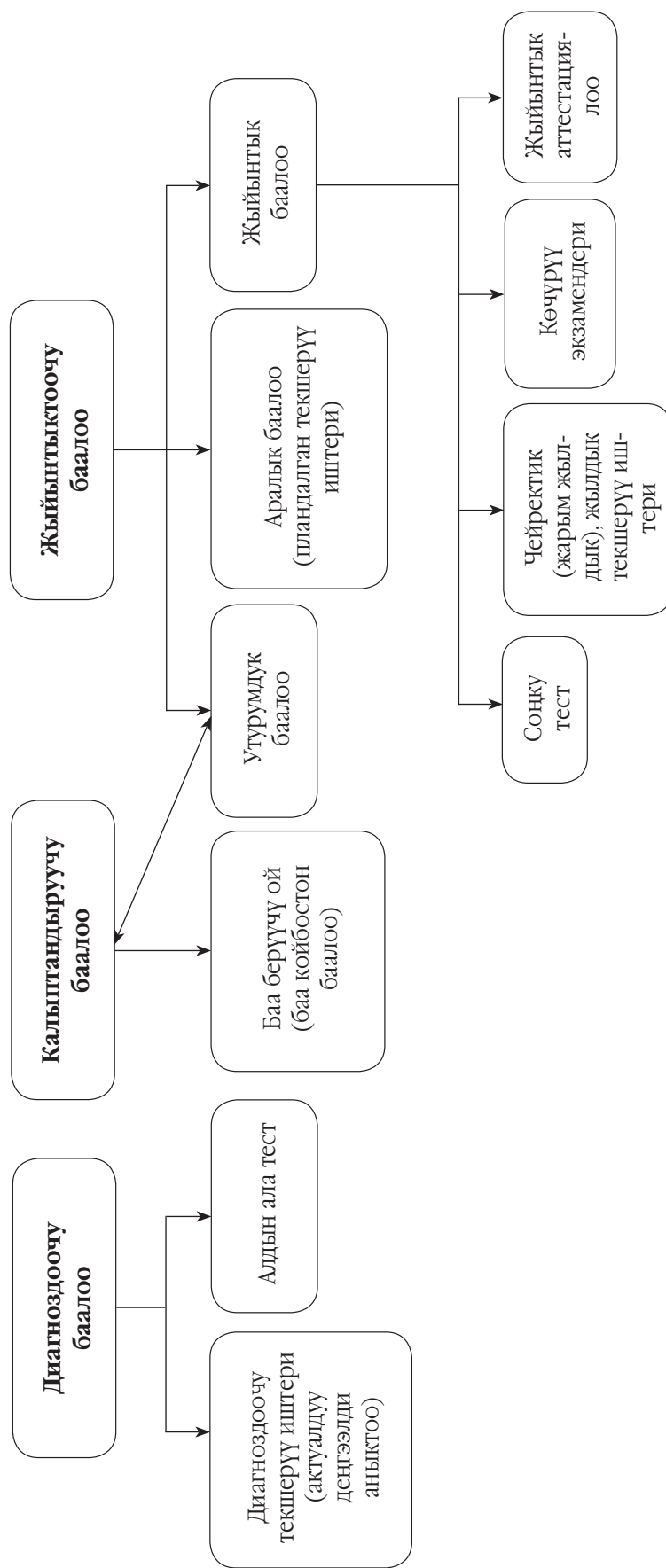
12. Эгерде ооба деген жооп болсо, анда мугалимдин түшүндүрмөлөрү:

Оң ооба жок кээде

Кеңири (ийгиликтерди жана кемчиликтерди түшүндүрүү менен) ооба жок кээде

Ишти же жоопту кантип жакшыртуу тууралуу сунуштарды камтыйт ооба жок кээде

Схема: Баалоонун түрлөрү

Формативдүү баалоонун пайда болуу тарыхы. Дүйнөлүк банктын Кыргыз Республикасындагы «Айылдык билим берүү» долбоорунун «Калыптандыруучу баалоо» бөлүмүнүн өзгөчөлүктөрү.

1960-жылдардын аягы – 1970-жылдардын башында америкалык билим берүү тармагындагы адистер билимди баалоодон алынган маалыматты пайдалануунун маанилүү багыттарын аныктай баштаган. Бенджамин Блум өзү иштеп чыккан чебердикке үйрөтүү үлгүсүнө (моделине) таянып, баалоо жыйынтыктарын билим натыйжаларын жакшыртуу максатында колдонуу зарылдыгын далилдеген (Гаски, 2003). Блумдун үлгүсүнө ылайык, мугалимдер окуучулардын таанып билүү процессин үзгүлтүксүз баалай алышат. Мындай баалоонун негизинде билим деңгээли төмөн экендиги аныкталса, мугалим окутуунун башка усулдарын колдонуу менен жаңы материалды дагы бир жолу бере алат.

Дээрлик ошол эле мезгилде Майкл Скривен (1967) баалоонун эки түрүн: калыптандыруучу (формативдүү) жана жыйынтыктоочу (суммативдүү) түрлөрүн сунуш кылган. Формативдүү баалоодо окуучулардын дүйнө таануу процессиндеги жетишкендиктерин ченөө үчүн талдоо усулдары жана техникалары колдонулат.

П. Блэктин жана Д.Уильямдын көз карашына ылайык, баалоо мугалимдер бул максатта жасай турган, ошондой эле окуучулар өздөрүн баалоо үчүн аткара турган бардык иш-аракеттерди билдирет. Бул иш-аракеттер сабак берүүнү жана окутууну жакшыртуу үчүн кайтарым байланыш каражаты катарында колдонулуучу маалыматтарды алууга өбөлгө түзөт.

өз талдоолорунун негизинде Блэк жана Уильям: «...калыптандыруучу баалоону өркүндөтүүгө түрткү берүүчү инновациялар окутуу процессинде алгылыктуу жана көп учурда олуттуу натыйжаларга жетишүүгө жардам берет. Бул изилдөөлөр жаш-курагы боюнча 5 жашар балдардан университеттин студенттерине чейинки топтордо, тигил же бул сабак боюнча айрым өлкөлөрдө өткөрүлүүдө» деп тыянак чыгарган. Андан тышкары, калыптандыруучу баалоону колдонуудагы билим натыйжалары сабак берүүнүн башка усулдарын колдонгон учурларга салыштырганда бир топ мыкты болуп чыкты (Степанек, 2002). Блэк жана Уильям (1998): «Көпчүлүк изилдөөлөр дагы бир маанилүү тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет: өркүндөтүлгөн калыптандыруучу баалоо жетишүүсү начар окуучуларга кыйла жакшы жардам берет да, жалпы деңгээлди жогорулатуу менен бирге, окуучулардын жетишүүсүндөгү айырмачылыкты да кыскартат», – деп белгилешет. Блэк жана Уильям калыптандыруучу баалоону «билим чөйрөсүндөгү дагы бир сыйкырдуу таякча» деп эсептешпейт, алар муну «натыйжалуу сабак берүүнүн ыгы» катары баалашат. Алар «калыптандыруучу баалоону иш жүзүндө пайдаланууга өбөлгө түзүүчү инновациялар олуттуу жана көп учурда мааниси зор максаттарга жетишүүгө мүмкүндүк берет» деп белгилешет.

Айрым өлкөлөрдө (Австралия, Канада, Дания, Англия, Финляндияда) калыптандыруучу баалоону өнүктүрүп, аны мугалимдердин практикасына киргизүү аркылуу билим берүү тутумун реформалоо ийгиликтүү өттү.

Кыргызстанда (Ысык-Көл жана Талас областтарында) калыптандыруучу баалоо Дүйнөлүк банктын «Айылдык билим берүү» долбоорунун алкагында Монтана университетинин кеңешчилеринин колдоосу менен 2006-жылы кеңири жайылтыла баштады.

Окуучуларды баалоонун жаңы формаларын киргизүү боюнча иш-аракеттин **максаты** окуучулардын билимдеги жетишкендиктерин, демек, жаңыча БААЛОО МАДАНИЯТЫН калыптандыруу аркылуу билим сапатын жогорулатуу болуп калды.

Мунун **негизги милдеттери** – тренингдерди уюштуруп өткөрүү аркылуу окуучуларды баалоо жаатында мугалимдердин, мектеп жетекчилеринин жана билим берүү башкармалыктарынын мүмкүнчүлүктөрүн арттыруу; кеңеш берүүлөр менен коштолгон мониторингдерди өткөрүү ж.б.

«Окуучулардын жетишкендиктерине байкоо жүргүзүү» (ОЖБ) а) окуучулардын жеке жетиш-

кендиктерин ченөөнүн так натыйжаларын билдирет; б) ар бир окуучу менен кайтарым байланыш түзүүгө кеңири шарт түзөт; в) окуучуларды баалоо боюнча объективдүү маалыматтарды берет; г) окутуунун жана баалоонун тийиштүү техникаларын тандоодо мугалимге керектүү маалыматтарды берет.

«**Класстын жетишкендиктерине байкоо жүргүзүү**» (КЖБ) а) бир класстагы бардык окуучулардын билим алуудагы натыйжаларына карата бир барактык баяндама түрүндө болот; б) окутууну жакшыртууга өбөлгө түзөт; в) кийинки сабактарды пландоо үчүн баалуу материал берет. Класстын деңгээлинде баалоо боюнча маалыматтарды топтоо мугалимге, мектеп жетекчилерине жана коомчулукка окуучулардын жеке жетишкендик деңгээлдерин баалоодо алынуучу маалыматтарга караганда, кененирээк түшүнүк берет.

Окуучулардын жетишкендиктерине байкоо жүргүзүү боюнча колдонмо пайдаланууга ыңгайлуу, жөнөкөй түрдө иштелип чыккан. ОЖБнын формасы биринчи жана үчүнчү чейректерде колдонулат деп болжонгон. Андагы баалоо боюнча иш-аракеттер мурунку салттуу түрдөгү чейректтик текшерүү иштеринин ордуна жүргүзүлөт деп сунуш кылынган. Класстык журналга бааларды коюу үчүн мугалимдер бардык натыйжалар үчүн орточо упайды алып, аларды 2, 3, 4, жана 5 деген бааларга которушу керек болчу.

Эки пилоттук областтын мугалимдери мектеп сабактарына жана деңгээлдерине ылайыкташтырып ОЖБ жана КЖБнын өз формаларын иштеп чыгышты.

Билим алуу келишими – бул мугалим менен окуучунун ортосундагы максаттарды жана аларга жетишүү чектерин жана техникаларын биргелешип иштеп чыгуу жолу менен түзүлүүчү келишим. Максаттар баалоонун (ОЖБнын натыйжаларынын) негизинде иштелип чыгат. Ошондуктан ОЖБ менен КЖБга кошумча Билим алуу жөнүндө келишим тиркелет, ал келишим окуучуну көңүл борборуна койгон билим берүүдөгү техникаларды өнүктүрүүнүн маанилүү бөлүгүн калыптандырат.

Ошентип, калыптандыруучу баалоо класстагы маанайды (микроклиматы) өзгөртүүгө таасир берүүчү жагдайлардын бири болуп калат. Мында окуучу менен мугалимдин өз ара мамилеси өзгөрөт, окуу жана билүү процесси жекелештирилет, окуучулардын билим көрсөткүчтөрү жакшырат, окуучулардын окууга карата жооптуу мамилеси калыптанат, жалпысынан, мектептерде билимдин сапаттык деңгээли жогорулайт. Мунун баары пилоттук облустардагы эксперимент оң натыйжаларды берди деген тыянак чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

9. АДАБИЯТТАР

1. Баранников А.В. О системе оценивания учебных достижений младших школьников в условиях безотметочного обучения в общеобразовательных учреждениях, участвующих в эксперименте по совершенствованию структуры и содержания образования // Начальная школа. Плюс до и после. № 8. 2003.
2. Бардин К.В. Как научить детей учиться. – М., 1987.
3. Берд Стас, Кимберли Эке. Развитие творческих способностей и формирование понятийного мышления // Семинар для учителей начальной школы / Проект ПИКС, 2008.
4. Век Х. Оценки и отметки. – М., 1984.
4. Воронцов А.Б. Некоторые подходы к вопросу контроля и оценки учебной деятельности учащихся // Начальная школа. № 7. 1999.
5. Данилов Д.Д., Серова Ж.И. Экспериментальная модель контроля и оценивания в Образовательной системе «Школа 2100» // Начальная школа. Плюс до и после. № 4. 2004.
6. Диканская Н.Н., Герасименко Е.В. Оценочная деятельность как основа управления качеством образования // Мониторинг образовательного процесса. № 4. 2003.
7. Келли П. Руководство по оценке учащихся. – Университет Плимута, 2003.
8. Кибардина Л.П., Айылчиева Г.О., Абдиев А. Глобальное образование: Методическое пособие для учителей. - Бишкек, 2004.
9. Контроль и оценка результатов обучения в начальной школе (методическое письмо) // Начальная школа. № 9. 1999.
10. Кочетова А. Стратегия оценки // Директор школы. – 1994.
11. Матис Т.А. Контроль и оценка результатов обучения в начальной школе // Начальная школа. № 4. 1999.
12. Методическое письмо. О системе оценивания. // Начальная школа. Плюс до и после. № 8. 2003.
13. Министерство образования и науки Кыргызской Республики, Всемирный Банк, проект «Сельское образование. Формативное оценивание и методы лично-центрированного преподавания и познания: Руководство для учителей. - Бишкек, 2007.
14. И. Низовская. Словарь программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо». - Бишкек, 2003.
15. Попужанов Ю.А. Формирование оценки на начальном этапе учебной деятельности // Начальная школа. № 7 1999.
16. Рамочный Национальный куррикулум среднего образования Кыргызской республики. – Бишкек, 2011г.
17. Солдатов Г. Оценки и отметки // Начальная школа. № 2. 1998.
18. Твердякова Л.Г. О важности самооценивания учащимися своего труда // Начальная школа.

№ 4. 2003.

19. Фролова Л.А. О методической подготовке в области контроля и оценки знаний по русскому языку // Начальная школа. Плюс до и после. № 1. 2003.

20. Хуторской А.В. Современная дидактика. – СПб., 2001.

21. Чошанов М.А. Школьная оценка: старые проблемы и новые перспективы // Педагогика. № 10. 2000.

22. Чепурная Л.Р. Система оценивания учебных достижений младших школьников в условиях безотметочного обучения // Начальная школа. Плюс до и после. № 1. 2004.

23. Ширлей Кларк. Unlocking Formative assessment. - 2001.

24. <http://pareonline.net/>

25. [www.nmsa.org/Publications/Web Exclusive/ Assessment/ tabid/ 1120/ Default.aspx](http://www.nmsa.org/Publications/Web%20Exclusive/Assessment/tabid/1120/Default.aspx)

26. en.wikipedia.org/wiki/

27. [http:// www.assessmentinst.com/ events_training.php](http://www.assessmentinst.com/events_training.php)

28. [http:// rubistar.4teachers.org/ index.php](http://rubistar.4teachers.org/index.php)

29. [schools.techno.ru/ ms45/ win/ edu/ news/ 2004_05/ assessm.doc](http://schools.techno.ru/ms45/win/edu/news/2004_05/assessm.doc)

30. [http:// blog.discoveryeducation.com/ assessment/ files/ 2009/ 02/ blackbox_article.pdf](http://blog.discoveryeducation.com/assessment/files/2009/02/blackbox_article.pdf)

31. [http:// www.nclrc.org](http://www.nclrc.org)

Рашид Шакиров
Алия Буркитова
Ольга Дудкина

ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО

Методикалык колдонмо

Которгон *Ж. Турдубаев*

Редактору *Т. Рыскулова*

Мукабанын дизайнери *Э. Тилеков*

Басууга 03.02.2012 ж. кол коюлду. Форматы 60×84 ¹/₈.

«KyrgyzGaramond» гарнитурасы. Офсет ыкмасы менен басылды.

78,12 шарт б.т. Нускасы 2000 экз.

«Билим» типографиясында басылды.

Бишкек, Эркиндик бульвары, 25